

ΤΑΚΗ Χ. ΚΑΝΔΗΛΩΡΟΥ
ΑΝΑΔΕΚΤΑ

Handwritten signature

Η

ΔΗΜΗΤΣΑΝΑ

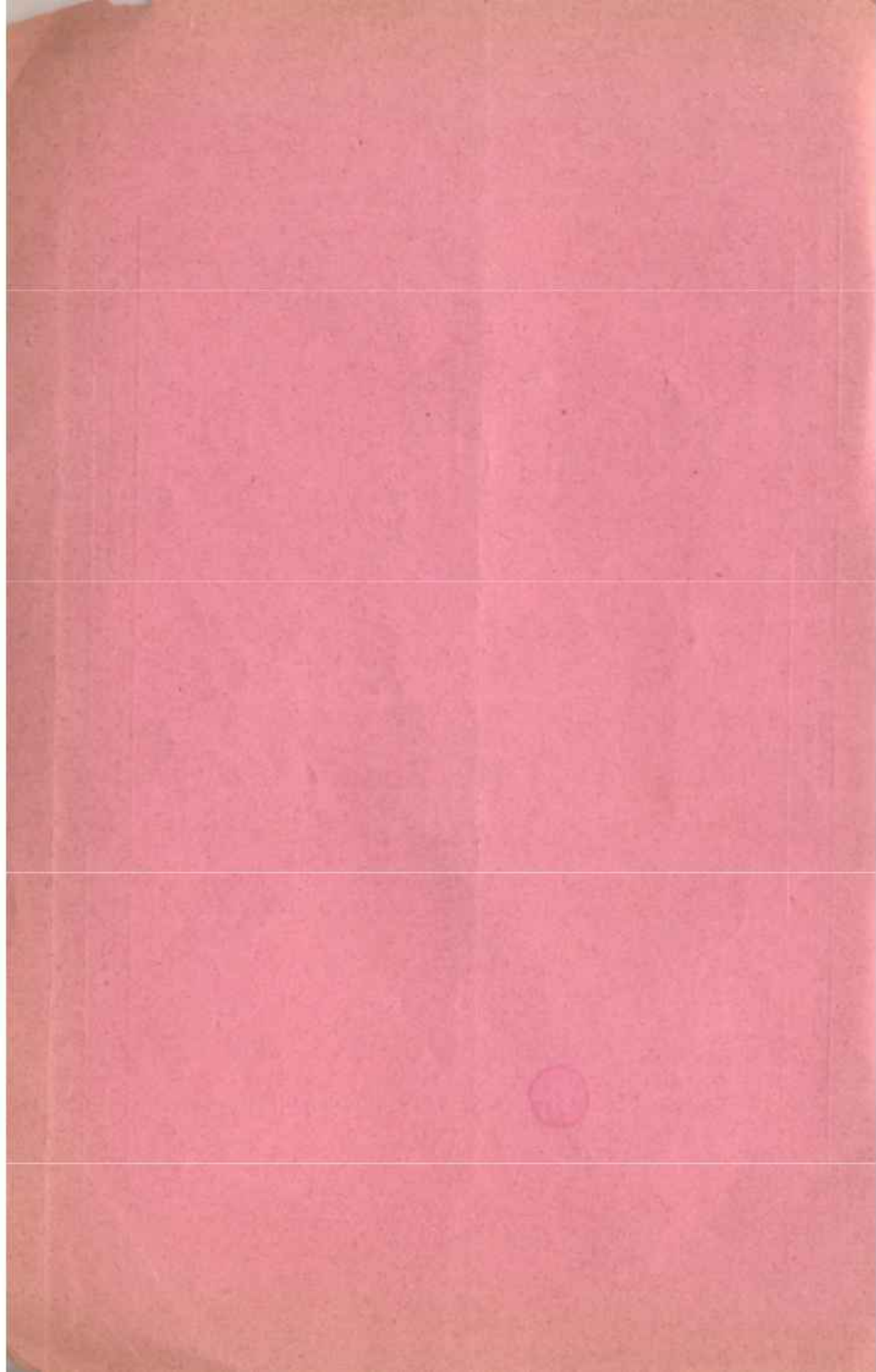

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο Ε΄.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΤΥΠΟΙΣ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΟΣ ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ

1897

ΤΑΚΗ Χ. ΚΑΝΔΗΛΩΡΟΥ
ΑΝΑΔΕΚΤΑ

ΤΕΥΧΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

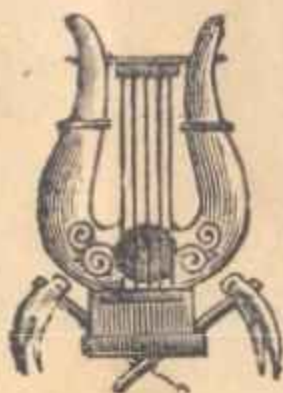

Η ΔΗΜΗΤΣΑΝΑ

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΜΟΝΟΓΡΑΦΙΑ

ΜΕΤΑ ΒΙΟΓΡΑΦΙΩΝ

ΤΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΓΕΡΜΑΝΟΥ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
1897

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΤΩΝ ΒΙΒΛΙΕΜΠΟΡΙΚΩΝ
ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΩΝ ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΔΟΥ
ΠΑΛΤΙΑ ΑΓΙΩΝ ΘΕΟΔΩΡΩΝ

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

1892

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

ΠΕΡΙΣΤΟΛΗ

ΜΕΤΕ ΤΗΝ

ΕΠΙΣΤΑΣΙΝ ΤΗΣ

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

ΤΗΣ ΚΑΡΔΙΑΣ

ΤΗΣ ΚΑΡΔΙΑΣ

ΕΙΣ ΤΗΝ

ΕΚΚΛΗΣΙΑΝ

ΤΗΣ ΚΑΡΔΙΑΣ

ΜΕΓΑΛΗΝ ΣΚΙΑΝ

ΤΟΥ

ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ

ΜΝΗΜΟΣΥΝΟΝ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΜΕΡΟΣ Α'.—Πόλις Παναρχαία

- Κεφάλαιον I. Τὰ μυστήρια τοῦ παρελθόντος
» II. Ἀρχαῖα λείψανα

ΜΕΡΟΣ Β'.—Ἐνδοξος σχολή

- » I. Ἡ μονή τοῦ Φιλοσόφου
» II. Ἰδρυσις νέας Σχολῆς
» III. Οἱ δύο Ἀγάπιοι
» IV. Εὐεργέται διδάσκαλοι καὶ μαθηταὶ

ΜΕΡΟΣ Γ'.—Πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως

- » I. Πέλις ἀδούλωτος
» II. Ὁ Μητροπολίτης Ἀνανίας
» III. Ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1869
» IV. Ἡ κατὰ τροφή τῶν κλεπτῶν

ΜΕΡΟΣ Δ'.—Κατὰ τὴν ἐπανάστασιν

- » I. Ἐταῖροι
» II. Παρασκευαὶ Σπηλιωτοπούλων
» III. Ἡ Προδοσία τῆς Πυρίτιδος
» IV. Αἱ πρῶται μάχαι
» V. Πολεμοφόδια
» VI. Ὀπληρχηγοὶ
» VII. Γραμματεῖς καὶ Λόγιοι
» VIII. Οἱ πολεμισταὶ

ΜΕΡΟΣ Ε'.—Μετὰ τὴν ἐπανάστασιν

- » I. Περισυλλογὴ τῶν συντριμμάτων
» II. Οἱ Δημητσανῖται
» III. Ἡ σημερινὴ πόλις

ΜΕΡΟΣ ΣΤ'.—Οἱ δύο ἱεράρχαι

- » I. Ὁ Γερμανός
» II. Ὁ Πατριάρχης.

462

Η ΔΗΜΗΤΣΑΝΑ

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΠΟΛΙΣ ΠΑΝΑΡΧΑΙΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι

ΤΑ ΜΥΣΤΗΡΙΑ ΤΟΥ ΠΑΡΕΛΘΟΝΤΟΣ

Τοπογραφία.—Παλαιόν και νέον ὄνομα.—Τευθίς, Ὑφούς, Θεϊ-
σάα.—Εἰκασίαι καὶ δισταγμοί.

Ἐπὶ σαγματοειδοῦς γραφικοῦ λόφου, ἀκριβῶς εἰς τὸν ὀμφαλὸν τῆς Πελοποννήσου, ἔκειτο ἔκπαλαι ὄχυρωτάτη πόλις, βλέπουσα εὐθὺ πρὸς τὸν ὑπερήφανον Ταύγετον. Τὸ ὄνομα τοῦ τε πρώτου οἰκιστοῦ καὶ τῆς ἀρχαίας πόλεως ἐξηφάνισε πρὸ πολλοῦ ὁ πανδαμάτωρ χρόνος, καὶ ἤδη, ὡς ἀμυδρὰ τοῦ ἀπωτάτου παρελθόντος ἀπήχησις, προβάλλουσι μόνον τὰ σεπτὰ αὐτῆς ἐρείπια. Τίς οἶδεν ὅμως πόσαι γενεαὶ Ἀρκάδων ἠτένισαν ἀπὸ τῆς Ἀκροπόλεως τῆς Δημητσάνης, διὰ τῆς ἀποτόμου ρωγμῆς τῆς περιβαλλούσης αὐτὴν ὄρο-

σειρᾶς. τὰ πλήρη θαθέως μυστηρίου ὄρη τῆς μεμακρυσμένης Λακωνίας; Πόσοι ἄρα ὄρεσίβιοι Γορτύιοι, ἀφ' ἧς ἡ Ἑλλάς κατωκίθη, εἶδον ἐκεῖ τὸ φῶς ἐλευθέρων ἢ καὶ δούλων ἡμερῶν, καὶ ἐσκίρτησαν ἐν ἡμέραις Ἑθνικῆς εὐκλείας; Ἀπὸ τῶν Ἡρώων ἐκείνων τῆς Τροίης, τῶν ἀκολουθησάντων τὸν βασιλέα Τεϋθιν, μέχρι τῶν σημερινῶν ἐπιστράτων τοῦ δευτέρου Βασιλέως τῶν Ἑλλήνων, πόσαι ἐνθουσιώδεις καρδίαι δὲν ἀπεχωρίσθησαν τῶν ἐπάλλξεων τῆς παλαιᾶς πόλεως, ἵνα στρατεύσῃσι προθύμως πρὸς πλήρωσιν τοῦ αἰωνίου ἔθνικοῦ Ἰδεώδους!

Οὐδὲν δυστυχῶς θετικὸν ἱστορεῖται. Ὁ Πausanίας εὐρίσκων τὰ μέρη ταῦτα τῆς Γόρτυνος ὄρεινὰ καὶ θηριώδη¹, δὲν ἐτόλμησε νὰ προχωρήσῃ, καὶ λίαν ἀτελῶς ἔγραψε περὶ τῶν πέριξ τοῦ Λουσίου ποταμοῦ ἐκτισμένων κωμῶν, ἧτοι τῆς Τεϋθίδος καὶ τῆς Θεισόας. Ἀλλ' εὐτυχῶς, ἐκ προχείρως γενομένων ἀνασκαφῶν, ἀνεκαλύφθησαν τὰ ἐρείπια τῆς μὲν Θεισόας παρὰ τὰς πηγὰς τοῦ Λουσίου εἰς τὴν θέσιν Πευκάκια, τῆς δὲ Τεϋθίδος, ἥτις κατὰ τὸν Πausanίαν ἦτο προσεχὴς τῇ ὀμόρῳ τοῦ Μεθυδρίου Θεισόα, παρὰ τὴν θέσιν Μάρμαρον εἰς Λούτσαινα. Ἄλλη τις λοιπὸν Ἀρκαδικὴ πόλις ἦτο ἡ σημερινὴ Δημητσάνα. Καὶ ὑποστηρίζουσι μὲν τινες², ὅτι κεῖται πιθανῶς ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς Διποίνης. Ἀλλ' ὁ Πausanίας σα-

¹ Πaus. Ἀρκ. 28. Ἡ ὕπαρξις δασῶν ἀποδεικνύεται καὶ ἐκ τῆς λέξεως «Δρυμῶν», δι' ἧς μέχρι τοῦδε καλεῖται ἡ κλιτύς ὄρους εἰς τὰ πρόθυρα τῆς πόλεως, ἐντελῶς ὅμως σήμερον ἄδενδρος καὶ γυμνή.

² Ἰερώνυμος Βογιατζῆς ἐν Βύρωνι τοῦ 1872 σελ. 105.

φῶς καθορίζει, ὅτι αἱ Δίποινα μετὰ τῆς Καλίας καὶ Νωνάκριδος ἀπῆρτιζον τὴν ποτε Τρίπολιν, ἥτις ἔκειτο πολὺ μακρὰν.

Ἐπίσης ἀγνωστον τυγχάνει πῶς καὶ πότε ἐδόθη αὐτῇ τὸ σημερινὸν ὄνομα. Ἡ κατάληξις αὐτοῦ εἶνε προφανῶς Σλαυικῆ, ἀπαντᾷ δὲ καὶ εἰς πολλὰς ἄλλας τοποθεσίας τῆς Γόρτυνος. Λέγεται ὅτι Δ ἦ μ η τ σ ἄ ς τις ἐπῆλυς ἴσως, ἔδωκεν αὐτῇ τὸ ὄνομά του. Ἀλλὰ πιθανώτερον θεωροῦμεν, ὅτι μᾶλλον ἢ λέξις Δημητσάνα προηγῆθη τοῦ ὀνόματος ἐκείνου. Τὸ μόνον βέβαιον εἶνε, ὅτι ἡ πόλις ἐπὶ μίαν χιλιετηρίδα ἤδη καλεῖται οὕτως, ἀπαντῶντος τοῦ ὀνόματος αὐτῆς ἐν σιγγιλιώδει πατριαρχικῷ ἐγγράφῳ τοῦ 963 μ. Χ. Ἐπειδὴ δὲ γράφεται ἐκεῖ τὸ ὄνομα ὡς παγιωθὲν πλέον, εἰκάζομεν, ὅτι πολὺ πρὸ τοῦ μνησθέντος ἔτους, τὸ νέον ὄνομα εἶχεν ὑποσκελίσει τὸ ἀρχαῖον, ὅπερ εἶνε ἀδύνατον ν' ἀνευρεθῇ δι' εἰκασιῶν, εἰ μὴ ἐνεργηθῶσιν εὐκολοὶ ἀνασκαφαί, ἵνα φέρωσιν εἰς φῶς ἐπίγραμμα ἢ σχετικόν τι ἀλλ' ἀσφαλὲς τεκμήριον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΙ

ΑΡΧΑΙΑ ΛΕΙΨΑΝΑ

Τριπλῆ σειρὰ τειχῶν.— Ἡ Ἀκρόπολις. — Ἐκτασις τῆς πόλεως.

Ἡ Δημητσάνα δὲν ἦτο βεβαίως μικρὰ τὸ πάλαι πόλις. Τὰ ὀσμημέρι ἀνακαλυπτόμενα περὶ αὐτὴν κιονόκρανα, ἐρείπια τειχῶν, στυλοβάται, τάφοι καὶ λοιπὰ ὑπομνήματα, ἀποδεικνύουσιν αὐτὴν ἔχουσαν διάμε-

τρον εἴκοσι περίπου λεπτῶν καὶ κατωκνημένην πυκνό-
 τατα. Εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ λόφου ὑψοῦτο τὸ φρού-
 ριον, ὅπερ ἠσφάλιζεν ἐκ τῶν ἐπιδρομῶν τριπλῆ σειρὰ
 τειχῶν. Τούτων ἡ μὲν ἐσωτάτη φαίνεται πολλαχοῦ
 ἤδη, κυρίως ὅμως ἐκ τοῦ ἐν τῇ αὐλῇ Μαλούχου κα-
 λῶς διατηρουμένου τμήματος, ἐξ ὑπερμεγέθων ἀκα-
 νονίστων λίθων, κυκλωπείου ἐποχῆς, κατὰ τὴν
 προϊστορικὴν τέχνην τῶν ἐρειπίων τῆς Τίρυνθος. Αἱ
 δὲ δύο ἄλλαι, κτισθεῖσαι κατόπιν, κατὰ τὸν Δ' πρὸ
 Χριστοῦ αἰῶνα, ἐξετείνοντο ἀπὸ τοῦ βράχου τῶν Δεμ-
 πλιῶν, κάτωθεν τοῦ στρατῶνος καὶ διήκουσαι διὰ τῆς
 ἀγορᾶς καὶ τῆς βορείου τῆς πόλεως πλευρᾶς, ἐφθα-
 νον μέχρι τῆς Ἀκροπόλεως. Ἐρείπια πολλὰ καὶ τού-
 των σώζονται, ἰδίως δὲ παρὰ τὰς οἰκίας Σεργοπού-
 λου καὶ Μασούλη, παρὰ τὸν στρατῶνα καὶ τὸν ναὸν
 τοῦ Ἀγ. Νικολάου, διαφυγόντα τὴν σφύραν τῶν λι-
 θοδόμων καὶ τὰς καμίνους τῶν ἀσβεστοποιῶν.

Ἐκτὸς τῶν τειχῶν διεσώθησαν μέχρις ἡμῶν καὶ
 εἰς ὠραῖος λέων, εἰς πηχυαῖος πυθμὴν ὑπερμεγέθους
 λιθίνου πίθου, πολλοὶ τάφοι μετὰ ὑδριῶν καὶ ἐπιγραμ-
 μάτων, ὧν ἓν ἔλεγε «Π λ ε ἰ σ τ ῶ ν α ξ χ α ἰ ρ ε» τε-
 ράστια βάρθρα στηλῶν, Κίονες καὶ σπόνδυλοι Δωρικοῦ
 ρυθμοῦ καὶ πλείστα ἄλλα λείψανα, μαρτυροῦντα τὸ
 πανάρχαιον τῆς πόλεως.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΕΝΔΟΞΟΣ ΣΧΟΛΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι

Η ΜΟΝΗ ΤΟΥ ΦΙΛΟΣΟΦΟΥ

Τὰ ἀσκητήρια τοῦ πρώτου αἰῶνος. — Ὁ πρωτοσκηρῆτης Λαμπάρδης. — Ὁ μυστικός ναός τῆς Περθένου. — Λαξευτόν ὑδραγωγεῖον. — Προνόμια σταυροπηγίου. — Φλόξ ἐν σκοτίᾳ. — Εὐρυναίς μεναδικῆς Σχολῆς. — Οἱ τελευταῖοι διδάσκαλοι.

Μίαν ὥραν μακρὰν τῆς Δημητσάνης, χίλια μέτρα ὑπεράνω καὶ ἑκατέρωθεν τῆς δασώδους κοίτης τοῦ Λουσίου εἰσὶν ἐκτισμέναι δύο πανάρχαιοι μοναί, ἡ τοῦ Προδρόμου καὶ ἡ τοῦ Φιλοσόφου. Βαθυτάτη χαράδρα, προελθοῦσα ἴσως ἔνεκεν ἀρχεγόνων ὑπογείων ἐκρήξεων τεραστίου συμπαγοῦς πετρώματος, καὶ δεικνύουσα προδήλως ἔτι ἐπὶ τῆς μιᾶς πλευρᾶς τὰς ἐσοχὰς καὶ ἔξοχὰς τῆς ἄλλης, ἐκρίθη καταλληλοτάτη ὡς κρησφύγετον παρὰ τῶν ὀλίγων Χριστιανῶν τοῦ πρώτου αἰῶνος, πρὸς ἀποφυγὴν τῶν ἀμειλίκτων διωγμῶν. Καὶ ἐπὶ μὲν τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς ἐνὶ ὄσ μικροῦ σπηλαίου, προβάλλοντος ἐκ τῆς κορυφῆς τεραστίου κατακορύφου βράχου, ἰδρύθη ἀσκητήριον ἀγιογραφημένον, ἐν ᾧ σώζεται ἔτι τὸ τέλος ἐξιτήλου ἐπιγραφῆς **ΕΤΟΞ Α. Χ. ΡΛΒ΄**. Ἀπὸ τοῦ 132 μ. Χ. λοιπὸν οἱ ἐν Ἀχαΐᾳ διδάξαντες μαθηταὶ τοῦ Ἀποστόλου

Ἄνδρέου, εἰσεχώρησαν εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ ὠχυρώθησαν εἰς τοὺς βράχους τοῦ Λουσίου κτίσαντες ἀπέναντι τῆς μονῆς τοῦ Προῦρόμου καὶ τὴν Μονὴν τῆς Θεοτόκου. Ἐκεῖ δὲ ἰδρύσαντες Σχολὴν κληρικῶν καὶ προσηλύτων, ἐδίδασκον τὰ τῆς Θρησκείας καὶ ἐπηξάν τὴν φωλεὰν τῶν Μουσῶν, ἣν μόνην δὲν παρέσυσυρεν ὁ Μεσαίων καὶ ἡ Ἀμάθεια.

Εἰς δὲ τῶν ἐπιμελεστέρων μαθητῶν τοῦ ἀσκητηρίου ὁ Ἰωάννης Λαμπάρδης ἀπεδήμησε κατὰ τὸ 930 μ. Χ. εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἔνθα ἐπιμελεία τῶν αὐτόθι συμπολιτῶν τελειοποιήσας τὰς σπουδὰς αὐτοῦ, ἀνῆλθεν εἰς τὰ ὑπέρτατα τῆς πολιτείας ἀξιώματα, προσληφθεὶς ὡς π ρ ω τ ο σ η κ ρ ἦ τ η ς, ἥτοι ἀρχιγραμματεὺς ἐκ τῶν ἀπορρήτων τοῦ αὐτοκράτορος Νικηφόρου τοῦ Φωκά, ὅστις εὐλαδῶς ἠγάπα τὸν Φιλόσοφον συμβούλον του¹.

Καίτοι ὅμως τοσοῦτον ἀνεδείχθη ὁ Λαμπάρδης, δὲν ἐλπισμόνησε τὴν πολίχνην ἐν ἧ ἐγεννήθη, οὐδὲ τὸ ἀσκητήριον ἐν ᾧ ἀνεπτύχθη, καὶ παρεκάλεσε τὸν δύσκολον εἰς τοιοῦτας ἀποφάσεις Αὐτοκράτορα, ὅπως ἐπιτραπῆ αὐτῷ ἡ ἀνίδρυσις Μονῆς. Δοθείσης δὲ προθύμως τῆς ἀδείας ἐκτίσθη, ἰδίῳις ἀναλώμασιν καὶ ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἀσκητηρίου ἡ ἄχρι τοῦδε σωζομένη Μονὴ τῆς Παρθένου, ἣν εὐθύς ἐξ ἀρχῆς οἱ Δημητσανῖται ὠνόμασαν Μονὴν τοῦ Φιλοσόφου πρὸς τιμὴν τοῦ ὑπὸ τοιοῦτον ὄνομα γνωστοῦ ἀνὰ τὸν Κόσμον ἐπιφανοῦς

¹ Καστόρχη Σχολή Δημ. σελ. 2. Γεδεῶν Πατριαρ. Πίνυχες σελ. 307.

συμπολίτου, οὔτινος ἢ γενεὰ σώζεται ἔτι, διχασθεῖσα εἰς δύο μεγάλους κλάδους, Λαμπίρην καὶ Φιλοσοφοπούλου. Ἡ Μονὴ ἰδρυθεῖσα κατὰ τὸ 963 ἐντὸς τοῦ βράχου καὶ ἔχουσα μῆκος 50 μέτρων καὶ πλάτος ἑνιαχοῦ ὀκτὼ καὶ ἀλλάχοῦ δύο, περιεῖχεν εἴκοσι περίπου κελλία διὰ τε τοὺς μοναχοὺς καὶ τοὺς μαθητευομένους καὶ μικρὰν ἐκκλῆσιαν πολύγωνον, μετὰ θαυμασίων ἀγιογραφιῶν. Παρὰ ταύτην εἶχε λαξευθῆ εὐρεῖα δεξαμενὴ, δεχομένη τὰ ὄμβρια καὶ πηγαῖα ὕδατα τοῦ βράχου διὰ λαξευτοῦ αὐλακος 50 μέτρων, δι' οὗ, ἀδυνάτου ὄντος ἄλλου μέσου μεταφορᾶς, διωχετεύετο εἰς τὰ οἰνοδοχεῖα καὶ τὸ γλεῦκος ἐκ τῶν ἄνωθεν τοῦ βράχου ἀμπελώνων. Τῆς μονῆς διεσώθη χαλκογραφία χρονολογουμένη ἀπὸ τοῦ 953 πρὸς δὲ καὶ μεταγενέστεραι τῆς Τεργέστης ἰχνογραφίαι ¹.

Ἴνα δὲ ἀσφαλίσῃ ὁ ἰδρυτὴς τὴν Μονὴν ἐξ ἀφεύκτων διαρπαγῶν, προῦκάλεσε τὴν ἐκδοσιν σιγγιλιώδους γράμματος τοῦ Πατριάρχου Πολυεύκτου, δι' οὗ προθύμως ἀναγνωρίζεται ἡ μονὴ ὡς Πατριαρχικὸν Σταυροπήγιον ² ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν μόνου τοῦ Πατριαρχικοῦ ἐξάρχου καὶ χαρακτηρίζονται οἱ ἐν αὐτῇ μοναχοὶ ἐλευθεροί, ἀναπαίτητοὶ καὶ ἀνεξέταστοι. Διὰ τοιούτων λοιπὸν προνομίων προικισθεῖσα ἡ Μονὴ ἤρξατο τὸ μέγα καὶ ἔνδοξον αὐτῆς ἔργον.

Τὸ σκότος τῶν δούλων αἰώνων ἐκάλυψε τὴν Ἑλλάδα. Δαίμων ἀπαίσιος συνεῖχε τὸ Ἑλληνικὸν πνεῦ-

¹ Διςτριβὴ Ἱερ. Βογιτζῆ ἐν Εὐαγγελικῷ Κήρυκι 1872.

² Καστόρχη σ. 49. Δοσιθέου Δωδεκαβ. σελ. 1174.

λα, καὶ ἂν ἐνιαχοῦ ἀπέμενον στίλβοντα ἐρείπια τῆς ἀρχαίας τέχνης, οὐδὲν ὅμως ἶχνος τῶν τοσούτων Σχολῶν ἐσώζετο ἐν τῇ ἐστία τῶν Φώτων. Αἱ Μοῦσαι διωχθεῖσαι ἐκ τῆς πατρίδος τῶν κατέλιπον τοὺς ἀπογόνους τῶν ἐνδοξωτέρων τοῦ κόσμου ἀνδρῶν, ἵνα ἀναβαπτισθῶσιν ἐν τῇ ἀρχαίᾳ κολυμβήθρα τοῦ ἔξαγνισμοῦ καὶ τῆς ἐρημίας. Καὶ ὁ ζόφος ἐπιτείνεται βαθύς, ἀδιάσπαστος.

Μόνον ἐκεῖ, εἰς τὸν ἀπρόσιτον τοῦ Φιλοσόφου βράχου ἰδρύθη μικρὸν τῆς Ἑλληνίδος Μούσης τέμενος, μόνον ἐκεῖθεν ἡ Σχολὴ τῆς Δημητσάνης ἐκήρυττε τὸ μυστικὸν αὐτῆς διάγγελμα καὶ ὡς πυγολαμπὶς ἐν ζοφῶδει νυκτὶ συνέλεγε τοὺς ἐπιλέκτους παῖδας τῆς τῆς Ἑλλάδος, καθιστῶσα τούτους ἱκανοὺς διὰ τὸ μόνον τότε πολιτικὸν ἀξίωμα τοῦ Πατριάρχου καὶ Ἀρχιερέως, ἀνοίγουσα συγχρόνως καὶ τ' ἄδυτα τῶν σπλάγχχνων, ἐν οἷς ἀποτεθὲν, ἐβλάστησε κατόπιν τὸ σπέρμα τῆς ἐλευθερίας.

Ἀποδεικνύουσι δὲ τοῦτο, εὐ μόνον ἱστορικαὶ μαρτυρίαι καὶ ἡ παράδοσις, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀνεύρεσις παμπάλαιων διδακτικῶν χειρογράφων, ἄνευ προμετωπίδος καὶ χρονολογίας. Μετὰ ταῦτα, διακοπεισῶν τῶν βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν, ἐγένετο σκέψις εὐρύνσεως τῆς μονῆς χάριν τῆς διδασκαλίας καὶ ὁ μὲν ἐπίσκοπος Καρακάλος ἔκτισε κατὰ τὸ 1691 ἄνωθεν τῶν βράχων περικαλλῆ ναὸν τῆς Παρθένου, ἡ δὲ Μονὴ καὶ ἡ πόλις μεγαλοπρεπῆ Πύργον μετὰ πολλῶν δωματίων,

1 Φιλήμονος ὑπομνήματα Γερμανοῦ σελ. γ'.

χάριν τῶν ξένων καὶ τῶν μαθητῶν. Πρὸ τῆς αὐλῆς δὲ τούτου κρήνη πολύκρουνος ἐσκόρπιζε ὀροσερώτατον ὕδωρ ἰπὸ μαγικὴν στοὰν συσκίων δένδρων, ἐνῶ ἄνωθεν ἀπυρτῶντο ἀφθονα κλήματα, ἐπιχαρίτως κλίνοντα ἐκ τοῦ φορτίου τῶν σταφυλῶν.

Ἐντὸς τοιοῦτου σχολείου διητῶντο δωρεὰν μαθηταὶ καὶ Διδάσκαλοι, ὑπὸ τὴν αὐστηρὰν ἐποπτείαν ὀλοκλήρου τῆς πόλεως. Δυστυχῶς ὅμως, ἐξαφανισθέντος κατὰ τὴν διαρπαγὴν τῆς διαλυθείσης Μονῆς τοῦ ἀρχαιοτάτου αὐτῆς Κώδικος, ἀγνοοῦμεν τὰ ὀνόματα τῶν αὐτόθι διδασκάντων καὶ τῶν ἐνδόξων καταστάτων μαθητῶν. Δύο μόνους τοὺς καὶ τελευταίους γνωρίζομεν, ὡς διδάξαντας τὸν Πατριάρχην, οἵτινες κατὰ τὸν Σπηλιάδην¹ ἦσαν «διδάσκαλοι τῆς θρησκείας καὶ τῆς ἀρετῆς καὶ εὐπρόγεται τὴν πατρίδα ἀνατρέφοντες καὶ ἀποκαθιστῶντες τοὺς μαθητὰς ἀξίους στρατιώτας τῆς πίστεως καὶ τῆς πατρίδος». Ἐκ τούτων ὁ μὲν ἱερομόναχος Μελέτιος ἐτελεύτησεν ἐν Δημητσάνῃ, ὁ δὲ Ἄθανάσιος Ρουσόπουλος, μετακομισθείσης τῆς Σχολῆς εἰς τὴν πόλιν, παρέδωκεν αὐτῇ τὴν Βιβλιοθήκην τῆς Μονῆς καὶ ἀπῆλθεν εἰς Ἀθήνας, συνοδεύων τὸν ἀποδημοῦντα Γρηγόριον, ἐκεῖ δὲ, παρακληθεὶς ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων ἐδίδαξεν λίαν εὐδοκίμως εἰς τὴν Σχολὴν τῶν Ἀθηνῶν, μέχρι τοῦ 1780, ὅτε καὶ ἐτελεύτησεν, ἀπολαύων μεγίστης φήμης καὶ ἀγαθῆς ὑπολήψεως².

¹ Ἀπομνημ. Α'. σελ. 100.

² Ἀγγελόπουλου Βίος Πατριαρχ. σελ. 9.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΙ

ΙΑΡΥΣΙΣ ΝΕΑΨ ΣΧΟΛΗΣ

Ἦ Γεράσιμος Γούνας ἐν Δημητσάνῃ.—Μέγαρον Σχολῆς.—Ἰουδοσία τοῦ συνόλου τῶν μαθητῶν.—Πατριαρχικά Προνόμια.—Διάλυσις τῆς Σχολῆς ἐνεκα τῆς πρώτης ἐπαναστάσεως.

Ἦτο μὲν διάσημον τὸ ἐν τῇ Μονῇ τοῦ Φιλοσόφου σχολεῖον καὶ προήγαγεν ἐπιφανεστάτους μαθητὰς, ἀλλὰ δὲν ἦτο ἀληθῶς καὶ τοῖς πᾶσι προσιτόν. Ἦ ἐκ τῆς πόλεως ἀπόστασις, ἡ ἔλλειψις ἐπαρκῶν πόρων καὶ ἡ θρησκευτικὴ αὐτοῦ μορφὴ δὲν ἐπύρκουν πλέον εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς ἐποχῆς. Τὸ ἐθνικὸν αἶσθημα ἤρξατο ν' ἀναγεννᾶται, καὶ οἱ Ἑλληνόπαιδες ἐζήτουν εὐρυτέραν καὶ προχειροτέραν παιδείαν, ἵνα ὦσιν ἔτοιμοι διὰ τὴν ἀναγέννησιν τῆς Πατρίδος. Τὴν μεγάλην δὲ ταύτην ἀνάγκην ἀνεπλήρωσεν ὁ ἐν Σμύρνῃ Δημητσανίτης ἔμπορος Γεώργιος Γούνας. Γεννηθεὶς ὀλίγον πρὸ τῆς κατακτιήσεως τῆς Πελοποννήσου ὑπὸ τῶν Τούρκων καὶ ἐκπαιδευθεὶς ἐν τῷ Σχολείῳ τῆς μονῆς ἀπεδήμησε κατὰ τὸ 18ῶ0 καὶ ἐπλούτισε. Πλὴν, θεία ἴσως Προνοία, ἐπιχειρήσας νὰ διασώσῃ ἐκ τυχαίας πυρκαϊᾶς τὸ κατάστημά του, ἐπληγώθη καὶ μείνας χωλὸς ἐγκατέλιπε τὸ ἐμπόριον καὶ συνέλαβε τὸ μέγα σχέδιον τῆς ἰδρύσεως ἐν τῇ ἰδίᾳ πατρίδι σχολῆς, ἐναμίλλου πρὸς τὰς ἐπιφανεστέρας τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἀκούσας λοιπόν, ἀνὴρ ἦδη, ἀνώτερα¹ μα-

¹ Κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον ἐδιδάσκετο ἐν τῇ Σχολῇ Σμύρνης καὶ ὁ Ἄδχμάντιος Κοραῆς (Καστορχ. 19').

θήματα εἰς τὴν σχολὴν τοῦ διασήμου Ἱεροθέου καὶ προσλαβὼν συναρωγὸν τὸν ὑπ' αὐτοῦ ὡς ὑπότροφον τῆς σχολῆς ἐκπαιδευθέντα νεαρὸν Δημητσανίτην Ἀσημάκην Λεονάρδον, ἐπανῆλθεν εἰς τὴν πατρίδα κατὰ τὸ 1764, ἀφοῦ προηγουμένως περιεβλήθη τὸ μοναχικὸν σχῆμα, μετονομασθεὶς Γεράσιμος καὶ ἔκειρεν ἐπίσης μοναχὸν τὸν Λεονάρδον, ὀνομασθέντα Ἀγάπιον.

Ἐκεῖ δὲ τῇ προθύμῳ ἀρωγῇ ὀλοκλήρου τῆς πόλεως, μετέφερε τὸ Σχολεῖον ἐκ τῆς μονῆς καὶ ἔκτισεν ἀμέσως ἐν τῇ ἐπιφανεστάτῃ θέσει τῆς Δημητσάνης πολύδομον οἴκημα, ἐν ᾧ συνέρρεον μαθηταὶ ἐξ ἀπάσης τῆς Ἑλλάδος, καταπλήκτου διατελούσης ἐκ τοῦ καινοφανοῦς καὶ μεθοδικοῦ τῶν δύο διδασκάλων. Μεγίστην δὲ ὄντως συνδρομὴν παρέσχε τῇ σχολῇ ἡ πόλις, θεωροῦσα τὴν συντήρησίν της, ὡς τὸ ὑψιστὸν τῶν ζητημάτων. Ἐφ' ᾧ καὶ συνελθοῦσα πανδήμως τὴν 5 Μαρτίου 1718 ἐψήφισεν, ἵνα ἐφεξῆς ᾧσιν ἀπηλλαγμένοι παντὸς τοπικοῦ καὶ δυναστικοῦ φόρου οὐ μόνον οἱ διδάσκαλοι καὶ οἱ πνευματικοὶ τῆς Σχολῆς, ἀλλὰ καὶ πάντες οἱ μαθηταὶ εὖποροι ἢ ἄποροι, ἐντόπιοι ἢ ξένοι, πρὸς διέγερσιν ἀμίλλης καὶ ἐνθάρρυνσιν τῆς ἐκπαιδεύσεως. Ἐνεκα δὲ τῆς ἀσυνδοσίας ταύτης καὶ κυρίως ἔνεκα τοῦ σεμνοῦ καὶ ἐμβριθοῦς χαρακτῆρος τῶν νέων Διδασκάλων πάντες οἱ γονεῖς προθύμως ἔστελλον τὰ τέκνα των εἰς Δημητσάναν, καίτοι ὑπῆρχε τότε σοβαρὰ πρόληψις κατὰ τῶν ἐπιστημῶν, ὡς ὑποθαλπουσῶν τὸν ἀθεϊσμόν, εἰς ὃν ἐτρέποντο πολλοὶ ἐν Ἑuropῇ κυρίως σποιδάσαντες¹.

¹ Δοκ. Φιλημ. περὶ Φιλ. Ἐταιρίας σελ. 62.

Οἱ δὲ Διδάσκαλοι, οἵτινες οὐ μόνον οὐδ' ὀβολὸν ἀντὶ μισθοῦ ἐλάμβανον, ἀλλὰ καὶ τὴν μεγάλην περιουσίαν των διαθέμενοι ὑπὲρ τῆς Σχολῆς ἐτρέφοντο ὑπὸ τῶν συμπολιτῶν, ἐξησφάλισαν διὰ Πατριαρχικῶν γραμμάτων τὸ Σχολεῖον, ὑποβάλλοντες τοῦτο εἰς τὴν ἄμεσον προστασίαν τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας καὶ ἐπιμελούμενοι, ὅπως διὰ νέων σιγγιλιωδῶν ἀνανεῶνται τὰ προνόμια ταῦτα. Δὲν ἰσχυσεν ὁμως ἐπὶ πολὺ ἡ πρόνοιά των αὕτη, διότι ἐπέλθούσης τῆς κατατομῆσεως τοῦ Ἀνανίου καὶ τῶν ἐκ τῆς ἐπαναστασεως τοῦ 1769 διωγμῶν, ἡ Σχολὴ ἔκλεισε καὶ οἱ διδάσκαλοι, ὡς μεμυημένοι εἰς τὰ τοῦ ἀποτυχόντος κινήματος, ἐξεπατρίσθησαν.

Εἰς τὴν ἐξορίαν δὲ ταύτην εὔρε τὸν θάνατον ὁ σεβάσμιος καὶ σοφὸς Γεράσιμος, μόλις ἀναλαβὼν τὴν διεύθυνσιν τῆς Σχολῆς τῆς Χίου, ἀφοῦ προηγουμένως εἰσήγαγεν ἐν Σμύρνῃ ὡς ὑπότροφον ἰὸν εὐφυσέστερον τῶν ἐν Δημητσάνῃ μαθητῶν του, τὸν Ἀντώνιον Ἀντωνόπουλον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΙΙ

ΟΙ ΔΥΟ ΑΓΑΠΙΟΙ

Ἅ Ο οἰκουμενικὸς ἱεροκῆρυξ.—Πλουτισμὸς τῆς Βιβλιοθήκης.—Τὰ δῶρα τοῦ Γερμανοῦ.—Αὐταπάρνησις ἀπαράμιλλος.

Παρελθόντος τοῦ σάλου, ὁ ἐν Ζακύνθῳ καὶ Πάργῃ διδάξας Ἀγάπιος ἔσπευσε νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν φίλην πατρίδα καὶ ἀνεπέτασε πάλιν κατὰ τὸ 1780 τὰς πύ-

λας τῆς Σχολῆς. Εὐθύς ὁμῶς, θανόντος τοῦ Ἱεροθέου, ἐκλήθη, ὅπως διευθύνῃ τὴν Μεγάλην τῆς Σμύρνης Σχολήν, καὶ τὴν πρότασιν ταύτην ἀπεδέξατο, ἕνεκα τῆς κλονισθείσης ὑγείας του καὶ ἰδία, ἐπειδὴ ἔμαθεν, ὅτι ὁ ἐν Σμύρνῃ ὑπότροφος εἶχεν ἤδη καταρτισθῆ ὑπεραρκούντως, ὅπως ἀναλάβῃ τὴν διεύθυνσιν τῆς πατρίου Σχολῆς. Καὶ σπεύσας εἰς Σμύρνην ἐκεῖνον μὲν, κείρας μοναχὸν καὶ μετονομάσας Ἀγάπιον, ἀπέστειλεν εἰς Δημητσάναν, αὐτὸς δὲ διεύθυνας ἐπὶ τινα χρόνον τὴν Σχολήν παρητήθη καὶ διορισθεὶς Οἰκοκυμηνικὸς ἱεροκῆρυξ, περιήρχετο τὰς μονὰς καὶ τὰς πόλεις ὅλου τοῦ Ἑλληνισμοῦ, συλλέγων χρήματα, βιβλία καὶ πολύτιμα χειρόγραφα διὰ τὴν Σχολήν. Καὶ μέρος μὲν τῶν χρημάτων κατέθηκεν ἐντόκως εἰς τὸ κοινὸν ταμεῖον τῆς Μεγάλης ἐκκλησίας καὶ εἰς ἄλλα ταμεῖα τῶν συντεχνιῶν, τὰ δὲ βιβλία μετεκόμισεν εἰς Δημητσάναν καὶ κατήρτισε μεγάλην Βιβλιοθήκην, ἧς οἱ τόμοι, διὰ τῆς συνεχοῦς ἐπὶ πεντηκονταετίαν μερίμνης του, ὑπερέβησαν τοὺς πεντακισχιλίους.

Ὁ δὲ Ἀγάπιος Ἀντωνόπουλος, διευθύνων τὴν εὐποροῦσαν καὶ καλλωπισθεῖσαν ἤδη Σχολήν, ἠνέωξεν αὐτῇ νέους ὀρίζοντας αἰσιωτάτου μέλλοντος. Οὐδέποτε ἡ Σχολὴ ἀνῆλθεν εἰς λαμπροτέραν περιωπὴν. Ὁ ἑξοχος αὐτῆς Διευθυντής, τῇ βοήθειᾳ καὶ δύο ὑποδιδασκάλων, ἐδίδασκε τριακοσίους ἐτησίως νέους, συρρέοντας καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Εἰς τοὺς μαθητὰς δὲ τῆς ἀνωτέρας τάξεως ἐδίδασκεν ἐπὶ 32 συνεχῆ ἔτη, μετὰ πρωτοφανοῦς μεθόδου καὶ φιλοπονίας,

Ἑλληνας καὶ Λατίνους συγγραφεῖς, ποιητάς, ιστορίαν, μυθολογίαν, ἠθικὴν, λογικὴν, κατὰ χησιν, μετρικὴν, μαθηματικὰ καὶ ρητορικὴν, προμηθεύων εἰς ἕκαστον αὐτῶν καὶ ἀνὰ ἓν ἀντίτυπον τῶν βιβλίων δωρεάν, ἵνα μὴ ἀπασχολῶνται εἰς τὴν ἀντιγραφὴν. Προσπνέστατος καὶ εὐγλωττότατος ἀπὸ τοῦ ἀμβωνος, ἀπῆλανε βαθυτάτου σεβασμοῦ καὶ ἔζη λιτώτατα, ὡς οὐδένα λαμβάνων μισθόν. Μετὰ θαυμασμοῦ δ' ἔτι διηγοῦνται οἱ γέροντες τὸ ἔξῃς, χαρακτηριστικώτατον τοῦ ἀδαμαντίνου αὐτοῦ χαρακτῆρος, ἐπεισόδιον.

Ὅτε ὁ Γερμανὸς ἀπεβιδάσθη τὸ πρῶτον ὡς Μητροπολίτης ἐν Πάτραις, ἀπέστειλεν αὐτῷ φορτίον ὀλόκληρον καφὲ καὶ ζακχάρεως. Ἄλλ' ὁ Ἀγάπιος ἐπιστρέψας τοῦτο διὰ τοῦ αὐτοῦ ἀγωγέως παρήγγειλεν εἰς τὸν ἱεράρχην, ὅτι «εἰς ἓνα μὲν ἀσκητὴν ὡς αὐτός, ἀρκεῖ καὶ ὑπεραρκεῖ μία μόνον ὀκᾶ καφὲ ἑτησίως, ἀνδρως θέλη νὰ φανῆ χρήσιμος, δύναται νὰ φέρῃ εἰς τὴν πόλιν ὑδραγωγεῖον, ἵνα τὴν ἀπαλλάξῃ ἐκ φοβερᾶς λεψυδρίας». Ὁ δὲ Γερμανὸς οὐ μόνον προθύμως εἰσήκουσεν, ἀλλὰ καὶ τὸ χρηματικὸν ποσὸν ἀπέστειλεν εἰς αὐτὸν τὸν Ἀγάπιον, ὅστις ταχύτατα, διὰ πηλίνου ὑδραγωγείου, ἔφερε τὴν πηγὴν τοῦ Λουμένη εἰς εἰς τὴν ὠραίαν τρίκρουνον βρῦσιν τοῦ «Δεσπότη», ἥτις μέχρις ἐσχάτων ἐσώζετο.

Μετὰ τὸν αἰφνίδιον θάνατον τοῦ Ἀγαπίου ἔσπευσεν ἐξ Ἄργους ὁ πρεσβύτερος Ἀγάπιος καὶ ἀνέλαβε τὴν διεύθυνσιν τῆς Σχολῆς, ἀλλὰ νοσήσας δυστυχῶς ἐπανῆλθεν εἰς Ἄργος πρὸς νοσηλείαν, ἔνθα καὶ ἐτελεύτησε κατὰ τὴν 14 Φεβρουαρίου 1815, καταλιπὼν μέγα

ἀληθῶς κενὸν εἰς τὴν ἐκκλῆσιαν καὶ τὴν πατρίδα του. Εὐγλωττος, ὅσον οὐδεὶς ἐν Ἑλλάδι ρήτωρ καὶ κάτοχος ἀπείρων γνώσεων, ἀπεκρυστάλλωσε τὴν σοφίαν του ἐν περισπουδάστῳ συγγράμματι, τῷ «Πηδάλιῳ», ὅπερ θὰ ζήσῃ, ἐφ' ὅσον θὰ ὑπάρχῃ Ἑλληνικὴ ἐκκλῆσις. Ὡν δὲ προσέτι ὁ πρώτιστος μοχλὸς τῆς Πανελληνίου ἐλευμοσύνης, προσεκτίσατο τὸν σεβασμὸν οὐ μόνον ἀπάντων τῶν Τούρκων, ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ τοῦ σατράπου τῆς Πελοποννήσου Βελῆ, τοῦ πολλάκις καὶ ἐπιδεικτικῶς τιμῆσαντος αὐτὸν καὶ ἀνεκνηρύχθη ὑπὸ τῶν ἱστορικῶν, ὡς περιβόητος¹.

Οὕτως ἐξέλιπον οἱ τρεῖς περίφημοι διευθυνταὶ τῆς Νέας Σχολῆς, οἱ προκαλοῦντες ἀληθῶς τὸν θαυμασμὸν διὰ τὴν ἀπαράμιλλον αὐτῶν αὐταπάρνησιν, διότι καίτοι εὐχερῶς ἠδύναντο νὰ καταλάβωσι τότε ὑπέροχα ἐκκλησιαστικὰ ἀξιώματα, ἐκλείσθησαν ἐν τούτοις ἐκουσίως εἰς τ' ἀσκητικὰ κελλῖα τῆς Σχολῆς, ἣν αὐτοὶ ἐδημιούργησαν, καὶ διῆλθον τὸν βίον ἐπὶ τῆς εὐκλεοῦς ἔδρας, ἀφ' ἧς ἐσκόρπιζον ἀμισθὶ τὸ Ἐθνικὸν φρόνημα καὶ ἀνήγειρον ἐκ τοῦ ἀσφαλοῦς τὴν τεταπεινωμένην Πατρίδα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙV

ΕΥΕΡΓΕΤΑΙ ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΙ ΚΑΙ ΜΑΘΗΤΑΙ

Νέον εὐκλείας στάδιον.— Ὁ πυρὴν τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων.

— οἱ ἐν τῇ ξένη διδάσκαλοι.— οἱ διάδοχοι τῶν Ἀγαπίων.—

¹ Φρατζῆ Ἱστορ. Α' σελ. 84.

αί ἑβδομήκοντα. — Σπουδαιότης ἐπισκόπων ἐπὶ Τσερκοκρατίας — Ἐξ Πατριαρχαί καὶ ἐξήκοντα τέσσαρες ἀρχιεπίσκοποι.

Θνήσκων ὁ πρεσβύτερος Ἀγάπιος κατέλιπεν ἐφ' ὅρους τῆς Σχολῆς τὸν Πατριάρχην Γρηγόριον καὶ τὸν Γερμανὸν, ἐπιμελεία τῶν ὁποίων, διὰ σιγγιλιώδους Πατριαρχικοῦ γράμματος τοῦ 1815, συνεχωνεύθη ἡ μεγάλη περιουσία τῆς μονῆς τοῦ Φιλοσόφου εἰς τὴν τοῦ Σχολείου, πρὸς μισθοδοσίαν τριῶν διδασκάλων καὶ πλουτισμὸν τῆς Βιβλιοθήκης. Εὐθύς δὲ κατόπιν ὁ Γρηγόριος, ἐπικυρῶν τὸ γράμμα τοῦ Κυρίλλου, ἀνέθηκε τὴν ἀνωτάτην ἐποπτείαν τῆς Σχολῆς εἰς τὴν Μητρόπολιν Π. Πατρῶν, διοριζομένων ἐπιτρόπων αὐτῆς ἐν Δημητσάνῃ καὶ Κωνσταντινουπόλει. Τοιούτους δ' ἔχουσα προστάτας ἡ Σχολή, οὐ μόνον τὴν Βιβλιοθήκην αὐτῆς ἐξπλασίασεν, ἀλλὰ καὶ τὰ μέσα τῆς διδασκαλίας τελειοποιήσασα, ἀνεδείκνυσεν ἀνέκαθεν τοσοῦτον ἐγκρατεῖς μαθητὰς, ὥστε, ἀποφοιτῶντες, ἴδρυσον σχολεῖα εἰς πολλὰ μέρη τῆς Πελοποννήσου καὶ παρεσκευάζον τὴν μεγάλην ἐπανάστασιν.

Γνωρίζομεν δ' εὐτυχῶς ἱκανοὺς Δημητσανίτας ἰδρυτὰς σχολείων ἔξω τῆς πατρίδος των. Οὕτω 1) ὁ Ἀθανάσιος Ρουσόπουλος ἐδίδαξεν ἐν Ἀθῆναις μέχρι τοῦ 1780 καί, θανὼν, ἐκληροδότησεν ὁλόκληρον τὴν βιβλιοθήκην του τῇ Σχολῇ· 2) ὁ Δαμασκηνὸς Παναγιωτόπουλος, διδάξας μέχρι τοῦ 1814 ἐν Ζακύνθῳ, διεκρίθη καὶ ὡς συγγραφεὺς πασιγνώστων τῆς ἐποχῆς του ἔργων· 3) οἱ ἀδελφοὶ Παρθένιος καὶ Δανιὴλ ἐκ τῆς οἰκογενείας Γαβριήλ, ἴδρυσαν σχολὴν ἐν Βυτίνῃ· 4) ὁ Νεόφυτος Νικητό-

πούλος, ὁ πρῶτος εἰσαγαγὼν τὴν ἀλληλοδιδασκτικὴν μέθοδον ἐν Πελοποννήσῳ, ἐδίδασκεν ἐν Ναυπλίῳ καὶ καθ' ἣν ἐποχὴν ἔτι ἐμαίνετο ἔξωθεν τῆς πόλεως ὁ Ἰουδαῖος πασᾶς· 5) ὁ Τριπόλεως Δανιὴλ ἐν Λαγαδίῳ· 6) ὁ Ἰωάννης Καραβελῆς ἐν Ἀνδριτσαίνῃ· 7) ὁ Καλλίνικος Καστόρχης ἐν Μεσσίῃ· 8) ὁ Χρυσανθακίδης ἐν Αἰγίῳ· 9) ὁ Κ. Φεγγαροῦς ἐν Σπάρτῃ· 10) ὁ Γεράσιμος Παπαδόπουλος ἐν Καλάμαις· 11) ὁ Μεσσίνης Ἰωσήφ ἐν Δολιανοῖς καὶ Τριπόλει καὶ πλεῖστοι ἄλλοι ἐν Ἄργει, Κυκουρίᾳ, ἐν πολλαῖς νήσοις καὶ ἀλλαχοῦ.

Ἐν δὲ τῇ Σχολῇ τῆς Δημοτσάνης ἐδίδαξαν κατὰ σειρὰν οἱ ἑξῆς: ὁ Δανιὴλ Γεωργόπουλος, ὁ Δοσίθεος Μιχαλακόπουλος, ὁ Καλλίνικος Καστόρχης, ὁ Κυριακός, ὁ Ἀναγν. Ἀγγελίδης, ὁ Ὀλύμπιος, ὁ Προκόπιος, ὁ Θεοδοσιάδης, ὁ Παν. Παπασπυρίδης, διδάξας εὐδοκιμώτατα ἐπὶ 25 ἔτη καὶ τελευταῖος ὁ ἀξίος τῶν Ἀγαπίων διάδοχος κ. Ἰερώνυμος Βογιατζῆς, ὁ ἐπὶ 33 συνεχῆ ἔτη λαμπρούνας τὴν Σχολὴν καὶ κλείων τὴν σειρὰν τῶν διδασκάλων, ἐκ τῶν χειρῶν τῶν ὁποίων ἀπελύοντο μαθηταὶ, καταταχθέντες πολλάκις ἄνευ σχεδὸν δοκιμασίας εἰς τὴν Δευτέραν καὶ ἐνίοτε εἰς τὴν τρίτην Γυμνασιακὴν τάξιν.

Οἱ δὲ μαθηταὶ τῆς ἐπὶ μίαν χιλιετηρίδα διατηρουμένης μετ' ἀδιαπτώτου ἀνθροπότητος Σχολῆς, εἶνε βεβαίως ἄπειροι, πλεῖστοι δὲ αὐτῶν κατέλαβον ἐπιφανεστάτην ἀνά τὸν Ἑλληνισμὸν θέσιν, ἀναδειχθέντες κατὰ τοὺς ζῶφερούς τῆς δουλείας χρόνους ἀρχιερεῖς καὶ ἱκανοὶ Πατριάρχαι, ἅπερ ἦσαν τότε τὰ μόνᾳ ἀξιῶ-

ματα, εἰς ἃ ἠδύνατο νὰ ἐξιχθῆ ὁ δοῦλος Ἕλληνας. Πόση δὲ ἦτο ἡ σπουδαιότης τοῦ ἀξιώματος τοῦ ἱεράρχου καὶ πόσον συνέτεινεν ἡ Δημητσάνα εἰς τὴν προπαρασκευὴν τῆς ἐπαναστάσεως, μαρτυρεῖ γνωστός ἱστορικὸς διακηρύττων ὅτι «ἐκ τῶν τριῶν προνομιούχων τάξεων, τῶν Προεστώτων, τῶν Κλεπτῶν καὶ τῶν Ἐπισκόπων, μόνοι οἱ τελευταῖοι εἶχον τὴν σταθερωτάτην ἐν τῇ δυναστείᾳ θέσιν, ἐφοδιαζόμενοι διὰ Βερατίων, ἐπικεκυρωμένων ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Σουλτάνου, καὶ διὰ Πατριαρχικῶν Γραμμάτων, δυνάμει τῶν ὁποίων ἔμενον ἀνεπηρέαστοι καὶ ἀνενόχλητοι. Οὐδεμίᾳ δὲ τοπικῇ Διοίκησις εἶχε δικαίωμα νὰ φυλακίζῃ ἢ ἀπλῶς νὰ κακαδιώκῃ ἀρχιερέα, ἀλλ' ἀφέθη πᾶσα μὲν ἡ ἐπ' αὐτῶν δικαιοδοσία εἰς τὸ ἐν Κωνσταντινουπόλει Διδάμιον, πάσης δὲ ἀποφάσεως ἢ ἐκτέλεσις ἀνεστέλλετο μέχρι τῆς προσωπικῆς ἐμφανίσεως τοῦ Ἐπισκόπου ἐν τῇ Πρωτεύουσῃ.»¹

Ἐπειδὴ δὲ μόνον ἐν Δημητσάνῃ ὑπῆρχε Σχολή, δυναμένη νὰ παράσχῃ ἄνδρας ἱκανοὺς διὰ τὸ μόνον προνομιοῦχον ἀξίωμα, μεγάλη τιμὴ ὀφείλεται εἰς τὴν ἔνδοξον πόλιν, τὴν παρασχούσαν ἀδρῶς τὸ στοιχεῖον ἐκεῖνο, ἐν τοῖς σπλάγχθοις τοῦ ὁποίου ἐπέπρωτο νὰ ριζοβολήσῃ καὶ ν' ἀναθάλῃ ὑψητενὲς τὸ τῆς ἐλευθερίας δένδρον, τὸ ποτισθὲν διὰ ποταμῶν αἱμάτων καὶ ἁγιασθὲν διὰ τοῦ μαρτυρίου τοῦ ἐπιφανεστάτου τῶν Ἱεραρχῶν, τοῦ Δημητσανίτου Γρηγορίου. Ἄν ἦτο δὲ δυνατόν ν' ἀναδιφήσῃ τις τοὺς Κώδικας πασῶν τῶν

¹ Φραντζῆ Ἱστορ. Α'. 6.

ἐπισκοπῶν τοῦ Ἑλληνισμοῦ, θ' ἀνεύρισκε μέγιστον ἀριθμὸν Δημητσανιτῶν καταλαβόντων τὰ ὑπέρτατα τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀξιοματίων. Ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε ὅμως ἐρευνῶν γνωρίζομεν τὰ ὀνόματα ἐβδόμηκοντα μόνον ἱεραρχῶν, οὓς καὶ παραδίδομεν εἰς τὴν αἰώνιαν εὐγνωμοσύνην τῶν συμπολιτῶν αὐτῶν.

1) **ΓΕΡΜΑΝΟΣ**, ὁ Πατριάρχης Ἱεροσολύμων ἐξ Ἀραχώβης τῆς Γορτυνίας, ἐκπαιδευθεὶς ἐν τῇ Σχολῇ καὶ ἀνελθὼν τὸν θρόνον κατὰ τὸ 1534, ὃν ἐτίμησεν ἐπὶ 45 ἔτη¹.

2) **ΞΩΦΡΟΝΙΟΣ** ὁ Δ', διάδοχος τοῦ Γερμανοῦ ἐκ Δημητσάνης, ὁ δωρήσας διὰ σιγγιλιώδους ἐγγράφου, σωζομένου, τὰ ἀρχιερατικά του ἄμφια εἰς Δημητσάναν² καὶ ἐξαγοράσας τὸν πωληθέντα εἰς τὸν Γάλλον πρέσβυν Γολγοθᾶν διὰ 12 χιλ. φλωρίων³.

3) **ΘΕΟΦΑΝΗΣ ΚΑΡΑΚΑΛΟΣ** ἀνεψιὸς καὶ διάδοχος τοῦ Σωφρονίου, ὁ ἐπιφανὴς Πατριάρχης τῆς Ἱερᾶς πόλεως καὶ συγγραφεὺς σπουδαίων διατριβῶν καὶ Συνταγματίου κατὰ τῶν Λατίνων,⁴ ὅστις ἔκτισεν ἰδίαις δαπάναις τὴν ἐν Αἰγίῳ Μονὴν τῶν Ταξιαρχῶν καὶ τὴν ἐν Ἀγίῳ ὄρει Μονὴν τοῦ Καρακάλου⁵.

4) **ΠΑΪΣΙΟΣ ΛΑΜΠΑΡΔΗΣ** ἀπόγονος τοῦ ἰδρυτοῦ τῆς Σχολῆς, ἀνελθὼν εἰς τὸν θρόνον τῶν Ἱεροσολύμων κατὰ τὸ 1645 καὶ κλείων τὴν σειρὰν τῶν Δημη-

1 Δοσιθ. Δωδεκάβιβλος 1174, Ἱεροσολυμιᾶς υπ'.—2 Ἱερ. Βογιάτζης ἐν Ἀκροπόλει τοῦ 1893.—3 Ἱεροσολ. υπς'.—4 Δοσιθ. Δωδ. 4180, Ἱεροσολ. υπη'.—5 Καστόρχη σελ. 45.

τσανιτῶν Πατριαρχῶν, οἵτινες ἐπὶ δύο αἰῶνας διεῖπον τὰ τῆς Ἐκκλησίας ἐκείνης. Κατέστη δὲ τοσοῦτον διάσημος, ὥστε τὰ τοῦ βίου καὶ τῆς δράσεως αὐτοῦ ιστοροῦνται διὰ πλείστων χρυσῶν σελίδων παρὰ τῶν συγγραψάντων περὶ τῆς Ἱερᾶς πόλεως¹.

5) **ΚΥΡΙΛΛΟΣ ΚΑΡΑΚΑΛΟΣ**, Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης, ἀνατραφεὶς καὶ ἐκπαιδευθεὶς ἐν Δημητσάνῃ καὶ κατόπιν ἐν Πάτρῳ² ἀνελθὼν εἰς τὸν θρόνον τῆς Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τὸ 1748 καὶ προστατεύσας ἐνθέρμως διὰ προνομίων τὴν σχολὴν τῆς Πατρίδος του.

6) **ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο Ε΄**. ὁ κατ' ἐξοχὴν Πατριάρχης τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Ἡ δὲ συνέχεια τῆς σειρᾶς ἐκ τῶν Ἀρχιερέων ἔχει ὡς ἑξῆς:

7) Ὁ Μητροπολίτης Λακεδαιμονίας Θεοδώρητος, ὁ κατὰ τὸ 1657 προσενεγκὼν ὡς ἱερεὺς πολλὰς ὑπηρεσίας³ εἰς τὸν Πατριάρχην Ἱεροσολύμων Παΐσιον, 8) ὁ Π. Πατρῶν Θεοφάνης, 9) ὁ πρῶτην Δημητσάνης Ἀθανάσιος, 10) ὁ Νικομηθεὶς Νεόφυτος Λαμπιρδης, 11) ὁ Ἀνδρούσης Παρθένιος, 12) ὁ Μελενίκου Χριστόφορος, 13) ὁ Μεθώνης Γρηγόριος, 14) ὁ ἀρχιερεὺς Ἱερεμίας, 15) Κάλλιστος, 16) Εὐγένιος ὁ ἐξ Αἰμουαλῶν, 17) ὁ Μεθώνης Καλλίνικος, 18) ὁ Π. Πατρῶν Μητροπολίτης Παρθένιος, 19) Κύριλλος ὁ Καρακάλος, 20) ὁ Ἀνδρούσης Παρθένιος, 21) Γρηγόριος ἀρχιερεὺς, 22) Ἀρσένιος, 23) Θεοφάνης ὁ Λαμπάρδης, 24) Ἰγνάτιος, 25) Παρθένιος Μπούσιος, 26) ὁ Καρσουπόλεως Ἀνθιμος Λαζαρόπουλος, 27) Παρθένιος Σεργίπουλος, 28) ὁ Χριστιανουπόλεως Γρηγόριος ὁ Κομμητᾶς, 29) ὁ Χριστιαν. Ἀθανάσιος ὁ Κορφηνός, 30) ὁ Μεθώνης Νεόφυτος, 31) ὁ Ξάνθης Κύριλλος Ἀνδρόνικος, 32) Παγκράτιος ὁ Λαζαρόπουλος, 33) ὁ Μητροπολίτης

1 Δοσιθ. 1191-1210, Ἱεροσολ. υπθ'.— 2 Γεδεῶν σελ. 642. Σαθᾶ κατάλογος Πατριαρ. σελ. 246.— 3 Ἱεροσολυμιᾶς υπθ'.

Βηθλεὲμ Ἀθανάσιος, 34) ὁ Δημητσάνης Ἀμβρόσιος, 35) ὁ Κορώνης Μακάριος, 36) ὁ Καισαρείας Σωφρόνιος, 37) ὁ Δημητσάνης Ἀνανίας, 38) ὁ Λακρίσσης Ἀνθίμος Καρδαρᾶς, 39) ὁ Μεθώνης Μελ. Ἀγγελόπουλος, 40) ὁ Καρυουπόλεως Βησσαρίων Φωτεινόπουλος, 41) ὁ Ἀργυριεύς Σωφρόνιος, 42) ὁ Καισαρείας τῆς Παλαιστίνης Ἀνανίας, 43) ὁ Δημητσάνης Ἀνθίμος. 44) ὁ Καρυουπόλεως Ἀνανίας, 45) ὁ ἑξαρχος τοῦ Ἁγίου τάφου Γρηγόριος ὁ Κρεντηρᾶς, 46) ὁ Μητροπολίτης Νικομηδείας Κύριλλος Καράκαλος, 47) ὁ Μονεμβασίας Νεόφυτος Καράκαλος, 48) ὁ Σερρών Παρθένιος Λαμπάρδης, 49) ὁ Ναζαρέτ Παΐσιος Καράκαλος, 50) ὁ Δημητσάνης Παγκράτιος Κουρῆς, 51) ὁ Καρυουπόλεως Παΐσιος Πελεκάνος, 52) ὁ Καρυουπόλεως Κύριλλος Γερμές, 53) ὁ Κορώνης Παΐσιος Καράκαλος 54) ὁ Δημητσάνης Γεράσιμος Ἀνδρόνικος, 55) ὁ Ξάνθης Κύριλλος Βαμβύλης, 56) ὁ Δοίτσας Παφνούτιος Λαζαρόπουλος, 57) ὁ Αὐλοποτάμου Παφνούτιος Σιαγκλῆς, 58) ὁ Πέτρος τῶν Ἱεροσολύμων Μακάριος Καζάκος, 59) ὁ Λακεδαιμονίας μέγας ΑΝΑΝΙΑΣ ὁ Λαμπάρδης, 60) ὁ Κορώνης Μακάριος Καράκαλος, 61) ὁ Αὐλοποτάμου Νεόφυτος Κριτής, 62) ὁ Μεθώνης ΑΝΘΙΜΟΣ Καράκαλος, 63) ὁ Καρυουπόλεως Βενέδικτος Χειμωνόπουλος, 64) ὁ πρὸ τοῦ Πατριάρχου ἀπχγγονισθεὶς ὡς Φιλικός, Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης Ἰωσήφ ὁ Δαλιβήρης, 65) ὁ διάσημος μητροπολίτης Π. Πατρῶν ΓΕΡΜΑΝΟΣ, 66) ὁ Τριπόλεως Δανιὴλ Παναγιωτόπουλος, 67) ὁ Ἰωαννίνων Ἰωαννίκιος Σιαγκλῆς, 68) ὁ Ἀργολίδος Κύριλλος Βογάσαρις, 69) ὁ Φθιώτιδος Καλλίνικος Καστόρχης καὶ 70) ὁ Καλλίνικος Τερζόπουλος ἐπίσκοπος Ναυπλίας.

Ἐκ τῶν κλεινῶν τούτων Ἱεραρχῶν μόνον 52 ἐγνώριζεν ὁ περὶ τῆς Σχολῆς Δημητσάνης πλεῖστα καὶ σοφὰ γράψας Εὐθύμιος Καστόρχης. Πλεῖστα δὲ τῶν μνησθέντων ἐπωνύμων σώζονται ἔτι ἐν Δημητσάνῃ καὶ θὰ σώζονται ἐπὶ πολὺ ἔτι, μαρτυροῦντα τὴν ἀφθιτον αἰγλὴν, δι' ἧς ἐλάμπρυνον ταῦτα οἱ (τῆς Μεγάλης Ἰδέας Ἐβδομήκοντα Ἀπόστολοι.

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟΝ

ΠΡΟ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι

ΠΟΛΙΣ ΛΑΟΥΛΩΤΟΣ

Ἡ πτώσις τῆς Πελοποννήσου.—Δημητσάνα καὶ Σοῦλι.—Ἡ Σουλτάννα Βαλιδί.—Τὰ θανατηφόρα φερμάνια.

Ἡ Τουρκικὴ κυριαρχία, κροτοῦσα ἀγρίως τὰς ἀλύσεις, ἔβαινε ἀπροσμάχητος ἐπὶ τῆς Ἑλληνικῆς Χερσονήσου καὶ τὸ ἔθνος ὑπέκυπτεν εἰς τὴν μᾶλλον ἐπονείδιστον ἀτίμωσιν. ἦν ὑπέστη ποτὲ λαός. Μόνη ἡ Πελοπόννησος ἀντέδρασεν ἀπεγνωσμένως κατὰ τοῦ Τούρκου, ἀλλ' ἐπὶ τέλους κατὰ τὸ 1718 ὁ τέως δυνάστης καὶ τότε προασπιστὴς αὐτῆς Ἐνετὸς ἀπέσυρεν ὀριστικῶς τὸν Σταυρόν του, ἵνα προβάλλῃ ἐπὶ τῆς ἠρωικῆς νήσου τὸ ἀπαίσιον ἠμίφως τῆς ἡμισελήνου, τὸ σελαγίσαν ἐν καταχθονίοις σαρκασμοῖς ἐπὶ ἀτάφων σκελέθρων. Ἡ πτώσις τῆς Πελοποννήσου ἦτο ὁ τελευταῖος στεναγμὸς τῆς ἀπεγνωσμένης Πατρίδος. Ὁ Τούρκος ἐκυριάρχει καὶ πανταχοῦ ἐμάστιζε, ληστεύων καὶ αἱματοκυλίων τὴν τάλαιναν γῆν. Μόνον τὸ ἔνοπλον Σοῦλι ἔμεινεν ἀπάτητον, διότι καὶ αὐτὴ ἡ Μάνη ἐπλήρωνε φόρον ὑποτελείας.

Τίς ὅμως θὰ πιστεύσῃ, ὅτι ἐν τῇ φρικώδει ἐκείνῃ ἐθνικῇ κρίσει ἡ Δημητσάνα ἐκέρδισε διὰ τῆς εὐφυΐας τῶν κατοίκων της, ὅ.τι κατώρθωσε τὸ Σούλι διὰ ποταμῶν αἱμάτων; Ἡ πόλις ἔμεινε ἀληθῶς ἀδούλωτος, διότι οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει Δημητσανῖται μετὰ τὴν κατάκτησιν αὐτῆς ἀφιέρωσαν τὴν πατρίδα τῶν εἰς τὴν Σουλτανουμήτορα Βαλιδὲ, τῇ μεσολαβήσει τῆς ὁποίας ἐγένετο β α κ ο ὕ φ ι ο ν¹, ἀνήκον εἰς τὰς ἱερὰς πόλεις Μέκας καὶ Μεδίνας, εἰς τὸ ἐκκλησιαστικὸν ταμεῖον τῶν ὁποίων συνεισέφερε 1000 μόνον γρόσια ἑτησίως. Οὐ μόνον δὲ οὐδένα ἀπολύτως ἐκ τῶν ἐπαχθεστάτων φόρων ἐπλήρωνεν εἰς τὴν Κυβέρνησιν τῆς Τουρκίας, ἀλλὰ καὶ εἰς οὐδεμίαν ποτὲ μετὰ τῶν Τούρκων ἦλθεν ἐπιμιξίαν. καθόσον ἀπηγορεύετο εἰς αὐτοὺς οὐ μόνον ν' ἀποκτῶσιν ἐκεῖ κτήματα, ἀλλὰ καὶ νὰ διέρχωνται τὴν ἱερὰν πόλιν ἔ φ ι π π ο ι.

Ἡ ἐξαιρετικὴ αὕτη θέσις προκάλει εὐλόγως τὸν φθόνον χριστιανῶν τε καὶ Τούρκων καὶ ἐπειδὴ κατεπατοῦντο τὰ προνόμια, δι' Αὐτοκρατορικοῦ αὐτογράφου τοῦ Σουλτάνου Ὁσμάν Χὰν ἐχωρίσθη ἡ Δημητσάνα, κατὰ τὸ 1744, ἀπὸ τῶν ἱερῶν πόλεων καὶ συγκατελέχθη εἰς τὰς ἰδιοκτησίας τοῦ Αὐτοκρατορικοῦ τεμένους, ὡς περιουσία τοῦ στέμματος. Ἐπειδὴ ὅμως καὶ πάλιν αἱ καταπιέσεις δὲν ἔπαυον ἐξεδόθη τὴν 4 Ραμαζὰν 1793 νέον Φιρμάνιον², σωζόμενον ἐν τῇ Β.βλῶθήκῃ τῆς Σχολῆς, δι' οὗ, οὐ μόνον ἐπεκυροῦντο

1 Οἶκον. Ἱστορικὰ σελ. 29.—2 Ἱερ. Βογιατζῆς ἐν «Χλόῃ» 1882, ἔνθι καὶ ὀλόκληρον τὸ καίμενον τοῦ μεταφρασθέντος Φιρμανίου.

τὰ προνόμια τῆς ἱερᾶς πόλεως, ἀλλὰ καὶ διετάσσετο «να μὴ παρουσιασθῆ οὐδεὶς ἐφεξῆς τῶν ὑπαλλήλων πρὸς εἰσπραξιν ἄλλου φόρου πλὴν τῆς εἰσφορᾶς τῶν 1000 γροσίων, ἂν δέ τις φωραθῆ ἀπειθῶν νὰ ἐπιβάλληται αὐτῷ οὐ μόνον ἀποβολὴ καὶ παῦσις, ἀλλὰ καὶ θάνατος»¹.

Θεῖος ἀναντιρρήτως δάκτυλος ὤθησε τὴν Σουλτάναν ἵνα θεομάνῃ ἐντὸς τῶν μιαρῶν κόλπων τοῦ Κράτους τῆς δράκοντα, εἰς ὃν ἐπεφυλάσσετο ἡ τύχη νὰ σφενδονίσῃ κατόπιν πρῶτος τὴν λάβαν, ὡς εὐγνωμον ἀντίδωρον τῆς ἀφεθείσης ἀνεξαρτησίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΙ

Ο ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΑΝΑΝΙΑΣ

Ὁ Μωραγιάνης Σύντυχος. — Ὁ Διάδοχος αὐτοῦ. — Τὸ λουτρόν τοῦ Διός. — Προπαρασκευαί πρὸς ἐπανάστασιν. — Ἡ προδοσία τῆς Ἄρκτου. — Τὸ ἥρωικόν μαρτύριον τοῦ Ἀνανίου. — Ὁ σεπτὸς πρόδρομος τοῦ Πατριάρχου.

Ἀπὸ τῆς Ἐνετοκρατίας ἔτι ἐπρώτευσεν ἐν Πελοποννήσῳ ἡ οἰκογένεια τοῦ Συντύχου. Τὴν μεγίστην δὲ ἐπιρροὴν τῆς, ἠναγκάσθη ν' ἀναγνωρίσῃ καὶ αὐτὴ ἡ Τουρκικὴ δυναστεία, ἀναδείξασα τὸν Σύντυχον Μωραγιάνην, ἥτοι πρόεδρον τῆς δημογεροντίας ὅλου τοῦ Μωρνά.² Τούτου ἔγγονος ἦτο ὁ Ἀνανίας, ὅστις γεννηθεὶς κατὰ τὸ 1710 καὶ ἐκπαιδευθεὶς ἐν τῇ σχολῇ προεχειρίσθη κατὰ τὸ 1750 ἐπίσκοπος Δημητσάνης

¹ Καστορήκη Σχολ. Δημ. σελ. 5. — ² Οἶκον. Ἰστ. σελ. 22.

καὶ μετὰ ἕξ λαμπρᾶς διοικήσεως ἔτη, θανόντος τοῦ Παρθενίου, προήχθη εἰς τὴν μητρόπολιν Λακεδαιμονίας διατηρήσας καὶ τὸν θρόνον τῆς πατρίδος, ἥτις ἐπιμελεία αὐτοῦ ἐγένετο ἀρχιεπισκοπή. Ἐκτοτε διέμενε τὸν μὲν χειμῶνα εἰς τὴν ὑπ' αὐτοῦ ἀνεγερθεῖσαν ἐν Μισθρᾷ μεγαλοπρεπῆ Μητρόπολιν, τὸ δὲ ἔαρ καὶ θέρος εἰς τὴν ὠραίαν ἐν τῷ πεδίῳ τῆς Δημητσάνης ἑπαυλίῳ του, διερχόμενος τὸ ἡμερονύκτιον ἐν διηνεκεῖ σωματικῇ καὶ πνευματικῇ ἐργασίᾳ καὶ ἀπολαύων τὰ θέληπτρα τῆς μαγευτικῆς φύσεως παρὰ τὴν «Κρύαν Βρυῖσι» τὴν ἀρδεύουσαν τὸ πλεῖστον τοῦ πεδίου κατὰ τὴν θέσιν Λούτσαινα¹ καὶ ἀποτελεῦσαν μίαν τῶν κυριωτέρων πηγῶν τοῦ Λουσίου, ἔνθα, διωκόμενος ὑπὸ τοῦ Κρόνου ὁ Ζεὺς, νήπιον, ἐλούσθη παρὰ τῶν νυμφῶν Θεισόας, Νέδας καὶ Ἄγνοῦς, εἰς ἃς ἐνεπιστεύθη αὐτὸν ἡ Ρέα².

Διὰ τε ὁμῶς τὴν μεγάλην αὐτοῦ ἀξίαν καὶ διότι ἦτο ὁ μόνος ἄρρην ἀπόγονος τοῦ Συντύχου, διωρίσθη Μωραγιάνης τῆς Πελοποννήσου καὶ τοσαύτην ἥσκει ἐπιρροὴν ἐπὶ τῶν Τούρκων, ὥστε καὶ αὐτοὶ ἡ Βεζύραι τῆς Τριπόλεως οὐδὲν ἔπραττον ἄνευ τῆς γνώμης καὶ τῆς συναινέσεως αὐτοῦ. Ὅσον ὁμῶς ὑψοῦτο ὁ Ἄναβίας, τοσοῦτον κατενόει βαθύτερον τὴν σαθρότητα τοῦ Τουρκικοῦ ζυγοῦ, καὶ προέβη εὐθύς εἰς τὴν πραγμάτων τῶν πόθου, ὃν ἐνέπνευσαν αὐτῷ οἱ τῆς Μονῆς τοῦ Φιλοσόφου διδάσκαλοι. Συνεννοήθη λοιπὸν μυστι-

1 Ἐν «Βύρωι» τόμῳ Α' σελ. 47.—2 Τὰ ἐφεξῆς ἱστοροῦνται λεπτομερῶς ἐν Ἱστορίᾳ Φρατζῆ Α' σελ. 6—10 καὶ ἐν Ἱστορικοῖς Οἴκον· σελ. 30.

κῶς μετὰ τῶν προεστῶτων Γιαννάκη, Κρεββατᾶ, Ζαίμη, Μπενάκη καὶ ἄλλων ὀπλαρχηγῶν καὶ εὐέλπιδος προσέφυγεν εἰς τὴν ἐχθρὰν τῆς Τουρκίας Ρωσσίαν, ζητῶν τὴν προστασίαν αὐτῆς διὰ τοῦ ἐν Ρωσσίᾳ στρατηγοῦ Παπάζωλη ἢ Παπαδοπούλου. Ἡ Αἰκατερίνη, εὐροῦσα τὴν πρότασιν πρόσφορον εἰς τὰς ἀρπακτικὰς τῆς βλέψεις, ἐδέχθη προθύμως καὶ γενναίαν ὑπεσχέθη ἐπικουρίαν. Ἐν τῷ μεταξὺ δὲ οἱ συνωμόται παρεσκευάζοντο. Ὁ Ἀνανίας ἰδίᾳ ἐπεμελήθη τὰ τῆς προμηθείας πολεμοφοδίων, διὰ τῶν ἰδρυθέντων ἐν Δημητσάνῃ ἀνευτινὸς ὑπονοίας τῶν Τούρκων πυριτιδομύλων καὶ θὰ εὐωδοῦτο ἀφεύκτως τὸ κίνημα ἐκεῖνο, ἂν μὴ ἢ ἐπίβουλος Ἄρκτος, διὰ τῶν ἀπροσδοκίτων ἐνδοιασμῶν τῆς, δὲν ἔδιδε καιρὸν εἰς τὴν ἐν Τριπόλει διοίκησιν νὰ ἐννοήσῃ ποῦ ἦτο ἡ κεφαλὴ κινήματος.

Ἐκδίασας δὲ ὁ τότε ἀφικόμενος ἐν Τριπόλει ἀγριὸς Βεζύρης συκοφαντικὰς μαρτυρίας κατὰ τοῦ Μητροπολίτου, ὃν ἐφθόνει, διέταξεν αὐτοδούλως, ἀνευ Σουλτανικῆς ἀδείας, ἕνα τῶν ἐμπίστων ὑπαλλήλων του νὰ μεταβῇ μετὰ 7 ἄλλων ἀξιωματικῶν εἰς Σπάρτην πρὸς ἀμεσον ἐκπλήρωσιν τοῦ μαιφόνου σχεδίου του. Οἱ προεστῶτες ἰδόντες ἐκπληκτοὶ, ὅτι ὁ Τούρκος δὲν κατέλυσεν εἰς τὴν Μητρόπολιν, προέτρεπον τὸν ἱεράρχην τῶν νὰ φύγῃ ἢ τοῦλάχιστον νὰ κλεισθῇ μετ' ἐνόπλων, ἀρνούμενος νὰ δεχθῇ τοὺς τρομεροὺς ἐπισκέπτας. Ἄλλ' ὁ Ἀνανίας, ἵνα προλάβῃ τὸν κίνδυνον τοῦ ποιμνίου του, καθησύχασεν αὐτοὺς καὶ εἰσελθὼν εἰς τὸν ναὸν ἐλειτούργησε καὶ μετέλαβεν ἀταράχως τῶν ἀχράντων μυστηρίων, εὐλογῶν τοὺς πάντας καὶ τὴν

δούλην πατρίδα. Μετ' ὀλίγον δ' ἐξελθὼν καὶ ἀποδυθεὶς τὰ ἱερὰ ἄμφια διέταξε νὰ εἰσαγάγῃ τοὺς Τούρκους, οὓς ἐπισήμως καὶ φιλοφρονέστατα ὑπεδέξατο εἰς τὴν εἰσοδὸν τῆς Μητροπόλεως. Ἄλλ' ὁ μὴ ἔχων διαταγὰς ν' ἀναμένῃ ἐπίσημος Δῆμιος ἐνέπληξεν εὐθύς τὸ ξίφος τετράκις εἰς τὸ στῆθος τοῦ Ἱεράρχου καὶ ἔρριψεν αὐτὸν εὐθύς ἄπνουν καὶ ὑπτιον.

Τοιοιτοτρόπως ἔπεσεν ἡ κεφαλὴ τῆς μελετηθείσης πρώτης ἐπαναστάσεως. Τὰ αἵματα τ' ἀναπνῶσαντα ἐκ τῆς πληγείσης μεγάλης ἐκείνης καρδίας ἐφαίνοντο εἰς τοὺς τοίχους τῆς Μητροπόλεως μέχρι τοῦ 1833, ὁ δὲ νεκρὸς, συρθεὶς ἀτίμως εἰς τὴν ἀγορὰν, ἀφέθη ἐπὶ τρία ἡμερονύκτια ἄταφος, μόλις δὲ τὴν ἑσπέραν τῆς τρίτης, ἀπελθόντων τῶν Τούρκων, ἐκνδεύθη μεγαλοπρεπέστατα παρὰ τῶν Σπαρτιατῶν, ἐν συρροῇ χιλιάδων λαοῦ.

Ὅποια καταπληκτικὴ ὁμοιότης! Τὸ μεγαλεπήβολον, ἡ αὐτοπεποίθησις, ἡ αὐτοθυσία, τὸ μαρτύριον καὶ ἡ πρὸς τὸ λείψανον βανδαλικὴ ἀσέβεια ἦσαν τὸ θεῖον προανάκρουσμα ἐτέρου μεγάλου καὶ τρισηνδόξου μαρτυρίου. Ἡ μόνη ὅμως διαφορὰ ἦτο, ὅτι τὸ δεύτερον εἶχε κέντρον, οὐχὶ πλεόν τὴν Πελοπόννησον, ἀλλ' αὐτὴν τὴν πρωτεύουσαν τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ εἶχε συνέπειαν, οὐχὶ τὴν ἐπιδρομὴν τῶν Ἀλβανῶν, ἀλλὰ τὴν ἐν μέρει ἐξολόθρευσιν αὐτῆς τῆς Τουρκικῆς Δυναστείας.

Ἀνανίας καὶ Γρηγόριος! Ἴδου τὰ δύο ἀγιώτερα ἔθνικα ὀνόματα, ἴδου αἱ δύο αἰώνια διαμαρτυρίαι τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος κατὰ τοῦ ἀνεφίκτου δεσποτισμοῦ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΙΙ

Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ ΤΟΥ 1769

Τρομοκρατία.— Ἡ Μάστιξ τῶν Ἀλβανῶν.— Ὁ Μουσταφᾶς.— Ὁ φόνος τοῦ Σπαῆ.— 80 χιλιάδες γρόσια.

Ὁ φόνος τοῦ Ἀνανίου παρέλυσε τὰς ἐνεργείας τῶν μεμνημένων. Οἱ ἀδελφοὶ Ὁρλώφ ἔφθασαν μετὰ ὀλόκληρον διετίαν, καὶ ἀποτυχόντες εὐθύς ἐξ ἀρχῆς, ἐπανῆλθον εἰς Ρωσσίαν καὶ κατέλιπον τοὺς δυστήνους ἐπαναστάτας εἰς τὴν λύσσαν τοῦ τυράννου. Σμῆνη ἀγρίων Τουρκαλβανῶν, ἐκλήθησαν πρὸς πλήρη καταστολὴν τοῦ ἐπικινδύνου κινήματος διὰ τῆς καθολικῆς ἐξολοθρεύσεως τῶν χριστιανῶν. Οὐδέποτε δὲ διέτρεξε τὴν ἱστορίαν φρίκη μείζων ἐκείνης, ἥτις συνώδευσε τὴν ἀφήγησιν τῶν θηριωδιῶν, δι' ὧν ἐφήρμωσαν οἱ Ἀλβανοὶ τὴν προσταγὰν τῆς Πύλης. Αἱ τελευταῖαι σφαγαὶ τῶν Ἀρμενίων οὐδὲ πόρωθεν δύνανται νὰ συγκριθῶσι πρὸς ἐκείνας. Ἀφοῦ ἐχύθησαν ποταμοὶ αἱμάτων, ἀφοῦ ἠτιμάσθησαν ἄπειροι παρθένοι, ἀφοῦ ἐληστεύθη καὶ ὁ ἔσχατος τῶν ραγιαῶν ὀβολός, ἀφοῦ κατέστη ἡ ὥρα ἡ νῆσος ἀχανὲς νεκροταφεῖον οἱ βάνδαλοι ἐζήτουν χρεωστικὰς ὁμολογίας ὑπὸ προθεσμίαν ἐπὶ ἐνεχύρῳ τέκνων. Ἐν ὑπερφημίᾳ δὲ τὰ παιδία ἐξισλαμίζοντο ἢ ἐφονεύοντο.

Προδήλως καὶ ἡ Δημητσάνα ὑπέστη τὰς σκληροτέρας τῶν καταστροφῶν. Οἱ πυριτιδόμυλοι κατεσκάφησαν καὶ οἱ συγγενεῖς τοῦ Ἀνανίου κατεδιώχθησαν ἀμειλίκτως. Εἰς τούτων, ὁ γυναικάδελφος τοῦ Δημ. Καζῆ καὶ πρωτεξάδελφος τοῦ Ἀνανίου, ἐδόθη ἐνέχυ-

ρον καὶ ἐξισλαμίσθη, ὀνομασθεὶς Μουσταφᾶς. Ὁ Τοῦρκος ὅμως δανειστὴς τὸν περιέθαλψεν ὡς υἱὸν καὶ ἔδωκεν αὐτῷ εἰς γάμον τὴν θυγατέρα του, ἀλλ' ὁ προσήλυτος οὐδέποτε ἔλπισμόνησε τοὺς γονεῖς του καὶ τὴν πατρίδα, ἐν ἧ ἔκτισε καὶ ὁμώνυμον ὀροσερωτάτην κρήνην, ἣτις σώζεται μέχρι σήμερον. ¹

Πρὸς ταῖς ἄλλαις δὲ συμφοραῖς συνέβη καὶ τὸ ἐξῆς ἐπεισόδιον. Εἷς τοῦρκος εἰσπράκτωρ, ἀρχηγὸς ἐννόμου ληστρικῆς ἐπιδρομῆς, καταδιωχθεὶς ὑπὸ τῶν καταδυναστευομένων Βλαχοραφταίων, ἔσπευδεν ἔντρομος εἰς Λαγγάδια, ἐνθα ἦσαν ἐπίσημοι Τοῦρκοι. Διερχόμενος ὅμως ἐκ Δημητσάνης, συνήντησε τὸν γνωστόν του Δημογέροντα Γεώργιον Σπηλιωτόπουλον, ὅστις τὸν παρεκάλει ν' ἀφιππεύσῃ, διὰ νὰ τὸν φιλοξενήσῃ. Ὁ Τοῦρκος, παραλόγως ὑποπτευθεὶς, ἐκέντησε τὸν ἵππον καὶ παρέσυρε φεύγων τὸν Σπηλιωτόπουλον, ἀνατραπέντα. Δύο δὲ τότε Δημητσανῖται ἐκλαβόντες, ὅτι ἔπεσε φονευθεὶς ὁ λατρευτὸς δημογέρων, ἔτρεξαν ὀπισθεν τοῦ Τοῦρκου καὶ ἐφόνευσαν αὐτὸν μακρόθεν, παρὰ τὴν κρήνην τοῦ Δεσπότη. Τοῦτο ἐξηγρίωσε φυσικῶς τοὺς ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Τοῦρκους καὶ τὴν Διοίκησιν, ἐδέησε δὲ νὰ πληρωθῶσιν αὐτοστιγμῆι 80 χιλ. γρόσια εἰς τὸν ἀφικόμενον μετ' ἐνόπλων ἀνακριτὴν, ἵνα καλύψῃ τὸ ἔγκλημα, ἀποδίδων αὐτὸ εἰς τυχαῖον συμβεβηκός, καὶ οὕτω προελήφθη νέα φοβερωτέρα καὶ γενικὴ τῆς πόλεως σφαγή.

¹ Οἰκονόμου ἱστερ. σελ. 35.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙV

Η ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ ΤΩΝ ΚΛΕΠΤΩΝ

Πατριῶται καὶ Βάνδαλοι. — Ὁ θερμανθεὶς ὄφις. — Ὁ θρίαμβος τῶν κλεπτῶν. — Τὸ τραγοῦδι τῶν Κολοκοτρωναίων. — 20 000 πάσσαλοι! — Τὸ φρικτὸν δράμα τῆς Μονῆς τῶν λιμναλῶν. — Θεῖον καὶ πῦρ! — Ἐξοχος ἠρωισμὸς.

Μεθ' ὅλην ὁμῶς τὴν πρωτοφανῆ εἰς τὰ χρονικά τῆς ἱστορίας τῆς ἀνθρωπότητος καταστροφὴν, ἦν ὑπέστη ἡ Πελοπόννησος, δὲν ἐκοιμήθη ἐπὶ ρόδων ἔκτοτε ἢ Διοίκησις. Καὶ πρῶτον μὲν οἱ Ἀλβανοὶ, ἀφ' οὗ ἐξήντησαν πᾶν μέσον καταπιέσεως κατὰ τῶν ραγιαδῶν, ἐστράφησαν καὶ κατὰ τῶν ἐπισήμων Τούρκων, οὓς καταφώρως ἐλήστευον καὶ ἠτίμαζον, κορέννυντες κατ' αὐτῶν τὰ αἰμοδόρα ἔνστικτα, ὧν τὴν εἰς τὸ ἔπακρον ἀνύψωσιν προὔκάλεσαν αὐτοὶ οἱ δυνάσται. Πρὸς τούτοις δὲ οἱ μὴ ἀνιχόμενοι τὰς ἐπιδρομὰς ἀρματωλοὶ, ἐτράπησαν εἰς τὰ ὄρη καί, σχηματίζαντες ἰσχυρὰ σώματα, ἀπέδιδον τὰ ἴσα εἰς τοὺς τυράννους.

Καὶ κατὰ μὲν τῶν πρώτων ἠθέλησεν ἡ διοίκησις νὰ ἐνασκήσῃ τὸ μέτρον τῆς ἀπελάσεως, ἀλλ' οἱ Ἀλβανοὶ ἀντέταξαν ἰσχυρωτέραν βίαν κατὰ τῆς βίας, ἀπειλήσαντες τὴν κατάληψιν καὶ αὐτῆς τῆς Πελοποννήσου. Ἐντρομος ἡ Τουρκία, ἀπνύθινε παράκλησιν πρὸς τοὺς Ἑλλήνας ἀρματωλοὺς, ἐπικαλουμένη τὴν ἀρωγὴν τῶν κατὰ τοῦ κοινοῦ καὶ ἐπικινδύνου ἐχθροῦ. Ὁ δὲ Κωνσταντῖνος Κολοκοτρώνης, ὁ πατὴρ τοῦ Μεγάλου Γέροντος, ἐδέχθη ἀγερῶχος τὴν πρότασιν καὶ στρατεύσας, ὡς ἀρχηγὸς τῶν ἀρματωλικῶν σωμάτων,

ἐκαθάρισεν ἐντὸς ἐνὸς ἔτους ὀλόκληρον τὴν Πελοπόννησον ἐκ τῆς μάστιγος ἐκείνης, ἄλλους μὲν φονεύσας ἄλλους δὲ τρέψας εἰς φυγὴν¹.

Ἐκτοτε ὅμως ἡ ταπεινωθεῖσα Πύλη, κατανοήσασα, ὅτι δεινότερος ἠπείλει τὴν ὑπόστασιν αὐτῆς κίνδυνος παρὰ τῶν τροπαιούχων διωκτῶν τῶν Ἀλβανῶν, προσεπάθει δι' ἐπαισχύντων προδοσιῶν καὶ μεγίστων χρηματικῶν ἐπικηρύξεων νὰ φονεύσῃ τοὺς ἀρχηγούς. Καὶ τὸν μὲν πατέρα Κολοκοτρώνην ἀγνωμονέστατα ἐδολοφόνησεν, ἀλλὰ τ' ἀνδρωθέντα τέκνα, λυσσῶντα διὰ τὸν φόνον ἐκείνου, προσέβαλλον ἐκ τοῦ συστάδου πλέον τὰ Τουρκικὰ ἀποσπάσματα καὶ ἐπέφερον δεινάς εἰς αὐτὰ καταστροφάς. Ὁ Διοικητὴς Ὀσμὰν πασᾶς ἐζήτει περίφοβος ὀδηγίας παρὰ τῆς Πύλης καὶ συνίστα μέτρα ἀμείλικτα. Τὰς δὲ παραστάσεις του ταύτας ἀπεκρυστάλλωσεν ἡ δημοτικὴ Μοῦσα εἰς τοὺς ἑξῆς ὑπερηφάνους καὶ περιλαλήτους στίχους:

Οἱ κλέφτες πῦνε στὸ Μωρηά, εἶνε καὶ Βασιληάδες.
 Ὁ Θεόδωρῆς εἶν' Βασιληᾶς, κι' ὁ Γιάννης εἶν' Βεζύρης,
 Κι' ὁ Γιῶ-γος ἀπὸ τὸν Ἄητι² εἶνε Κατῆς καὶ κρένει.
 Ὁ βασιληᾶς σὰν τ' ἄκουσε, πολὺ τεῦ κακοφάνη
 Κ' εὐθύς Φερμίνι ἔβγαλε καὶ στὸ Μωρηά τὸ στέλνει,
 Τοὺς κλέφτες νὰ σκοτώσενε, τοὺς Κολοκοτρωναίους...

Ἐξεβίασε δὲ πρὸς τούτοις καὶ τὰ Πατριαρχεῖα, ἀτινα ἐξέδωκαν τρομερὸν ἀφορισμὸν, ραγίζοντα καὶ πέτρας³, οὐ μόνον κατὰ τῶν ἀρματωλῶν καὶ τῶν ὑπο-

1 Οἶκον. Ἱστορ. σελ. 39. — 2 Ἐξ Ἄετου τῆς Τριφυλίας, ἀνδρεῖς ὀπλαρχηγός, ὀπαδός τοῦ Κολοκοτρώνη. — 3 Φριτζῆ Ἱστορ. Α'. σελ. 40. Ἀπεμνημονεύματα Κολοκοτρώνη Α'. σελ. 22.

θαλπόντων αὐτοῦς, ἀλλὰ καὶ κατ' ἐκείνων ἀκόμη, οἵτινες ἐγνώριζόν τι περὶ ἀμφοτέρων καὶ δὲν κατέδιδον τοῦτο, ἢ δὲν ἔσπευδον ἀζήθουμποι πρὸς ἐξόντωςιν τῶν ὁμοφύλων. Τρομερὸς δὲ ἐκτελεστής τῶν διαταγῶν τούτων, ἀπεβιδιάσθη κατὰ τὸ 1805 εἰς Καλάμας ὁ Κεχαγιάμπεης, φέρων εἰκοσακισχιλίους πασσάλους, πρὸς ἀνασκολοπισμὸν τῶν Κλεπτῶν. Τραπεῖς δὲ εἰς τὰ ἐνδότερα, συνέλαβε καὶ ἐσούβλισε περὶ τοὺς ἑξακοσίους καὶ ἐτοποθέτησε μεγάλα ἀποσπάσματα ἐν Στεμνίτση καὶ Λαγκαδίοις πρὸς ἐξόντωςιν τῶν Κοκοτρωναίων, ἀπειλῶν τοὺς προύχοντας καὶ ἐπισείων τὸν ἀφορισμὸν τῶν Πατριαρχείων¹.

Ὁ Κολοκοτρώνης, ὡς διηγεῖται ὁ ἴδιος², ἠναγκάσθη νὰ διασπᾶσθαι τὸ κακῶς τρεφόμενον σῶμά του καὶ ἔστειλε τὸν ἀδελφόν του Ἰωάννην, τὸν ἐξάδελφόν του Κουντάνην καὶ τὸν Γιωργὸν ἀπὸ τὸν Ἄντῶ, μετὰ τεσσάρων παλληκαριῶν, ἵνα διανυκτερεύσωσι παρά τινι φίλῳ, κατοικοῦντι εἰς τὸ προάστειον τῆς Δημητσάνης. Μὴ εὐρόντες ὁμῶς ἐκεῖνοι τὸν ἐμπιστον φίλον, ἀνῆλθον, παρὰ τὴν ρητὴν ἀπαγόρευσιν τοῦ Θεοδώρου, εἰς τὴν Μονὴν τῶν Αἰμυαλῶν καὶ ἐζήτησαν φιλοξενίαν παρά τινος καλογύρου, κλαδεύοντος εἰς τὴν πρὸ τῆς Μονῆς ἱστορικὴν ἀμπελὸν. Ἐντρομος ὁ μοναχὸς, προέτρεψεν αὐτοὺς νὰ φύγωσιν, ἀλλ' οἱ ἀρματοῶλοὶ ἐπέμειναν κηρύττοντες, ὅτι οὐδένα ἐφοβοῦντο. Ὁ θρησκευτικὸς τότε προσποιηθεὶς, ὅτι δὲν εἶχεν ἐν

1. Ἱστορ. Φρατζῆ Α'. 40. Οἶκον. Ἱστορ. 50.—2 Ἀπομν. Κολοκοτρώνη Α. 29.

τῆ Μονῆ οἶνον, μετέβη εἰς Στεμνίτσαν καὶ εἰδοποίησε τὸ ἀπόσπασμα, εὐθύς δὲ οἱ Τοῦρκοι, βία παρασύροντες Στεμνιτσιώτας, Ζυγοβιστινοὺς καὶ Δημητσανίτας ἐξεκίνησαν διὰ τὴν Μονήν. Ἐν τῷ μεταξύ ὁ δημογέρων Ἀθ. Ἀντωνόπουλος εἰδοποίησε τοὺς Κολοκοτρωναίους νὰ φύγωσιν, ἀλλ' ἐκεῖνοι καὶ τότε ἠρνήθησαν καὶ κατόπιν, ὅτε ἤκουον μακρόθεν τὰ πρὸς εἰδοποίησιν ὁμαδὸν πυρὰ τῶν Δημητσανιτῶν, ἐκλείσθησαν ἀγέρωχοι εἰς τὸν ἐγγὺς ἁγνόν.

Τὸ ἀπόσπασμα, γενναίως ἀποκρουόμενον, ἐπολιόρκησε τοῦτον, ἀλλ' ἡ πολιορκία, ἐπερχομένης τῆς νυκτός θὰ διεσπᾶτο δι' αἰφνυδίας ἐξόδου τῶν κλεπτῶν, ἂν μὴ ἐπενόουν οἱ Τοῦρκοι σατανικὸν καὶ ἀποτρόπαιον σχέδιον. Ἀνάψαντες θεῖον, ἔρριψαν αὐτὸ ἐντὸς τῆς ἀποσπασθείσης στέγης καὶ ἠνάγκασαν τοὺς ἥρωας ἐκείνους, ἀφοῦ ἔπεσαν πρῶτον τρεῖς νεκροὶ ἐξ ἀσφυξίας, ν' ἀνοίξωσι τὴν θύραν καὶ νὰ ὀρμήσωσιν ἐξαλλοί. Πλεῖστοι ἐκ τῶν καλῶς ὀχυρωθέντων Τούρκων ἔπεσαν ὑπὸ τὰ ξίφη των, ἀλλ' ἐπὶ τέλους, μετ' ἀπεγνωσμένην ἔφοδον, ἐφονεύθησαν οἱ λεοντόκαρδοι ἐκεῖνοι, οὗς μετὰ τόσου πάθους ἔψαλλεν ἐπὶ μακρόν, διὰ δεκάδος ἀσμάτων, ἡ ἔνθους τοῦ λαοῦ Μοῦσα.

Ὁ δὲ Θεόδωρος, μετὰ πόνου καὶ δακρύων θεώμενος τὴν καταστροφὴν τῶν ἀδελφῶν του ἐκ τῆς Κλινίτης, διῆλθε βαρυθυμῶν ἐκ Δημητσάνης καὶ ἐτόρπι, βρυχόμενος ὡς ταπεινωθεὶς λέων, εἰς τὴν ἐλευθέραν Ἐπτάνησον³, πολλὰ τὰ δεινὰ μερμηρίζων.

3 Οἶκον. σελ. 44-55.

Πᾶσα ἐχθρικὴ πνοὴ πρὸς τοὺς τυράννους ἐξέλιπε πλέον. Ἡ Πελοπόννησος, κατεστραμμένη ἠθικῶς καὶ ὑλικῶς καὶ στερηθεῖσα τῶν γενναίων ὑπερασπιστῶν τῆς ἡσύχασεν, ὡς ἡσυχάζει τὸ δαμασθὲν ἠφάιστειον, τὸ ἀπειλοῦν φοβερωτέραν τὴν ἀφευκτον ἔκρηξιν.

ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι

ΕΤΑΙΡΟΙ

*Ὁ Ἄνθιμος Καράκαλος ἐν Τεργίστῃ. — Ἐπαναστατικὴ ἐπιστολὴ Ἀγαπίου. — Ὁ Ποιητὴς Ἀνδρόνικος. — Ἡ σημαία τῶν Ἑλληνίδων. — Ὁ βαθύπλουτος Παν. Σέκερης. — Ὁ Δικαῖος ἐν Δημητσάνῃ. — Ὁ μυστικὸς Δεῖπνος. — Ἱστορικὴ αἶθουσα. — Τὸ προσκύνημα τοῦ Γενναίου. — Κατάλογος Ἐταίρων.

Πόλις, ἥτις πρὸ τῆς ὑποδουλώσεως τῆς Πελοποννήσου εἰς τοὺς Τούρκους, ἐγέννησεν ἓνα Ἀνανίαν, δὲν ἦτο δυνατόν νά ἡσυχάσῃ ποτέ Ὁ συγγενὴς καὶ συνεργὸς τοῦ μεγαλοφυοῦς ἐκείνου ἱεράρχου **Ἄνθιμος Καράκαλος**, ὁ Μεθόνης, διὰ τῶν καταπλευσάντων ἐκεῖσε κατὰ τὸ 1869 Ρωσικῶν πλοίων, ἀπῆλθεν εἰς Πάρον, ἐκεῖθεν δὲ, μετὰ σπουδαίαν συνεν-

νόησιν πρὸς τοὺς συνελθόντας αὐτόθι ἀρχιερεῖς καὶ προεστῶτας τῆς Πελοποννήσου, ἀπέπλευσε μετὰ προφανοῦς κινδύνου διὰ τῶν Δαρδανελίων εἰς Ρωσσίαν, πρὸς εὐόδωσιν τῶν ἐθνικῶν πόθων. Καίτοι δὲ εὖρεν ἐκεῖ λαμπρὰν δεξίωσιν καὶ ἐτιμῆθη δι' αὐτοκρατορικῆς συντάξεως, οὐδὲν ὑπὲρ τῆς πατρίδος κατώρθωσε καί, ἀπελθὼν εἰς Τεργέστην, ἐγκατέστη ἐκεῖ, ἵνα ἦ πρόχειρος εἰς πᾶσαν ἐθνικὴν ἀνάγκην¹.

Ἐκεῖ δὲ διαμένων, οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν ἐπελάθετο τῆς πρὸς τὸν Ἀνανίαν δοθείσης ἀγίας ὑποσχέσεως καὶ μετὰ κινδυνώδους ζήλου συνεννοεῖτο μετὰ παντὸς δυναμένου νὰ συντελέσῃ πρὸς ἀνάφλεξιν τοῦ ἀποτυχόντος κινήματος. Ἀπὸ τοῦ 1787 ζητεῖ παρὰ τοῦ Γρηγορίου, τοῦ τότε Μητροπολίτου Σμύρνης νὰ στείλῃ εἰς Δημητσάναν καὶ ἐκεῖθεν εἰς Τεργέστην τὸν ἀδελφόν του Ἀνάστον Καρακάλον χάριν ἐθνικῶν σκοπῶν, ἡ δ' εὐλαβῆς καὶ ζωηρὰ ἀπάντησις τοῦ μετέπειτα Πατριάρχου σώζεται ἔτι εἰς τὴν Σχολήν. Μόλις δ' ἀνεφάνη ὁ Ρήγας, κηρύττων τὸ Εὐαγγέλιον τῆς Πατρίδος, πρῶτος ὁ Ἄνθιμος πύλόγησε τοὺς σκοπούς του καὶ ἀνέλαβε τὴν κατήχησιν τῶν ἐπιφανῶν Πελοποννησίων. Προέβη δὲ εἰς τοῦτο οὐχὶ δι' ἐπιστολῶν, ἔνεκα τοῦ φόβου τῆς Αὐστριακῆς λογοκρισίας, ἀλλὰ διὰ τοῦ ἀξίου αὐτοῦ ἀδελφοῦ Ἀνάστου, ὄν, ὡς ἄγγελον πρωτοστάτην τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Πατρίδος, ἐπεμπεν ἀνὰ τὴν Πελοπόννησον καὶ τὰς νήσους.

¹ Καστέρχ. σελ. 46.

Ὅτε δὲ παρεδόθη εἰς τὴν Σχολὴν ἢ ἀλληλογραφία του, εὐρέθη πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ μία ἀπάντησις τοῦ Ἀγαπίου, ἐπὶ τῶν τελευταίων στίχων τῆς ὁποίας εἶχε ρίψει ὁ ἱεράρχης παχὺ στρῶμα μελάνης, ἵνα ἐξαφανίσῃ τὴν ἔνοχον περικοπὴν, τρέμων τοὺς προδόντας τὸν Ρήγαν Αὐστριακούς. Τὴν μελάνην δὲ ταύτην ἀπαλείψαντες, ἀνεγνώσαμεν ὁλόκληρον τὴν ἀπάντησιν, ἧς μετὰ δικαίας χαρᾶς παραθέτομεν τὸν ἐπίλογον. Ἀφοῦ ὁ σοφὸς διδάσκαλος εὐχαριστεῖ τὸν Ἀνθιμον διὰ τὴν ἀποστολὴν ἱκανῶν τόμων εἰς τὴν Βιβλιοθήκην, ὑπὲρ ἧς κατηνάλισκεν ἐκεῖνος τὸ πλεῖστον τῶν δύο αὐτοκρατορικῶν συντάξεών του, ἀγοράζων τὰ νέα βιβλία καὶ ἐπισκευάζων τὸ κτίριον¹, προστίθῃσι : «Περὶ δὲ τοῦ μυστικοῦ, ὅπου μοῦ εἶπεν ὁ κύρ Ἀνάστος, μεγάλως ἐχάρην καὶ ἐπιθυμῶ κατὰ πολλὰ καὶ τὴν ἀπόλαυσιν καὶ ἐγώ . . . .² καὶ ἐνθυμούμενος, ἄλλος ἐξ ἄλλου γίνομαι ἀπὸ τὴν χαρὰν μου. Ὅμως τὰ ἐνταῦθα περιστατικὰ³ μᾶς δειλιάζουν καὶ μᾶς ἐμποδίζουν ἀπὸ κάθε καλὴν ἀπόφασιν, καὶ ἄμποτε ἢ Θεία Πρόνοια νὰ δώσῃ τὴν εἰρήνην διὰ τῶν ἱερῶν σας εὐχῶν καὶ τότε, Θεοῦ εὐδοκοῦντος, ἴσως πληρωθῇ ἢ ἐπιθυμία καὶ ἢ ἰδική μου καὶ ἢ ἐδική σας. Ἐν Δημητσάνῃ τῇ 13 Μαΐου 1800. Ὁλως ὑποκλινής. Ἀγάπιος». Ἀναντιρρήτως δὲ, ἐκ τῆς ἐπιστολῆς ταύτης, γραφείσης ἐν κρισίμῳ στιγμῇ φυλετικῶν ἀνωμαλιῶν, ἀποδεικνύεται, οὐ μόνον ἢ μεγάλη τοῦ νεω-

¹ Καστόρχη Σχολὴ Δημ. σελ. 47.—² Δυσκνήγωτος ἐκ τῆς μελάνης μία μετοχή.—³ Ὑπεδείκνυσι τὰς ἀντιζηλίαις ἀρματωλῶν καὶ πολιτικῶν, ὧν ἦτο θέατρον τότε ἡ Πελοπόννησος.

τέρου Ἀγαπίου σπουδαιότης, ἀφοῦ ἐκρίνετο ἄξιος τοιαύτης ἐκμυστηρεύσεως, ἀλλὰ καὶ τῆς Δημητσάνης ἡ ὑπέροχος καὶ ἀδιάκοπος ὑπὲρ τῆς ἐθνικῆς ἀποκαταστάσεως δρασίς, διὰ τῶν ἀπανταχοῦ ἐπιφανῶν τέκνων τῆς. Δυστυχῶς ὅμως ὁ περὶνους ἐκεῖνος Ἄνθιμος, ἀποθανὼν κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τοῦ παρόντος αἰῶνος ἐν Τεργέστη, δὲν ἠδυνήθη νὰ ἴδῃ πληρουμένους τοὺς πόθους, δι' ὧν ἐγαλουχήθη καὶ ἔζησεν.

Ἐπέπρωτο ὅμως ἕτερος συμπολίτης, ὁ **Παναγιώτης Ἀνδρόνικος**, νὰ συνεχίσῃ τὸ διακοπὲν ἐκείνου ἔργον. Τὸ ποιητικὸν τοῦ θανόντος Ρήγα τάλαντον, τὸ ἠλεκτρίσαν διὰ τοῦ ἀθανάτου «ὡς πότε παλληκάρια νὰ ζῶμεν στὰ στενὰ» σύσσωμον τὸν Ἑλληνισμόν, δὲν ἔμεινεν ἀκαρπον. Νέος ἀπὸ τοῦ 1815 ἀνεφάνη Τυρταῖος, χύνων διὰ τῶν θουρίων ἀσμάτων του τὴν ὀρμὴν τῆς ἐλευθερίας καὶ εἰς τῶν ἀπλουστέρων τὰ στέρνα. Γεννηθεὶς κατὰ τὸ 1780 ἐν Δημητσάνῃ¹ καὶ ἔχων ἀδελφὸν ἐπίσκοπον καὶ ἄλλους ἐμπόρους εἰς τὸ ἐξωτερικόν, ἀπεδήμησε νεώτατος. «Ὁ ἄξιος οὗτος καὶ πολλοῦ λόγου ἀνὴρ, λέγει ὁ Φιλήμων, ἀνήκεν εἰς τὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν τῆς Ρωσσίας καὶ διαμένων ἐν Κισνοβίῳ, παρεδόθη ὅλος εἰς τὴν ὑπόθεσιν τῆς πατρίδος, καὶ διέπρεψεν ἐξόχως ἐν τῇ κρίσει ἐκείνῃ ἐποχῇ, οὐ μόνον αὐξάνων τοὺς προσηλύτους καθ' ὅλην τὴν Βασσαραβίαν, ἀλλὰ καὶ παντὶ μέσῳ διασκεδάζων πᾶσαν τυχοῦσαν ἀνησυχίαν. Ἐτελεύτησεν ὅμως ἀώρως, κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1820, καί-

¹ Πατρικὴ τοῦ οἴκου ἦτο ἡ παρὰ τὴν πλατεῖαν τῆς Ἀγ. Κυριακῆς, ἀνήκουσα σήμερον εἰς τὸν Δημ. Τεύλην.

τοι ἦτο πραγματικῶς μία τῶν χρηστοτέρων τῆς πα-
τριδος ἐλπίδων»¹.

Εἰς ἕτερον δὲ σύγγραμμά του ὁ αὐτὸς ἱστορικὸς
«Ποία ποτὲ γενεὰ, ἀναφωνεῖ, θὰ λησμονήσῃ τὸν Δη-
μητσανίτην Ἀνδρόνικον, κράζοντα ἐκ τῆς Ρωσικῆς
γῆς, ὡς ἐκ μέρους τῆς δούλης Ἑλλάδος, θρηνούσης
τὴν κατάστασιν τῶν τέκνων της» λαμπροὺς στίχους,
οὓς μέχρις ἐσχάτων ψαλλομένους ὑπὸ σύμπαντος τοῦ
Ἑλληνισμοῦ, ἀπέδιδον κακῶς εἰς τὸν Ρήγαν, ὡς καὶ
πλεῖστα ἄλλα ποιήματα, ἀωνύμως ἐξ ἀνάγκης δι-
μοσιευθέντα, καίτοι ὁ Ρήγας εἶχε πρὸ πολλῶν ἐτῶν
φονευθῆ². Περὶ τῆς μαγνητικῆς ἐπιρροῆς τοῦ ὠραίου
ἐκείνου ἄσματος, διηγεῖται ὁ Φιλήμων τὸ ἐξῆς χαρι-
τωμένον ἐπεισόδιον. «Πρὸς τὸν κατερχόμενον εἰς τὴν
Ἑλλάδα Δημήτριον Ὑψηλάντην πολλαὶ τῶν εὐαισθή-
των νεανίδων τῆς Τεργέστης ἐχάρισαν μίαν λαμπρὰν
σημαίαν, ἐν ἧ μὲ χρυσᾶ καὶ μεγάλα γράμματα εἶχον
κεντήσει τὸν Φοίνικα καὶ τὸ : Ἐλευθερία ἢ θάνατος !
Ἡ σύζυγος τοῦ Στρατοῦ ὠδήγει τὰς λοιπὰς νέας εἰς
τὴν περισπούδαστον ἐκείνην ἐργασίαν, ὅλαι δ' ἐνῶ
ἐκέντων ἐψάλλον τὸ περιπαθὲς τοῦ ποιητοῦ Ἀνδρο-
νίκου θούριον :

ὦ παιδιὰ μου,
Ὅρφανὰ μου
Σκορπισμῖνα δῶ κ' ἐκεῖ,
Διωγμῖνα
κ' ὕβρισμῖνα
Ἄπ' τὰ ἔθνη πανοικεῖ!

1 Ἱστορ. Δοκίμιον Α' σ. 10 καὶ 140.—2 Ἱστορ. Οἶκον. σελ. 59.

Ευπνήστε τέχνα
 κ' ἴλθεν ἡ ὥρα
 Ευπνήστε δλα
 Τρέξατε τώρα

Κ' ἴλθε, ὁ δεῖπνος ὁ Μυστικός. ! ¹

Ὁ Δημητσανίτης **Παν. Σέκερης**, γράφει ὁ ἱστορικός Σπηλιάδης ², ἐκοινοποίησεν εἰς αὐτὸν πρῶτος ἀπὸ τοῦ 1808 τὰ ἄσματα τοῦ Ρήγα. Ὁ ἔξοχος οὗτος ἀνὴρ, οὔτινος μετώκησε κατόπιν ἢ οἰκογένεια ἐν Τριπόλει, γεννηθεὶς κατὰ τὸ 1785 καὶ ἐκπαιδευθεὶς ἐν τῇ Σχοῦῃ τῆς Δημητσάνης, ἧς ἦτο ὁ ἐπιμελέστερος τῶν μαθητῶν, ἀπεδήμησε καὶ ἐπλούτισεν ἐν Κωνσταντινουπόλει ³. Κατηχηθεὶς δὲ ἐκ τῶν πρώτων εἰς τὰ τῆς Φιλικῆς ἐταιρίας, διέθεσεν ὑπὲρ τῶν σκοπῶν αὐτῆς προθυμώτατα ὀλόκληρον τὴν κολοσσαίαν αὐτοῦ περιουσίαν, δοὺς ὡς πρώτην κατάθεσιν 10 χιλ. γροσίων ⁴ καὶ διετήρει τακτικὴν ἀλληλογραφίαν μετὰ τῶν ὀλίγων συναρχηγῶν του, ὑπογραφόμενος Α. Κ. διότι χάριν ἀσφαλείας εἶχε μετονομασθῆ «Κοντός» ⁵.

Μεθ' ὅλας ὁμως τὰς καταπληκτικὰς προόδους τῶν Φιλικῶν ἐν ταῖς βορείαις ἐπαρχίαις τῆς Ἑλληνικῆς Χερσονήσου, ἢ Πελοπόννησος ἔμενεν ἔτι παρθένος. Οὐδεὶς ἐτόλμα νὰ κατηχήσῃ τόπον, καθ' οὔ, ἐπαναστατήσαντος, εἶχε χυθῆ ὅλη ἡ Τουρκικὴ μαιφονία. Ἄλλ' ἐπὶ τέλους εὐρέθη ὁ ἀνὴρ. Οὗτος δὲ

¹ Δοκ. Φιλικῆς Ἐταιρίας: σελ. 384.—² Ἀπομνημ. Α' σελ. 3.
³ Ἴδὲ ἐν ἐκτίτει: τὰ τοῦ βίου αὐτοῦ ἐν Παρθύλλοις Βίοις Γούδχ τόμος Ε'.—⁴ Ξίνθου ἀπομν. σελ. 9.—⁵ Φιλημ. Ἱστορικὸν Δοκ. Α'. 138 καὶ 29.

ἦτο ὁ διάσημος Παπᾶ-Φλέσας, ὁ Γρηγόριος Δικαῖος, ὅστις ἔσπευσεν ἀμέσως εἰς Λαγγάδια. Ἐκεῖ, μετὰ τὴν δύσιν τῆς οἰκογενείας Συντύχου καὶ τοῦ Ἀνανίου, εἶχε διορισθῆ Μωραγιάνης ὁ πολύτεκνος Ἰωάννης ὁ Δεληγιάννης.¹ Ἀποκεφαλισθέντος ἕως τούτου ἐκ παρεξηγήσεως ὑπὸ τῶν Τούρκων, ἡ πολιτικὴ ἐξουσία περιῆλθεν εἰς τὰ τέκνα του, ἀλλ' ὁ Δικαῖος δὲν ἐτόλμησε νὰ ὁμιλήσῃ πρὸς τούτους Ἐστράπη λοιπὸν εἰς Δημητσάναν, ἔνθα εἶχε μικρὸς ἐκπαιδευθῆ, καὶ κατήχησε πρῶτον πάντων τὸν γαμβρὸν ἐκείνων καὶ δημογέροντα **Ἀθανάσιον Ἀντωνόπουλον**, ὅστις ἐκάλεσεν ἔσπευσμένως ἐκ Λαγγαδίων τοὺς γυναικαδέλφους αὐτοῦ Θεοδωράκην καὶ Κανέλλον. Τὴν αὐτὴν δ' ἐσπέραν τῆς ἀφίξεως τῶν Δεληγιανναίων ἔλαβε χώραν ἐν τῇ ὠραίᾳ αἵθουσῃ τοῦ Ἀντωνοπούλου ὁ Μυστικὸς Δείπνος, καθ' ὃν ὁ Δικαῖος ἀνέλυσεν εἰς αὐτοὺς τὰ σχέδια τῆς Ἐταιρίας καὶ τὰ περὶ ἐνδεχομένης Ρωσικῆς ὑποστηρίξεως! Μετὰ δὲ μακρὰν συζήτησιν ὑπεγράφη προθύμως τὸ συνωμοτικὸν καὶ διὰ νυκτὸς ὁ Δικαῖος, συνοδείᾳ πιστῶν ὑπηρετῶν τοῦ Ἀντωνοπούλου, εἰς ὃν κατέλιπε καὶ τὰ ἱερά του ἐνδύματα περιβληθεὶς φουστανέλλαν, ἀπῆλθεν εἰς Καλάβρυτα παρὰ τῷ Ἀνδρέᾳ Ζαίμῃ καὶ ἐκεῖθεν πρὸς τὸν Λόντον, Χαραλάμπην καὶ Σισίνην, οἵτινες, ἰδόντες τὰς ὑπογράφας τῶν Γορτυνίων, ὤμοσαν προθύμως τὸν Μέγαν ὄρκον.

Ἡ αἵθουσα δ' ἐκείνη τοῦ Μυστικοῦ Δείπνου διατη-

¹ Οἰκονόμου Ἱστορικὰ τῆς Ἑλλ. Ἐπικρατείας σελ. 47.

ρεΐται θαυμασίως εἰσέτι, στεγαζομένη διὰ πολὺν τελεστάτης χρυσεπιγλύφου ὀροφῆς ἐκ σκαλιστοῦ καὶ πολυχρόμου ξύλου, καὶ ἐπὶ πολὺ ἦτο ἀληθὲς προσκύνημα τῶν διαφόρων στρατηγῶν. Οὕτως ὁ Γενναῖος Κολοκοτρώνης, καίτοι κατὰ τὰς ἐκλογὰς τοῦ 1859 ἦτο ἀρχηγὸς ἀντιθέτου συνδυασμοῦ, ἔσπευσε νὰ ἐπισκεφθῆ τὸν πολιτικὸν ἀντίπαλον Ἀντώνιον Ἀθ. Ἀντωνόπουλον καὶ γονατίσας, ἠσπίασθη τὸ ἔδαφος τῆς ἱστορικῆς αἰθούσης. Εἰς τοὺς ἐκπλήκτους δὲ καὶ φοβηθέντας παραφροσύνην συνυποψηφίους εἶπεν, ὅτι «εὐλαβῆς σιγὴ ἀρμόζει ἐν τῇ αἰθούσῃ ἐκείνῃ, ἥτις πρῶτη ἤκουσε τὸ μέγα μῆνυμα, ὅπερ, ἐκεῖθεν σιμορπισθὲν καὶ θριαμβεῦσαν, κατέστησε τὴν Ἑλλάδα ἐλεύθερον Βασίλειον, ἐκλέγον ἤδη ἀντιπροσώπους . . .» Ἡ οἰκογένεια τῶν Ἀντωνοπούλων, ἥτις ἐώρτασεν ἤδη ἑκατονταετηρίδα διηνεκοῦς πολιτικῆς ἐπιρροῆς, προσέφερον εἰς τὸ Ἔθνος κατὰ τὴν ἐπανάστασιν καὶ τὸ πλεῖστον τῆς μεγάλης αὐτῆς περιουσίας, λαβοῦσα μόνον χρεωστικὰς ὁμολογίας, οὐδέποτε ἐξοφληθείσας.

Ἄλλοι δὲ ἑταῖροι, καθ' ἃ γνωρίζομεν, ἦσαν ὁ Δημ. καὶ Ἀναγνώστης Καραβελῆ καὶ ὁ ἐνθουσιώδης Ἀνδρέας Σπυλιόπουλος, ὅστις κατηχηθεὶς ὑπὸ τοῦ Φαρούκην ἐν Ὑδρᾷ κατὰ τὸ 1818, ἐγένετο κατόπιν περιφνημὸς ὡς ἱερεὺς. Ὁ Παν. Διογενεΐδης, κατηχηθεὶς κατὰ τὸ 1819 ἐν Ἰασίῳ ὑπὸ τοῦ Δικαίου καὶ ὁ ἀδελφὸς του Βελισσάριος, κατηχηθεὶς ἐν Κωνσταντινουπόλει ὑπὸ τοῦ συμπολίτου Π. Σέκκερη, οἵτινες καὶ κατέβαλον σπουδαῖα χρηματικὰ ποσά¹. Ὁ Φώτιος Ἡλιάδης

1 Φιλῆμ. Ἱστορία σελ. 26 καὶ 392.

έν Ἰασίῳ, ὁ Κωσταν. Κόκκινος έν Ἰσμαηλίῳ, ὁ Μιχ. Λεονάρδος, ἀξιωματικὸς έν Ρωσσίᾳ, ὁ Ἡλ. Μάνεσης έν Ὀδησσῶ, ὁ Ν. Μακρῆς έν Κισνοβίῳ¹, ὁ Μελέτης Μελετόπουλος έν Δημητσάνῃ, ὁ Ν. Οἰκονόμου έν Ὀδησσῶ, ὁ Σταμάτης Ψαρούλης έν Ὑδρα, ὁ ἐπιφανέστατος τῶν Φιλικῶν Γερμανός, ὁ Πατριάρχης Γρηγόριος καὶ ὁ πολλῆς, κατὰ Φρατζῆν, ἀξίας Ἰωσὴφ ὁ Θεσσαλονίκης καὶ τέλος οἱ ἀδελφοὶ Σπηλιωτόπουλοι², κατηχηθέντες έν Ὑδρα ὑπὸ τοῦ Ἀναγνωσταρᾶ κατὰ τὸ 1818, τὰ τῆς ὑπερόχου δράσεως τῶν ὁποίων ἐκτεθήσονται διὰ μακρῶν έν τοῖς ἐπομένοις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΙ

ΠΑΡΑΣΚΕΥΑΙ ΣΠΗΛΙΩΤΟΠΟΥΛΩΝ

Δύο φλογεραὶ χεῖρες.— Ἡ ἀδελφικὴ дуάς.— Πυριτιδομυλοὶ καὶ ἰγδύα.— Οἱ κλίβανοὶ τῶν Ἐκκλησιῶν.— Εὐπιστία τοῦ Χασάν.

Ἡ Δημητσάνα δὲν ἔτεινεν εἰς τὴν τρεμοσδύνουσαν Πατρίδα ἀρωγοὺς μόνους τοὺς ἐταίρους καὶ τὴν Σχολὴν τῆς, ἀλλ' ἤγειρεν αὐτὴν καὶ δι' ἑτέρας στιβαρᾶς χεῖρὸς, τῶν Πυριτιδομύλων τῆς. Κρατοῦσα ἔνθεν μὲν τὸν πυρσὸν τῶν γραμμάτων, ἐτέρωθεν δὲ τὴν φλόγα τῆς πυρίτιδος, ἔδωκε τὴν ζωὴν εἰς τὰ ὄπλα, τὰ δο-

1 Οἰκ. σελ. 62.—2 Φιλημ. Ἰστ. Α'. 390 καὶ ἐξῆς. Ἐκ τοῦ παρ' αὐτῷ ἀτελοῦς καταλόγου τοῦ 1/5 τῶν ἀρχικῶν ἐταίρων, μόνον τοὺς μνησθέντας ἐξηγάγομεν, ἐνῶ ἦσαν καὶ ἄλλοι πολλοὶ Δημητσανῖται μεμυημένοι, ὧν τὰ ὀνόματα ἐξήλειψεν ὁ χρόνος.

ξάσαντα τὸ ἑλληνικὸν ὄνομα. Πρὸς τοῦτο δ' εὗρεν ὀδηγοὺς καὶ ὄργανα δύο ἐν Ὑδρα μεγαλεμπόρους, οἵτινες ἅμα κατηχηθέντες ὑπὸ τοῦ Ἀναγνωσταρᾶ διέλυσαν τὸ κατάστημά των καὶ ἐπανῆλθον εἰς Δημητσάναν, ἐπὶ προσχήματι μὲν ὅπως ἐμπορευθῶσι μετὰ τῶν νήσων μικρᾶς ποσότητος πυρίτιδος, πράγματι ὅμως ὅπως χαλκεύσωσιν ἰσοβόλα καὶ ἀδάμαστα τὰ τόξα τῆς εὐαγγελιζομένης ἐλευθερίας.

Μετενεγκόντες λοιπὸν κρύφα χιλιάδας ὀκάδων νίτρου, ἐπεσκεύασαν δύο ἐκ τῶν ἐπὶ Ἀνανίου καταστραφέντων πυριτιδομύλων καὶ ἐπεδόθησαν εἰς τὴν παρασκευὴν μεγίστων ποσοτήτων πυρίτιδος, συμφῶνως πρὸς τὰς μετὰ τῆς ἐταιρίας συμφωνίας. Δὲν παρῆλθον δὲ πολλοὶ μῆνες καὶ ὀλόκληρος ἡ περιουσία των μετεβλήθη εἰς νίτρον καὶ θεῖον¹, ἅτινα μετέφερον οἱ Δημητσανῖται ἀγωγεῖ διὰ νυκτὸς καὶ ἀπεθήκευον εἰς ὑπόγεια τῶν Σπηλιωτοπούλων. Τὸ ὑλικὸν δὲ τοῦτο κατηργάζοντο οὐ μόνον ἐν τοῖς μύλοις ἀλλὰ καὶ ἰὰ μεγάλων κατ' οἴκους ἰγδύων, κατὰ τὴν προπατορικὴν τῶν Δημητσανιτῶν τέχνην².

Ἐκτίσαν δὲ πρὸς τούτοις τότε οἱ Σπηλιωτόπουλοι, ὡς δῶρον δῆθεν εὐλαβῆς πρὸς τὰς Ἐκκλησίας, καὶ τέσσαρας μεγάλους κλιβάνους ἐν τοῖς προαυλίοις τοῦ Ἁγίου Χαραλάμπους, τῆς Ἁγίας Κυριακῆς, τῶν Ταξιαρχῶν καὶ πρὸ τῆς οἰκίας των καὶ ἵδρυσαν εἰς τὰ ὑπόγειά των χυτήρια μολύβδου καὶ ὀπλοστάσια. Πάντα ταῦτα ἔβλεπε μετ' ἐκπλήξεως ὁ ἐπὶ τινος μῆ-

1. Φιλημ. περὶ Φιλικῆς Ἑταιρ. 368.—2 Οἶκον. Ἱστορ. 137.

νας ἐν Δημητσάνῃ εἰς τὸ «κονάκι» διαμένων Τοῦρκος Σπαῆς Χασάν Κεχαγιᾶς, ἀλλ' ὁ Νικόλ. Σπηλιωτόπουλος ἔδιδε προχείρους ἐξηγήσεις, ὅτι τὸ ἐμπόριόν του δῆθεν προώδευε καταπληκτικῶς, ἐφρόντιζεν ὁμως συγχρόνως, ἐπιστρέφων ἐξ Ὑδρας, νὰ φέρῃ πρὸς τὸν φίλον Τοῦρκον γουναρικά καὶ χρυσᾶ κοσμήματα, ὁ δὲ Χασάν, οὐδέποτε ἀναγνοῦς τὸν Βιργίλιον, ἠγνόει νὰ φοβῆται τοὺς Δαναοὺς καὶ δῶρα φέροντας καὶ καθυσύχαζε τὰς ἐγειρομένας ὑπονείας παρὰ τοῖς Τούρκοις μετ' ἐλαφροτάτης συνειδήσεως.

Οὕτω δὲ παρῆλθον τρία ὀλόκληρα ἔτη, καθ' ἃ παρεσκευάσθησαν ἀπαρατηρήτως μέγισται ποσότητες πολεμοφοδίων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΙΙ

Η ΠΡΟΔΟΣΙΑ ΤΗΣ ΠΥΡΙΤΙΑΟΣ

Ἄφρων καταδότης. — Ἀποστολὴ ἀνακριτοῦ καὶ ἀξιωματικῶν. — Μέγας κίνδυνος. — Ὁ Σωτὴρ Εὐθύμιος Μπόκας. — Ἱερὰ στιγμή. — Ἡ Δημητσάνα ἀγνή, ὡς ἡ πεπιστερά. — Ἡ γελοία διαταγὴ τοῦ Μεχμέτ Σαλήχ. — Νέκ τυφλὴ ἐπιθεώρησις. — Οἱ Μῦλοι, Σταῦλοι!

Καὶ ἀνέτελλεν ἤδη εὐέλπι τὸ **1821**! Ἡ δραστηριότης ἐν τῷ Πανελληνίῳ πολεμικῷ ἐργοστασίῳ ἔδεκαπλασιάσθη. Ὁ ἀριθμὸς τῶν μύλων ἀνῆλθεν εἰς πέντε¹, χιλιάδες ὀκάδων νίτρου παρεσκευάζοντο ἐκ τῶν

1 Ἱστορίκ Σ. Τρικεύπη Α'. σελ. 41.

σπηλαίων τῆς Πελοποννήσου καὶ σωροὶ μολυβδοβόλων καὶ φυσεκίων ἐκρύπτοντο εἰς διάφορα ὑπόγεια. Ὅλον τὸ ἔθνος ἠτένιζε μετ' ἐδραίων ἐλπίδων εἰς τὴν ἐλευθέραν πόλιν, ἥτις, ὑπὸ τὰ ὄμματα σχεδὸν τῶν Τούρκων, ἔδρα ἐν μικρῷ χώρῳ, ἵνα παρασκευάσῃ τὴν ἐν μεγίστῳ δρασίν τῆς ὅλης Ἑλλάδος. Σύμπασα τῆς πατρίδος ἡ ψυχὴ συνεκεντρώθη πρὸς καιρὸν ἐκεῖ, παρὰ τὸ κεφαλόβρυσον τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου, ἐνθα, ἐν μέσῳ ὑπερηφάνων καὶ ὄροσερῶν λευκῶν καὶ πλατάνων, καὶ ὑπὸ τὸν φλόγαρον ψίθυρον τοῦ πίπτοντος ὕδατος, ἐκροτάλιζον τὰ πυρφόρα ἰγδύα, δι' ὧν θὰ ἦναπτε κατόπιν ὁ θαυλὸς τῆς καθολικῆς ἐγέρσεως¹.

Καὶ οἱ Δημητσανῖται σύσσωμοι συνέτρεχον τὸ Πανελλήνιον ἔργον. Κακῆ ὁμως μοῖρα, εἰς ἀφρων, προσωπικὸς ἐχθρὸς τῶν Σπλιωτοπούλων καὶ οὐδὲν γνωρίζων περὶ τῶν Ἐθνικῶν σκοπῶν, κατήγγειλεν² εἰς τὴν Τουρκικὴν διοίκησιν, ὅτι μεγάλη ποσότης πυρίτιδος παρεσκευάζετο ἐν Δημητσάνῃ, παραγγελέθεισα ὑπὸ τοῦ ἀντάρτου Ἀλῆ πασᾶ. Μόλις κατώρθωσεν ὁ μέγας ἐν Τριπόλει διερμηνεὺς Σταυράκης Ἰωβίικης νὰ εἰδοποιήσῃ τοῦλάχιστον τοὺς κινδυνεύοντας Σπλιωτοπούλους³. Ὁ ἀνακριτὴς μετὰ δύο ἀξιωματικῶν καὶ πέντε στρατιωτῶν εἰσήρχετο εἰς Δημητσάναν, καθ' ἣν στιγμὴν ὁ δύων ἥλιος ἐχρύσιζε τὰς κορυφὰς τοῦ Ὑψοῦντος, καὶ κατέλυσεν εἰς οἰκίαν τοῦ κρυβέντος Σπλιωτοπούλου, εἰς τὰ εὐρέα ὑπόγεια

¹ Ἱστορία Σ. Τριχούπη Α' σελ. 41. — ² Φιλήμωνος περὶ Φιλ. Ἐταιρίαις σελ. 367. — ³ Σπηλιτίδου Ἀπομν. Α' σελ. 17.

τῆς ὁποίας ἦτο ἀποτεθειμένη ἢ μεγαλειτέρα ποσότης τῶν πολεμοφοδίων. Ἄγωνία καὶ Φρίκη! Δύο μόνον βήματα ἤρκουν, ἵνα τὸ μέγα μυστικὸν καταστῆ κατάφωρον καὶ πυρποληθῆ αὐτανδρος ἢ κινδυνώδης πόλις.

Ὁ Ἥλιος ἔδυσσε. Σιγὴ ἀπαισία διέτρεχε τὴν φύσιν ὡς ἀμυδρὰ ἀπήχνοις τοῦ στεναγμοῦ τῆς πατρίδος καὶ τριγμὸς ὑπόκωφος ἠκούσθη ἐκ τῶν ἐν τοῖς τάφοις ὀσπῶν τῶν ἀρχαίων προγόνων. Ἄλλ' οἱ Τοῦρκοι ἀνέβαλον πρὸς στιγμὴν, διατάξαντες νὰ παρασκευασθῆ αὐτοῖς πρόχειρον δεῖπνον καὶ χλιαρὸν ὕδωρ, ὅπως νιθῶσι. Εἷς δὲ ὑπυρέτης τῶν Σπυλιωτοπούλων, ὁ Σουλταντῆς, τολμύσας νὰ μολύνῃ διὰ τοῦ εὐτελοῦς δακτύλου του τὸ ὕδωρ τῶν Ἀγάδων, ἐβραπίσθη δεινῶς καὶ ὑπεχρεώθη ν' ἀνανεώσῃ αὐτό. Ὁ τρόμος τῶν κατοίκων ἐπετάθη ἐκ τούτου. Ἐπὶ τέλους τὰ φαγητὰ καὶ ὁ μέλας οἶνος, παρασκευασθέντα ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Στεφανοπούλου, ἐκάλυψαν ἐν ἀφθονίᾳ τὴν χαμηλὴν τράπεζαν, καὶ οἱ Τοῦρκοι, νωχελῶς ἐξηλωμένοι καὶ βωμολοχοῦντες, ἐκορέσθησαν ὀρεκτικῶν ἐδεσμάτων. Ἡ κρίσιμος στιγμὴ ἔξθασεν. Ὁ ἀνακριτῆς ἠγέρθη ὅπως προβῆ εἰς ἐρεύνας. Ἡ ἀγωνία τῶν πάντων κορυφοῦται.

Αἰφνης, ὡς ἀπὸ μηχανῆς θεός, εἰσβάλλει εἰς τὴν αἴθουσαν ὁ πρακτικὸς ἱατρὸς Εὐθύμιος Μπόκας¹ καὶ διὰ λογοπαιγνίων, βωμολοχιῶν καὶ ἀσυναρτήτων διηγήσεων ἐν ἀπταιστώ Τουρκικῇ γλώσσῃ, ἥλλαξεν ἄρδην τὴν ὄψιν τῶν βαρυθύμων ἐπισκεπτῶν. Οἱ Τοῦρκοι κα-

1. Οἶκον. Ἱστορ. σελ. 137.

τάπληκτοι ἐκ τῆς εὐαρέστου ἐπιρρομῆς, ἤναψαν τὰ τσιμπούκια των, διέταξαν νὰ διπλασιασθῇ τὸ ἕδονικὸν τῆς ἐστίας πῦρ καὶ νὰ παρασκευασθῇ νέος χαλβάς καὶ ἐρρόφησαν ἀπλήστως καφέδες. ἐνῶ ὁ Μπόκας, ὑποκρινόμενος τὸν οἰνόφλυγα, προυκάλει ἀσβέστους τοὺς γέλωτάς των. Δὲν παρῆλθον δὲ πολλαὶ στιγμαὶ καὶ ὁ Μπουμπασίρης ἀνέκραξεν «ἐς αὔριον τὰ σπουδαῖα!» Καὶ ἐνῶ, ὑπὸ τὴν ἐπίρρειαν τῆς κραιπάλης, οἱ Τοῦρκοὶ ἀπεκοιμήθησαν ἄνωθεν νήδυμον, ὅλη ἡ Δημητσάνα, ἄνδρες καὶ γυναῖκες, παιδία καὶ νεάνιδες, σιωπηλοί. ὡς εἰ ἐτέλουν τὸ ἀγιώτερον τῶν μυστηρίων καὶ σοβαροί, ὡς γίγαντες ἐμπνεόμενοι ἐξ εὐχῶν Πανελληνίων, ἐξῆγον ἐκ τῶν ὑπογείων τὸ σῶμα τοῦ ἐγκλήματος καὶ μέχρι τῆς πρωίας χιλιάδες σάκκων πυριτιδος, θείου, νίτρου καὶ μολύβδου ἀπετέθησαν ἐν μεμακρυσμένοις ληνοῖς καὶ ἀποκρήμνοις σπηλαίοις. Ὁ Εὐθύμιος Μπόκας ἔσωσε τὴν Ἑλλάδα!

Ὅτε δὲ φαιδρὰ ἀνέτειλεν ἡ πρωία, οἱ βραδέως ἐγεγρήντες Τοῦρκοὶ ἐπεθεώρησαν μὲ βαρεῖς ὀφθαλμοὺς τὰ ἀγνὰ ὡς ἡ περιστερὰ ὑπόγεια καὶ ἐπεσκέψθησαν τοὺς ἀνακαινισθέντας πυριτιδομύλους, ἔνθα οὐδὲν ὑποπτον εὖρον, πλὴν ἐργαλείων τινῶν, ἅτινα δὲν προέλαβον νὰ κρύψωσιν οἱ ἐργάται. Ἐπιθεωρήσαντες δὲ προσέτι καὶ τοὺς ναοὺς, ὧν τὰς νεοτεύκτους θύρας ἔδαψαν διὰ νυκτὸς μαύρας οἱ ἐπίτροποι¹, ἠρκέσθη-

1. Διότι ἐπὶ Τουρκοκρατίας ἀπηγορεύετο αὐστηρῶς ὁ ἀνακαινισμὸς ἐκκλησιῶν· εἰς τὴν Δημητσάναν δὲ μόνον, κατὰ τι παλαιὸν πρόνομιον, ἐπετρέπετο νὰ ἔχη κώδωνας καὶ σίμκντρξ, ἅτινα οὐδ' αὐτοῦ ἀλλαγῆ σχεδὸν συνεχῶρουν οἱ τύραννοι.—Οἶκον. Ἱστορ. 29.

σαν εἰς τὴν σφρόαγισιν τῆς οἰκίας Σπυλιωτοπούλου καὶ εἰς τὴν σύλληψιν τοῦ Ἐταίρου Καραβελῆ καὶ τριῶν προυχόντων, οὓς δεσμίους ὠδήγησαν εἰς Καρύταιναν. Περισσότερον δὲ θεωροῦμεν νὰ σημειώσωμεν, ὅτι ὁ Μπουμπασίρης ἔλαβε κρύφα δι' ἀνακριτικὰ δικαιώματα 30 ὄλας χιλ. γροσίων πρὸς δὲ καὶ χρυσᾶ κοσμήματα καὶ ἱκανὴν μέταξαν διὰ τὴν τρυφερὰν χανούμισσάν του¹, καὶ φεύγων ἀπεκόμισε ζωηροτάτην τὴν ἀνάμνησιν μιᾶς νωχελέστατης καὶ πολυθελγῆτρου ἐσπερίδος. Εὐνόητον λοιπὸν καὶ τὸ πνεῦμα τῆς εἰς Τρίπολιν σταλείσης ἐκθέσεώς του, συνεπεῖα τῆς ὁποίας ὁ τὰ δύο τρίτα τῶν ἀνακριτικῶν δικαιωμάτων (!) λαβὼν τοποτηρητῆς τοῦ ἐν Ἠπειρῷ Βεζύρου Χουρσίτ, ἐξέδοτο τὴν ἐξῆς διαταγὴν, ἣν εὐτυχῶς διέσωσεν ὁ Ἱστορικὸς Φιλήμων².

Μεχμέτ Σαλήχ

Ἐλίω Θεοῦ Καπιτσήμπασης τῆς Κραταιᾶς Βασιλείας καὶ Καϊμακάμης τοῦ Βαλῆ Μωρέως.

Σοφελογιώτατε Καδῆ Ἐφένδη τοῦ Καστᾶ Καρύταινα: μεγαλοθεῖη ἡ σοφία σου. Τιμιώτατε Βασβέὸ Ἀγᾶ τοῦ αὐτοῦ Καστᾶ καὶ Βιστούγιδες ἀξήνηθειη ἡ τιμὴ σας.

Ἐκ τοῦ πρὸς ἐμὲ σταλέντος Ἰλαμίου τῆς αὐτόσε Ἱερᾶς Κρίσεως μᾶς ἔγινε γνωστὸν, ὅτι οἱ Ραγιαδες τοῦ εἰς τὸν αὐτὸν Καστᾶ περιεχομένου χωρίου Δημητσάνης, ἐναντίον τοῦ Ὑψηλοῦ Ριστᾶ ἀνεκαίνισαν ἑ βχρουτομύλους ἀπὸ τοὺς πρό καιροῦ κρημισθέντας καὶ ἔτι ἓνα ἄλλον μύλον τοῦ Βερτζιλέ, καὶ εὐρίσκονται εἰς τὸ χέρι τῶν ραγιαδῶν πέντε μύλοι. Πλὴν μέσῃ εἰς τοὺς μύλους ἐκτὸς τῶν ἐργαλείων δὲν εὐρέθη μπαρούτη καὶ ὅλοι οἱ Κερχανάδες μὲ τὸ μεραφέτι σας ἐβουλώθησαν, καὶ οἱ δουλεύοντες τὴν βχρούτην ἔφυγον, καὶ τὰ

1. Οἶκον. σελ. 138.—2. Ἐν Δοκιμ. Φιλ. Ἐταιρίας σελ. 368.

σπήτια τῶν φυγόντων κατὰ τὸ νόημα τοῦ ἰδίου Ἰλαχίου ἐβουλώθησαν. Οἱ παρόμοιοι χωρικοὶ ραγιᾶδες, τὸ νὰ ἀνακαινίσουν βιαιοπραγμοῦς καὶ νὰ δουλεύουν ἀρκετὸν βιαιοπραγμοῦς, τὸ πῶς εἶνε ἐμποδισμένον καὶ ἐναντίον τῆς Ὑψηλῆς Θελήσεως εἶνε γνωστὸν τοῖς πᾶσι. Ὅθεν προστάζομεν ἐστῆς τοὺς ρηθέντας νὰ κρημνίσητε τοὺς ἀνακαινισθέντας παρὰ τῶν εἰρημνίων χωρικῶν ραγιᾶδων πέντε μύλους καὶ εἰς τὸ ἐξῆς νὰ μὴ τολμήσουσιν νὰ ἀνακαινίσουν μύλους πρὸς δουλείαν βιαιοπραγμοῦς, γινομένης ἀπὸ ὄλους μεγάλης προσοχῆς κατὰ τοῦτο, καὶ νὰ ξεβουλωθοῦν, ὅσα σπήτια ἐβουλώθησαν.

Πρὸς ἐνέργειαν τούτων ἐξεδόθη τὸ παρὸν ἀπὸ μέρος μας καὶ ἐστάλη, τοῦ ὁποίου φθάνοντος Ἰνσαλλιχ, προστάζομεν, ὅτι κατὰ τὸ μπουγιουρδὶ νὰ ἐνεγῆσθητε καὶ νὰ ἀκολουθήσετε, φυλαττόμενοι ἀπὸ τὸ ἐναντίον ἐξ ἅπαντες.

Ἐξεδίθη τὸ παρὸν ἀπὸ τοῦ Μωρέως Διδάνι.

Τριπολιτσά 7 Φεβρουαρίου 1821»

Συνεπεΐα τῆς διαταγῆς ταύτης ἔφθασαν ἐν Δημητσάνῃ νέοι ἀξιωματικοί, οἵτινες ἔλυσαν τὰς πρὸ πολλοῦ ἐπιτιμειῶς παραβιασθείσας σφραγιδας καὶ μετέβησαν εἰς τὸ κεφαλόβρυσον πρὸς καταστροφὴν τῶν ἀντικειμένων εἰς τὴν Ὑψηλὴν Θελήσειν μύλων. Ἀλλὰ παραδόξως οὐδένα ἐξ αὐτῶν εὔρον πλέον, διότι οἱ Δημητσανῖται, ἀνατρέψαντες τοὺς καταβάτας καὶ ἀφαιρέσαντες τὰ ἐργαλεῖα, μετέβαλον τοὺς μύλους εἰς σταύλους πλήρεις ἀχύρων, ἔνθα εἶδον μακαρίως ἐξηπλωμένους βόας. Δὲν εἶχον ὅμως ἐξέλθει τῆς πόλεως οἱ ἀμέριμοι καὶ εὐσυνειδήτοι τῆς διαταγῆς ἐκτελεσταὶ καὶ οἱ σταῦλοι ἐξωπλίσθησαν αὐθις, μετακομισθείσης ἐκ τῶν ληνῶν καὶ τῶν σπηλαίων τῆς ἐπαναστατικῆς λάβας, ἥτις, ἐκρηγνυμένη μετὰ πεντηκονθήμερον, ἔμελλε νὰ συντρίψῃ τοὺς στρατοὺς μιᾶς Αὐτοκρατορίας, ἢν ἔτρεμε μία ὅλη Εὐρώπη.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙV

ΑΙ ΠΡΩΤΑΙ ΜΑΧΑΙ

Ὑποψία τῶν Τούρκων. — Ἡ σημαία τοῦ Παπανδρέα. — Λάλη καὶ Βαλτέτσι. — Καταστροφή τῶν Τούρκων ἐκ τῆς νοθείας τῆς πυρίτιδος. — Κίνδυνος μπαρουτάδων. — Ἡ Τουρκοπούλα. — Τὰ ὄνόματα ἑπτὰ λεοντοκάρδων.

Μεθ' ὅλην ὅμως τὴν ἐπιτηδεΐαν παράκαμψιν τοῦ δεινοῦ σκοπέλου αἱ τῶν Τούρκων ὑποψίαι¹ περὶ τῆς πυρίτιδος δὲν ἐξέλιπον ὅλως. Ἐζήτησαν λοιπὸν ἐκ Δημητσάνης ἔπως, μετὰ τῶν προστώτων καὶ τοῦ ἀρχιερέως Φιλοθέου², σταλῶσιν εἰς Τρίπολιν καὶ οἱ ἐπίλεκτοι τῶν κατεργαζομένων τὴν πυρίτιδα, οἵτινες, ἑπτὰ τὸν ἀριθμὸν, ἀνέλαβον ἐν τῇ πρωτευούσῃ τῆς Πελοποννήσου τὴν κατασκευὴν μεγίστων ποσοτήτων, ἐπὶ προφάσει μὲν ὅπως σταλῶσιν αὐταὶ εἰς τὸ ἐν Ἠλείῳ στρατόπεδον τοῦ Χουρσίτ, πράγματι ὅμως δι' ἐνδεχομένης ἐσωτερικᾶς περιπλοκᾶς, ὅπερ κάλλιστα ἐμάντευσαν οἱ Σπηλιωτόπουλοι καὶ παρεσκευάζοντο συντονώτερον.

Τέλος ἡ ἀγία ἡμέρα, ἡ ἡμέρα τῶν ἐλπίδων καὶ τῶν στεναγμῶν, ἡ Εἰκοστὴ καὶ Πέμπτη τοῦ Μαρτίου ἀνέτειλεν. Καὶ ἐνῶ ὁ Γερμανὸς ὕψου τὴν σημαίαν ἀπὸ τῆς Ἀγίας Λαύρας, ἕτερος συμπολίτης, ὁ Παπανδρέας, ἀναγνοῦς τὴν περὶ καταλύσεως τῶν νηστειῶν προκήρυξιν ἐκείνου καὶ εὐλογήσας μετὰ τὴν λειτουργίαν τοῦ Ἐξαγγελισμοῦ τὰ πλῆθη, ἔσπευε πρὸ τῆς

1. Σπηλιᾶδου Α' 17. — 2. Φιλῆμ. περὶ Φιλικῆς Ἑταιρ. 370.

σημαίας, τῆς ἀπὸ τῆς πρωίας κυματιζούσης ἐπὶ τοῦ Ἁγίου Τρύφωνος, καὶ ἀσπισθεῖς γονυπετῶς τὸν κοντόν αὐτῆς, ἐτέθη ὡς σημαιοφόρος ἐπὶ κεφαλῆς τῶν ἐνόπλων Δημιτισανιτῶν. Οὗτοι δὲ ταχθέντες ὑπὸ τὸν Νικ. Σπηλιωτόπουλον ἔδραμον εἰς Ἡραίαν πρὸς ἀπόκρουσιν ἐνδεχομένης εἰσβολῆς τῶν φόδερῶν Λαλαίων Τούρκων, ὅπως κλεισθῶσιν εἰς Τρίπολιν, εἰς τὴν ἐξολόθρευσιν τῶν ὁποίων ἐν τοῖς πρώτοις συνήργησαν¹.

Ἄλλη ὁμὰς Δημιτισανιτῶν ὑπὸ τὸν συμπολίτην Ἀνδρέαν Παπαδιαμαντόπουλον ἔλαβεν ἐνδοξον μέρος κατὰ τὴν πολιορκίαν τῆς Καρυταίνης καὶ κατόπιν κατὰ τὴν περίφημον τοῦ Βαλτεστίου μάχην. «Ἡ φονικωτάτη αὕτη μάχη, λέγει ὁ Φιλήμων, διήρ εσεν ἐπὶ 23 ὥρας ἀδιαλείπτως, καὶ οἱ μὲν Ἕλληνες ἐζημιώθησαν ὀλίγους πεσόντας καὶ 17 πληγωθέντας. οἱ δὲ Τοῦρκοι περὶ τοὺς 300 φονευθέντας καὶ πλείονας πληγωθέντας, ἐξ ὧν οἱ πλεῖστοι ἐξεμέτρησαν τὸ ζῆν ἐν Τριπόλει, 70 δηλ. ἐπὶ τοῖς 100. Διὰ τοῦτο οἱ Τοῦρκοι ἐσυκοφάντουν τότε τοὺς Ἕλληνας, ὡς δηλιτηριάσαντας δῆθεν τὰς σφαίρας αὐτῶν. Ὁ δὲ Ἀρχηγὸς τῶν Ἀλβανῶν Διάμπεης πολλάκις κατόπιν ἔλεγεν, ὅτι τὸ παλληκαρῖσιον τουφέκι τοῦ Βαλτετσίου δὲν τὸ εἶδε ποτέ, οὔτε ὅταν ἐπολέμει τοὺς Τσάμιδες τοὺς Ρώσους καὶ τοὺς Σουλιώτας»².

Ἡ αἰτία δέ, δι' ἣν κατὰ τὴν πρώτην ἐκείνην κρίσιμον καὶ τροπαιοῦχον μάχην ἐφονεύθησαν ὀλίγιστοι

1. Φιλημ. Ἱστορία Γ' σελ. 440. — Οἶκον. σελ. 118. — 2. Φιλ. Ἱστορ. Γ' 447 καὶ 275.

μὲν ἐκ τῶν Ἑλλήνων, πλείστοι δὲ Τοῦρκοι, εἶνε τόσον ἀπλῆ ὄσον καὶ θαυμασία. Τὸ μὲν Ἑλληνικὸν στρατόπεδον εἶχεν ἐφοδιασθῆ ἐκλεκτὴν τῆς Δημητσάνης πυρίτιδα, ἐνῶ αἱ δέκα χιλιάδες Τούρκων καὶ Ἀλβανῶν ἐβάλλον διὰ πυρίτιδος, ἣν εἶχον νοθεύσει οἱ ἐπτὰ κληθέντες ἐν Τριπόλει Δημητσανῖται, συμφώνως ταῖς ρηταῖς ὁδηγίαις, ἃς εἶχον λάβει, πρὶν ἀναχωρήσουν, παρὰ τῶν Σπηλιωτοπούλων¹. Εὐθύς λοιπὸν μετὰ τὴν μάχην οἱ Τοῦρκοι, ἐξαλλοὶ ἐξ ὀργῆς, ἐτάλεσαν τοὺς πυριτιδοποιοὺς καὶ ἐζήτουν μεθ' ὑβρεῶν λόγον. «Δὲν πταίομεν ἡμεῖς, Ἀγᾶ μου, ἀπῆντησαν πονηρότατα οἱ Δημητσανῖται. Τὸ μπαροῦτι εἶνε μ ο ὕ σ τ ο ς ἀκόμη καὶ δὲν κόβει. Ἐπρεπε νὰ τ' ἀφήσητε ὀλίγους μῆνας διὰ νὰ γείνη· δὲν πταίομεν ἡμεῖς Ἀγᾶ μου!!»

1. Ἐκτοτε οἱ Τοῦρκοι, ὁμιλοῦντες περὶ εὐτελοῦς ποιότητος πυρίτιδος ἔλεγον: «Μπαροῦτη Δημητσανική!», ἣτις ἔκφρασις εἶνε καὶ ἀκόμη ἐν χρήσει. Πρὸς κατανόησιν δὲ τῆς ἀπάτης δέον νὰ ἐκθέσωμεν τὴν ἀναλογίαν τῶν πρώτων ὕλων, ὧν ἐγένετο χρῆσις διὰ τὴν ἀρίστην ποιότητα. Ἐλαμβάνοντο 10 μέρη νίτρου 2 μέρη θείου καὶ 1 1/2 ἄνθρακος, ἐξ ὧν παρασκευάζετο πολτός, ὅστις ξηραίνεμενος, ἐρρίπτετο ἐντὸς ἰγδύων καὶ κατηργάζετο κοπανιζόμενος μετὰ 200-400 ἑκατοντάδας χειριτμῶν, ἃς ἐκάλουν «τάλιες». Τῆς πολλῆς δὲ ταύτης ἐργασίας ἀποτέλεσμα ἦτο ἡ ἐκ τοῦ ὀλικοῦ βίρου ἀπώλεια, δι' ἐξαερισμοῦ, τριῶν ὀλων ὀκάδων. Πρὸς παρασκευὴν ὁμοῦ τῆς διὰ τοὺς Τούρκους πυρίτιδος οἱ Δημητσανῖται ἐλάμβανον, τῆ συστάσει τῶν Σπηλιωτοπούλων, 10 μέρη νίτρου 7 θείου καὶ 3 ἄνθρακος, ὧν, ὑτελοῦς κατεργαζομένων, οὐδαμῶς ἠλλατοῦτο τὸ βίρος, ἀπέτελε μὲν δὲ τῆς νοθεύσεως ταύτης ἦτο, ὅτι ἡ πυρίτις αὕτη, καίτοι ὁμοία κατὰ τε τὴν ὄψιν καὶ τὴν ἀνάφλεξιν πρὸς τὴν ἀρίστην, ὑστέρει ὁμως ἐκείνης κατὰ τὴν δύναμιν, μὴ εὖσι θανατηφόρος κατὰ τῶν βληθεμένων σωμάτων.

Καὶ ἀνέβαλον μὲν πρὸς καιρὸν οἱ Τοῦρκοι τὴν ἐκδίκησιν, ἀλλ' οἱ ἐπιβουλευθέντες αὐτοὺς Ἕλληνες ἀφεύκτως θὰ ἐφονεύοντο, ἂν μὴ ἐλάμβανε χώραν ἐν Τριπόλει τὸ ἐξῆς χαριτωμένον εἰδύλλιον. Ὁ διευθύνων τὰ τῆς κατασκευῆς τῆς πυρίτιδος Γιαννάκης Κουτσιοῦκος, περιπαθῶς ἀγαπηθεὶς παρά τινος ὠραίας Τουρκοπούλας, ἔμαθε παρ' αὐτῆς οὐ μόνον, ὅτι διέτρεχον μέγαν κίνδυνον, ἀλλὰ καὶ τὸν τρόπον τῆς σωτηρίας. Ὑπεκρίθη λοιπὸν μετὰ δύο ἄλλων τὸν λυσσόδηκτον καί, ὀδυρόμενος ἐν μέσῃ ὁδῷ, προυκάλεσε τὸν οἶκτον καὶ τὸν φόβον τοῦ Μουσουλμανικοῦ ὄχλου ὅστις, ἐκ δεισιδαιμονίας, ἐξέβαλεν αὐτοὺς βία ἐξω τῶν τειχῶν τῆς πόλεως. Τοὺς δὲ τέσσαρας ἄλλους ἔσωσεν αὐθημερὸν φίλος τις τοῦ Λαμπάρδη Μουσάδας, Τοῦρκος Μπαρδουνιώτης, ἀναμίξας αὐτοὺς μετὰ τῶν ἐξελθόντων τῶν τειχῶν ὑπηρετῶν τοῦ πρὸς συλλογὴν ξύλων. Τὴν νύκτα δὲ ἐφθάσαν πάντες σῶοι καὶ χαίροντες εἰς τὸ ἐν Χρυσοβιτισίῳ ἀποχωρῆσαν Ἕλλ. στρατόπεδον, ἐνθα ὑπεδέξατο αὐτοὺς μετ' ἐγκαρδίου διαχύσεως ὁ ἀρχιστράτηγος Κολοκοτρώνης.

Ὁφείλομεν ἤδη, νομίζω, νὰ παραδώσωμεν εἰς τὴν ἀθανασίαν τοὺς λεοντοκάρδους ἐκείνους, οἵτινες ἐντὸς αὐτῶν τῶν σπλάγχχνων τῆς διοικήσεως ἐτόλμυσαν καὶ κατώρθωσαν νὰ παραλύσουν τὴν δύναμιν τῶν Τουρκικῶν ὀπλῶν καὶ προητοίμασαν τὴν ἴδρυσιν τοῦ πρώτου περιφανοῦς τροπαίου, ὅπερ ἐθάμβωσε τοὺς ἐχθροὺς καὶ ἔτρεψεν ὀριστικῶς ἐφεξῆς τὴν νίκην ὑπὲρ τοῦ Σταυροῦ. Ἴδου τὰ ἑπτὰ ἐκεῖνα λαϊκὰ ὀνόματα : Γιαννάκης Κουτσιοῦκος, ἀρχηγός, Νικό-

λας Λαμπάρδης, Παναγιῆς Παρασκευόπουλος, Νικοῦλης Πετρόπουλος, Παναγιώτης Μαλεβίτης, Εὐθύμιος Πλάλας, καὶ Πολυχρόνης Παρασκευόπουλος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ V

ΠΟΛΕΜΟΦΟΔΙΑ

Γιγάντιον πολεμικὸν ἐργοστάσιον τοῦ Πανελληνίου.—Τὰ ἐφόδια τῆς Ἑταιρείας.—Μόνη ἡ Δημητσάνα τροφοδότις τῆς ἐπαναστάσεως.—Πρῶται ὕλαι.—Ἄνθραξ, θείον καὶ νίτρον ἐκ σπηλαίων.—Αἱ στέγαι τῶν Μενδρεσιδῶν.—Κλίβανοι καὶ ἱματισμός.—Ἰποδείξεις χριστιανικαί.—Περίεργος Κατάλογος ἐφοδίων.—Στάσις πληρωμῶν.—Ἐπίκλησις τῆς ἐντρόμου Πατρίδος.—Πλατωνικῆ εὐχρίσκειαι διὰ τὴν θυσίαν τῶν πάντων.—Ἡ Βιβλιοθήκη τῆς Σχολῆς ὀλοκαύτωμα εἰς τὸν Βωμὸν τῆς πατρίδος.

Ἦρξατο μὲν ἡ ἐπανάστασις, ἀλλὰ δυστυχῶς ἀνευ ἐφοδίων, καὶ τὸ πρόωρον κίνημα ταχύτατα θὰ κατεστέλλετο, ὡς καὶ κατὰ τὸ 1769, ἂν ἔλειπεν ἐκ τῶν Δημητσανιτῶν ὁ ἱερός ἐκεῖνος καὶ ἀπαράμιλλος ἐνθουσιασμός, ὁ μεταβαλὼν τὴν πόλιν τῶν εἰς Γιγάντιον πολεμικὸν ἐργοστάσιον τοῦ Πανελληνίου, ἐξερευγόμενον ἀσφαλῶς καὶ ἀδιαλείπτως κατὰ τοῦ τυράννου τὴν τρομερὰν λάβαν τῶν μοναδικῶν πυριτιδομύλων τῆς καὶ παντοίων ἄλλων ἐφοδίων, ὡς βεβαιούσιν ὅλοι οἱ ἱστορικοί.

Ἡ Φιλικὴ Ἑταιρεία ἐλάχιστα ἐφόδια δυστυχῶς ἠδυνήθη νὰ παράσχη. •Εἶχον φθάσει, εἰς Πόρον λέγει ὁ

Γερμανός. 80 βαρέλια πυρίτιδος ἡ πρώτη καὶ μόνη συνδρομὴ τῶν ἀδελφῶν τῆς Ἑταιρίας. ὅθεν οἱ Ἕλληνες κατήντησαν εἰς τόσην στενοχωρίαν, ὥστε συνέλεγον ἐκ τῶν χωρίων τὰ ἐκ μολύβδου ἀγγεῖα, διὰ νὰ χύσουν βόλια¹. Τὰ δὲ παρὰ τοῦ Μαυροκορδάτου κομιζόμενα πολεμοφόδια ἐβυθίσθησαν ἐν τῷ λιμένι τοῦ Μεσολογγίου ὑπ' αὐτοῦ τούτου, ἐπειδὴ πρὸ τῆς ἀποδιβάσεως ἐπεφάνησαν ἐκ Ναυπάκτου δύο τουρκικὰ καταδρομικά². Πρὸς τούτοις καὶ ἡ Ἑπτανησιακὴ διοίκησις, σκανδαλωδῶς τουρκίζουσα, παρεκώλυε δι' ἀδιαρρήκτου ἀποκλεισμοῦ τὴν ἐκεῖθεν εἰσαγωγὴν ἐφοδίων, βυθίζουσα τὰ μεταγωγικὰ τῶν Ἑλλήνων πλοιάρια.

Ὁ κίνδυνος ἦτο προδήλως μέγας καὶ τὰ στρατόπεδα ὑφίσταντο κρίσιν δεινὴν. Διὰ τῆς σπάθης μόνης δὲν διεξάγεται νικηφόρος ἀνισος ἀγών. Ἀλλ' εὐτυχῶς προσῆλθεν ἐπικαίρως ἡ Δημητσάνα αὐθόρμητος τροφοδότις τῆς ἐπαναστάσεως καὶ οἱ μύλοι τῆς πύξήθησαν εἰς **14**, οἵτινες, διηνεκῶς ἐργαζόμενοι, παρήγον 300—500 ὀκάδας ἀρίστης πυρίτιδος³ καθ' ὅλον τὸ ἡμερονύκτιον, ἥτις κατὰ τὸ πλεῖστον παρεσκευάζετο εἰς φυσέκια, ἵνα ἦνε προχειροτέρα εἰς τοὺς πολεμιστάς. Πρὸς τοῦτο δὲ ἔλαβε χώραν ἀξιοθαύμαστος καταμερισμὸς τῶν ἔργων. Ὅπως καταρτισθῆ πλῆρες ἐν φυσέκιον ἀπητεῖτο χάρτης, μολυβδόβολον καὶ πυρίτις, δι' ἧν πάλιν ἀπητοῦντο νίτρον,

¹ Γερμαν. Ἀπομνημ. σελ. 22.—² Σπηλιόδου Α'. 223.—³ Τριχούπη ἱστορ. Α'. 41.—⁴ Ἀπομνημ. Γερμ. σελ. 22, Δοκίμ. Φιλήμονος ἐν προλεγόμενοις, Οἶκον. Ἱστορ. σελ. 139.

θειον και ανθραξ. Και ο μεν ανθραξ παρεσκευαζετο επιτοπίως εξ ελελισφάκου, το νίτρον όμως και το θειον ιδει να εξορυχθωσι, καθόσον οι "Αγγλοι της 'Επτανήσου εκώλυον αμειλίκτως την εξωθεν προμήθειαν. Μετέβαινον λοιπόν άλλοι μεν ειδικοι Δημητσανίται προς εξόρυξιν θείου, άλλοι δε προς παρασκευην νίτρου εν τοις σπηλαίοις της Μονευβάσιος, του "Ελους και πανταχοῦ, όπου ητο εδωφος πρόσφορον. Προς τουτο επλήρουν ευρυτάτους κοφίνους εκ του καταλλήλου χώματος και περιέχυνον αυτο δια ζέοντος υδατος, βράζοντες δε κατόπιν το συλλεγόμενον αποστάλλαγμα, μέχρις ου δια της εξατμίσεως εκρυσταλλουτο, παρήγον νίτρον αγνότατον, καθόσον οι Ευρωπαιοι νοθεύουσι τουτο δια στυπτηρίας και άλλων ξένων ουσιων. Δια των τριων δε τούτων πρώτων υλών παρεσκευαζον άλλοι εν Δημητσάνη την πυρίτιδα, ην παρέδιδον εις τα πολεμικά εργοστάσια των Σπηλιωτοπούλων, ενθα απετίθετο προς παρασκευην των φυσεκίων.

'Αλλά μόλυβδος δεν υπήρχεν ουδαμου. Τα εν Δημητσάνη χυτήρια, αφοῦ ανέλυσαν όλα τα αγγεία των Πελοποννησιων, εμενον αργά. Οι δε Σπηλιωτόπουλοι διεμαρτυρήθησαν αρμοδίως, απεκδόμενοι πάσης ευθύνης, καθόσον μόλυβδος δεν παρήγετο εν τοις σπηλαίοις! Πάντοθεν λοιπόν απνυθύνοντο παράπονα προς την Κυβέρνησιν, ητις ήναγκάσθη ν' αρνηθῆ προς το κινδυνεύον στρατόπεδον του Πλαπούτα. Τότε ο Ν. Σπηλιωτόπουλος προῦτεινε την αφαιρεσιν της μολυβδίνης στέγης των εν "Αργει και Πά-

τραις Τουρκικῶν Μενδρεσέδων (διδακτηρίων), ἀναλαμβάνων καὶ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ἐγχειρήματος, πράγματι δέ, τῇ βοήθειά τοῦ Ζατουνίτου Στάϊκου καὶ τοῦ Νικηταρᾶ, ἀφήρεσε τὰς στέγας πρῶτον τὴν ἐν Πάτραις¹ καὶ εἶτα τὴν ἐν Ἄργει, ἣν μετεκόμισεν εἰς Βέρβεννα. Ἐκείθεν δὲ παραλαβὼν αὐτὴν ὁ Δημητσανίτης ὀπλαρχηγὸς Παπαδιαμαντόπουλος, τὴν μετέφερεν εἰς τὰ ἐν Δημητσάνῃ χυτήρα, ὅπουθεν ἐφοδιάσθησαν διὰ πολὺν καιρὸν ὅλα τὰ στρατόπεδα, καὶ τὰ τῆς Στερεᾶς ἔτι².

Σὺν τοῖς ἐφοδίοις ὅμως τούτοις, ἔστελλον εἰς τὰ στρατόπεδα ἱματισμὸν καὶ ὑποδήματα, πρὸς δὲ καὶ ἱμάντας καὶ παλάσκας, παρασκευαζόμενα ἐν τοῖς ἰδρυθεῖσιν ὀπλοστασίοις, διὰ τῶν συλλεγομένων ἐξ εἰσφορῶν ἀπείρων δερμάτων. Εὐθύς δ' ἅμα τῇ κηρύξει τῆς ἐπαναστάσεως κατέσχον οἱ Σπηλιωτόπουλοι τὰς ἐν τοῖς πεδινοῖς χωρίοις τῆς Γορτυνίας ἀποθήκας τῶν σιτηρῶν³, ἐν αἷς ἐφυλάσσετο ὑπὸ τῶν Τούρκων ἡ ἐπαχθὴς δεκάτη καὶ δι' αὐτῶν παρεσκευάζον εἰς τοὺς 4 φούρνους τῶν ἄρτων, οὓς ἐζύμωνον ἄνδρες, λαμβάνοντες ὡς ἡμερομίσθιον ἐν ψωμί, καὶ μετεκόμιζον εἰς τὰ στρατόπεδα δωρεὰν δι' ἀγγαρειῶν. Ὅλη δὲ ἡ πολιορκία τῆς Τριπόλεως διήρτη διὰ τοιούτων ἄρτων, προκαλούντων τῶν Δημητσανιτῶν ἐξ ὀνόματος τοῦ Ἔθνους καὶ εἰσφορᾶς δημοτριακῶν κατ' ἐπαρχίας⁴.

1. Οἶκον. ἱστορ. σελ. 140.—2. Σπηλιᾶδῃ Ἄπερν. Α' 84 καὶ 130. Δοκ. Φιλῆμ. Γ' 267.—3. Τὰς λεγομένας «μαγαζειά».—4. Οἶκ. σ. 138.

Πολεμοφοδίων δὲ μεγίστας ποσότητας ἔστελλον ἐκ-
 τὸς τῆς Πελοποννήσου, τῆς Στερεᾶς καὶ τῆς Θεσσα-
 λίας, καὶ εἰς τὴν Κασσάνδραν, καὶ εἰς τὸν Ἄθω καὶ
 εἰς τὴν Συρίαν καὶ εἰς τὴν Κρήτην¹ ἀκόμη. «Κατὰ
 τὴν πολιορκίαν τῶν Πατρῶν, διηγεῖται ὁ Γερμανός,
 εἶχε λάβει μεγάλην ἀφθονίαν πολεμικῶν ἐφοδίων,
 πάντοτε δὲ τῷ ἔστελλοντο ἱκαναὶ ποσότητες, ἐξ ὧν
 ἐπαρκῶς καὶ διηνεκῶς ἐφοδιάζοντο τὰ στρατόπεδα
 τῶν Καλαβρύτων, Αἰγίου καὶ Γαστούνης»². «Πολιορ-
 κουμένης δὲ τῆς Τριπόλεως, λέγει ὁ Φιλίμων, μεγά-
 λων ἐπαίνων ἀξιοῦνται οἱ Δημητσανῖται, ὡς συντελέ-
 σαντες πρωτίστως διὰ τῆς προμηθείας πυρίτιδος καὶ
 τῆς παρασκευῆς πυριτιδοβολῶν, οὐ μόνον ὑπὲρ τοῦ
 κεντρικοῦ τῆς Τριπόλεως, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ ἄλλων ἔτι
 στρατοπέδων»³. Ὁ δὲ μέγας γέρον, ὁ Κολοκοτρώνης,
 διηγεῖται τὰ ἑξῆς. «Μπαρούτην εἶχομεν. Ἐκαμεν ἡ Δη-
 μιτσάνα. Τοῦ μπαρουτιοῦ τὴν ὑπό' εἰσιν εἶχον πάρει
 ἐπάνω τους οἱ ἀδελφοὶ Σπηλιωτόπουλοι καὶ διὰ νὰ
 τὴν δουλεύουν, ὄν ἐπαίρναμε πολλοὺς Δημητσανί-
 τας εἰς τὸ στρατόπεδον»⁴. Ἴδου δὲ καὶ εἰς σωζόμενος

1 Ἐχομεν ἀνά χειρας ἐν ἐκ τῶν πολλῶν ἐγγράφων τοῦ Δημη-
 τρίου Ὑψηλάντου πρὸς τὸν Νικ. Σπηλιωτόπουλον. «Ὁ ἐπιφέρων τὸ
 παρόν, γράφει, ἀπέρχεται ἐντεῦθεν διὰ Κρήτην. Καὶ ἐπειδὴ ἐκεῖ κιν-
 δυνεύει πολὺ μέρος τῶν χριστιανῶν διὰ τὴν ἔλλειψιν τῶν πολε-
 μικῶν, διὰ τοῦτο διορίζομεν νὰ παραδώσῃς εἰς τὸν εἰρημένον Γ. Με-
 ληδόνην 50 ὀκά'ας πυρίτιδος διὰ νὰ τὴν μεταφέρῃ εἰς τοὺς ἐκεῖσε
 ἀδελφούς μας. Τρίκορφα 28 Αὐγούστου 1821». Ἴδε καὶ Φιλημ. περὶ
 Φιλ. Ἐταιρ. 376. — 2 Ἀπομνημ. σελ. 34. — 3 Φιλημ. Δοκ. Γ'
 287. — 4 Ἀπομνημ. Κολοκοτρώνη Α' 68.

πίναξ ἐφοδίων, κεκυρωμένος ὑπὸ τοῦ Ἐθν. Ταμείου :

Ἀύξων ἀριθ.	Ἀποδέχται πολεμοφοδίων	ὀκάδες πυρίτιδος	ὀκάδες σφαιρῶν	ἀριθμὸς φυσέκων
1	Ἐπαρχία Καρυταίνης	1084	666	436,180
2	» Λεονταρίου	—	—	18,040
3	Δημήτρ. Παπαζώνης	—	—	10,600
4	Γ. Σισίνης Γαστούνης	441	137	16,000
5	Πετρόμπεης Μάνης	255	—	48,400
6	Ἐπαρχία Μιστρᾶ	610	—	44,410
7	» Καλαβρύτων	1680	90	7,970
8	Κορίνθου-Δερβενίων	546	—	47,730
9	Ἐπαρχία Ναυπλίου	1462	—	2,500
10	» Τριπόλεως	268	—	61,810
11	Δευτέρα	81	25	10,780
12	Στρατόπεδ. Βέρβενας	2078	2437	—
13	Ἐπαρ. Ἀγ. Πέτρου	250	—	12,000
14	Δημήτρ. Ὑψηλάντης	927	—	66,500
15	Ἀνδρέας Λόντος	300	—	—
16	Ἐπαρχία Φαναρίου	180	—	6,000
17	Στρατόπεδον Πατρῶν	138	—	—
18	Γερμανὸς Π. Πατρῶν	902	55	400
19	Μπουμπουλίνα	190	—	—
20	Ἐπαρχία Βοστίτσης	255	—	—
21	Ἐπαρχία Πύργου	170	100	—
22	Ἐπαρχία Μεθώνης	144	—	—
23	Ἀπόδειξις Κορώνης	340	—	—
24	» Ἀρχαδιάς	237	—	200
25	Ἐπ. Νησίων Καλαμῶν	40	—	—
26	Γρηγόριος Δικαῖος	—	—	14,800
27	Ἐπαρχία Μιστρᾶ	30	—	—

Ἦτοι ἐδόθησαν ἐν ὅλῳ 3510 ὀκάδες σφαιριδίων, 13,106 ὀκάδες πυρίτιδος, καὶ 804,320 φυσέκια πλήρη

πυρίτιδος καὶ σφαιρῶν μολυβδίνων καὶ ταῦτα ἐν διαστήματι ἐνὸς μόνου ἔτους καὶ εἰς μόνην τὴν Πελοπόννησον.

Τὰ ἐφόδια δὲ ταῦτα ἐστέλλοντο, ὡς καὶ ἱστορικῶς βεβαιούται¹, ἄνευ οὐδε μιᾶς πληρωμῆς, ἐπὶ ἀπλῇ ὁμοιομορφῇ χρεωστικῇ ἀποδείξει, ἣν ὑπέγραφον οἱ ὀπλαρχηγοί, σημειοῦντες ἐν τέλει τὰ ἐξῆς: «Ὡς παραλαβόντες δὲ αὐτὰ εἰς περιστάσιν στενῆς ἀνάγκης καὶ παντελοῦς ἐλλείψεως, χωρὶς νὰ τοὺς ἀνταποδώσωμεν οὐδὲ παραμικρὰν ἀντιπληρωμὴν, διὰ ταῦτα δίδομεν εἰκότως τὸ παρὸν, ὑπογεγραμμένον ἰδιοχείρως μας, διὰ νὰ τοὺς χρησιμεύσῃ ἐν καιρῷ ζήτησεως καὶ ἐξετάσεως, ὡς ἀποδείξεις πρὸς τὸ Γένος καὶ τὴν Πατρίδα». Ἐπι τοιαύταις ἀποδείξεσιν, ἃς ἔχομεν ἀνὰ χεῖρας, ἐδόθησαν κατὰ τὸ 1821 τὰ ἐν τῷ ἄνω πίνακι ἐφόδια, ὧν ὁ λεπτομερὴς κατάλογος εἶνε σπουδαῖος καθόσον ὑπὸ λαφύτῳ ἀποδεικνύει τὴν δράσιν τῆς Δημητσάνης, πρὸς δὲ καὶ περίεργος, καθόσον παρουσιάζει κατανεμημένην τὴν πυρίτιδα, ἀναλόγως τῆς καθ' ἕκαστον ἀξίας καὶ ἐνεργητικότητος τῶν διαφόρων στρατοπέδων τοῦ Μωρνά.

Ἄλλ' ἔκτοτε εἰ τροφοδοταὶ τοῦ πολέμου ἐξηντλήθησαν. Κατέβαλλον μὲν προθύμως πάνδημον ἐργασίαν παιδίων, γυναικῶν, ἀνδρῶν καὶ γερόντων² ἀλλ' ἠδυνάτουσαν καὶ νὰ προμηθεύωνται πλέον ἐξ ἰδίων τὰς πρώτας ὑλίας, καὶ συνεπῶς ἠρνήθησαν, ὑπὸ τῆς σκληρᾶς ἀνάγκης βιαζόμενοι, νὰ στείλωσιν εἰς τὰ

1. Γερμανεῦ Ἄπριλ. 34. Οἶκον. σελ. 139—2 Οἶκ. σελ. 138.

στρατόπεδα νέα ἐφόδια. Ἄλλ' ἡ Πατρίς ἐπέμεινε καὶ ἡ Δημητριάνα ἤκουσε τὴν περιτρομον φωνὴν τῆς διὰ τοῦ ἐξῆς ἐπισήμου ἐγγράφου:

Ἡ Πελοποννησιακὴ Γερουσία

Πρὸς τὸν Φιλογενῆ κ. Νικόλαον Σπηλιωτόπουλον.

Ἐκαστος πατριώτης ὀφείλει νὰ συνεισφέρει εἰς τὴν παροῦσαν ἀκμὴν τῆς Πατρίδος, εἴ τι δύναται πρὸς σωτηρίαν τῆς. Διὰ νυκτὸς ἔφθασαν ἐδῶ φιλοπάτριδες, ἀπεσταλμένοι μὲ βίαν παρὰ τῶν ἐν στρατοπέδῳ ἀρχηγῶν, διὰ νὰ τοὺς προφθάσωμεν πολεμοφόδια, ὅσα περισσότερα δυνηθῶμεν. Ἡμεῖς καὶ πρὸ τῆς σημερινῆς, ἀπεστείλαμεν ὅσα εἶχομεν, ἀλλ' ἡ ἀνάγκη παραστένεται παρὰ τῶν ἀρχηγῶν καὶ τῶν ἀπεσταλμένων μεγίστη καὶ ἂν δὲν προφθάσωμεν ἄπωλόλαμεν!

Λοιπὸν δι' ἀγάπην τοῦ Θεοῦ! Ὁ πατριωτισμὸς σου, αἱ συνεισφοραὶ σου πρὸς τὴν πατρίδα, ἡ προθυμία σου καὶ ὁ ζήλος σου, εἶνε γνωστὰ εἰς τὸ Γένος, ἀλλὰ τῶρ εἶνε περίστασις νὰ ἐπισφραγίσῃς ὅλα ταῦτα, ἐὰν προφθάσῃς τὸ συντομώτερον, ὅσα περισσότερα πολεμοφόδια δυνηθῆς, διὰ ν' ἀφανίσωμεν τὸν ἐχθρόν. Ἐχεις πολλὰ δίκαια, διότι, ἐνῶ ἐπρόσφερες πρὸς τὴν Πατρίδα τόσα ἄλλα, δὲν ἔλαβες τὴν ἀνέκλευσαν τιμὴν των. Ἡ Πατρίς γνωρίζει τὸ πρὸς τὴν φιλογενεϊάν Σου χρέος καὶ δὲν ἀγνωμονεῖ, ὅταν, δι' ἀγάπην τῆς φιλότατης Πατρίδος, πρέφθασον κατὰ τὸ παρὸν ὅσα περισσότερα δυνηθῆς πολεμοφόδια.

Οἱ ἀπεσταλμένοι περιμένουσιν ἀνυπομόνως. Ἀλλὴν ἐλπίδα δὲν ἔχομεν, καὶ ὅταν δὲν προφθάσῃς ἐχάθημεν ὅλοι ἐπίσης. Δεῖξε λοιπὸν καὶ αὐθις τὸν πατριωτισμὸν σου καὶ ἐκτέλεσον ὅσον τάχος τὸ ἱερώτατον χρέος σου, καὶ ἔσο βέβαιος, ὅτι ἡ Πατρίς ἔλαβε πρόνοιαν διὰ νὰ πληρώσῃ τὸ πρὸς τὴν φιλογενεϊάν Σου χρέος τῆς. Εἶνε πολλοὶ φιλόργυροι, τὰ χρήματα τῶν ὁποίων κατ' αὐτὰς δὲν θὰ χρησιμεύσουν εἰς ἄλλο καὶ ἀκουσίως των, εἰ μὴ εἰς τὴν σωτηρίαν τῆς Πατρίδος. Ἀνυπομόνως περιμένομεν αὐτόθεν ἄφθονα πολεμοφόδια. Ὑγιαίνετε.

Τὴν 12 Ἰουλίου 1822. Τρίπολις.

(Τ. Σ.) ΑΣΗΜΑΚΗΣ ΦΩΤΗΛΑΣ

Ἀντιπρόεδρος

Ἀναγ. Παπαγιαννακόπουλος.

Δὲν ἠδύναντο νὰ κωφεύσωσι πλέον οἱ Δημητσανῖται. Καίτοι δὲ ἡ Πατρίς οὐδέποτε ἐπλήρωσεν οὐδ' ὀβολὸν ἐκ τῶν ὀφειλομένων, καίτοι τὰ χρήματα τῶν πολλῶν φιλαργύρων δὲν ἐχρησίμεισαν ποτὲ βία διὰ τὴν σωτηρίαν τῆς Πατρίδος, ἡ Δημητσάνα διέθεσε καὶ αὐτὰ τὰ κοσμήματα τῶν οἰκογενειῶν της, ἵνα προμηθευθῇ τὰς πρώτας διὰ τὴν πυρίτιδα ὑλας. Κλίβανοι, μύλοι, χυτήρια, ὀπλοστάσια ἐτέθησαν πάλιν εἰς ἀένναον κίνησιν ἀνευ ἀμοιβῆς, ἐργαζόμενα καὶ μέχρι τῆς ἐπιδρομῆς τοῦ Ἰμβραήμ¹. Ἐπὶ τούτοις δὲ ἡ προσωρινὴ διοίκησις τῆς Πατρίδος ἤρκεϊτο ἀπονέμουσα διπλώματα Πλατωνικῆς εὐαρεσκείας ὑπογεγραμμένα παρ' ἀπάντων τῶν μελῶν τῆς Γερουσίας, εἰς τοὺς Δημητσανίτας, δι' οὗς ἐγράφη, ὅτι «ἐξ ἀρχῆς τοῦ ἀγῶνος ἐφοδίαζον ἐξ ἰδίων τῶν καὶ ἀφθότως ὅλα τὰ στρατεύματα ἀπὸ φυσέκια καὶ ἄλλα πολλὰ πολεμοφόδια, οὐ μόνον τῆς Πελοποννήσου ἀλλὰ καὶ πολλῶν ἄλλων μερῶν. με ἀπίστευτον ἐπιμέλειαν καὶ ἀμίμητον προθυμίαν εἰς πολλάς κρισίμους περιστάσεις καὶ ὅτε μάλιστα ἦτο ἐντελής ἔλλειψις τοιαύτης πολεμικῆς ὑλης καὶ ἄλλοθεν οὐδεμίᾳ ἠλπίζετο οἰκονομία, ὡς εἶνε τοῖς πᾶσι γνωστὸν, συντελοῦντες πάντοτε εἰς τελείαν καταστροφὴν τῆς τυραννίας»².

1 Οὕτω καὶ κατὰ τὸ 1825 ἔστειλαν 85,000 φυσέκια εἰς Ἀρχαδίην 90 χιλ. εἰς Ναύπλιον καὶ πλεῖστα εἰς τὸν Ζαίμην καὶ Λόντον, ὡς δεῖκνυται ἐκ διασωθέντων ἐγγράφων.—2 Ἴδε ἐγγράφα τῆς Πελοποννησιακῆς Γερουσίας τῆς 14 Ἰανουαρίου 1822 καὶ τῆς 8 Ἰανουαρίου 1823 καὶ κατόπιν τὸ τῆς 22 Ἰουλίου 1826 τοῦ Ἐθνικοῦ Ταμείου.

Ἡ ἀμίμητος δ' ἐκείνη προθυμία τῶν Δημητσανιτῶν ἐκορυφώθη, ὅταν, προτάσει τοῦ ἠρωικοῦ Παπανδρέου, ἀπεφασίσθη ἡ παράδοσις τῆς μεγάλης Βιβλιοθήκης τῆς Σχολῆς πρὸς κατασκευὴν ἤυσεκίων, διότι ἡ ἔλλειψις τοῦ χάρτου ἦτο ἡ μεγίστη πασῶν, καθόσον ἡ ἔξωθεν προμήθεια τούτου ἀπεκλείετο, καὶ ἂν ἀκόμη κατεβάλετο πρὸς τοῦτο μέγα χρηματικὸν ποσόν. Καὶ ὤφειλεν ὄντως ἡ Σχολὴ τῆς Δημητσάνης, ἡ παρασκευάσασα καὶ ἐγείρασα τὴν ἐπανάστασιν διὰ τῶν μαθητῶν αὐτῆς, νὰ παράσχη ἤδη εἰς αὐτὴν καὶ ὅλα τὰ βιβλία τῆς, προμαχοῦσα, ὡς φιλόστοργος μήτηρ ὑπὲρ τῶν κινδυνευόντων τέκνων. Καὶ συνετελέσθη τότε ἐν τοῖς ὑπογείοις αὐτῆς μία μεγάλη καταστροφὴ πρὸς δημιουργίαν νέου ἔθνους ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τοῦ διδάξαντος τὰς ἐλευθερίας τῶν λαῶν. Διὰ τῆς καταστροφῆς τῆς βιβλιοθήκης ἐκείνης συνετελέσθη ἐν μέγα μυστήριον, ἡ ἔνωσις τοῦ Ἀρχαίου καὶ τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ, ἀδελφουμένων ἐν τῷ κοινῷ ἀγῶνι. Πάντες οἱ ἔξοχοι συγγραφεῖς, οἵτινες ἀνέδειξαν μεγάλην τὴν ἀρχαίαν πατρίδα, πάντες οἱ ἀθάνατοι ποιηταί, οἵτινες ἔψαλλον τὴν ἀπαράμιλλον δόξαν τῆς, πάντες οἱ θεόπνευστοι φιλόσοφοι, οἱ ἀνοίξαντες τοὺς τέως τυφλοὺς τοῦ κόσμου ὀφθαλμοὺς, οἱ ὑμνηταὶ τῶν πολεμάρχων καὶ τῶν τροπαίων, ὁ Θουκιδίδης καὶ ὁ Ὀμηρος, ὁ Δημοσθένης καὶ ὁ Πίνδαρος, ὁ Σοφοκλῆς καὶ ὁ Ἀρριανός, ὁ Ἰσοκράτης καὶ ὁ Πολύβιος, ὁ Ἡρόδοτος καὶ ὁ Τυρταῖος παρέσχον τὰς ἐνθουσιώδεις σελίδας τῶν, ἵνα ἐν αὐταῖς ἐγκλείσωσιν οἱ ἐπίγονοι τῆς ἀναγεννήσεως τὴν λάβαν, ἥτις ἤντλει τὴν δύναμιν

ἐκ τοῦ θείου πυρός τῆς ἐλευθερίας, ὅπερ ἐκείνας διέπνεε.

Μία ἀόρατος καὶ θεία ἄλυσις συνήνου τὴν ἀρχαίαν πρὸς τὴν νέαν Ἑλλάδα, δι' ἧς καὶ συνετριβήσαν τὰ σιδηρὰ τῶν τυράννων δεσμὰ, κατελθουσῶν ἀμφοτέρων εἰς τὸ αἰμόβρεκτον πεδῖον τῶν μυριονέκρων μαχῶν. Νεαραὶ παρθένοι, σεμναὶ ἱέρειαι τῆς θεᾶς Ἐλευθερίας, προσέφερον διὰ τῆς ψαλλίδος εἰς τὸν βωμὸν τῆς πατρίδος τὴν μεγαλειτέραν θυσίαν, ἣν ποτε λαὸς κατέθηκεν εἰς τοὺς πόδας αὐτῆς, τὸ θεσπεσιώτερον προσκύνημα, τὴν ἰδανικωτέραν λατρείαν. Ὅτε δὲ πλέον ἐσίγησαν τῶν Τουρκομάχων τὰ ἥρωικὰ ὄπλα, ὅτε αἱ ἀστραπαὶ τῆς πυρίτιδος ἔπαυσαν φωτίζουσαι τρόπαια θριάμβων, τότε μόλις ἡ Σχολὴ κατενόησεν, ὅτι μόλις πεντακόσιοι πεντήκοντα τόμοι ἐκ τῆς μεγίστης βιβλιοθήκης εἶχον διασωθῆ εἰς τὰς χαινούσας προθήκας τῆς¹.

Πόσον ὁμως εὐτυχῆς θάῃτο, ἂν ἐπεφύλαττεν αὐτῇ ἡ Μοῖρα νὰ παράσχη καὶ αὐθις ταύτην ὀλοκαύτωμα ὑπὲρ τῆς πλήρους ἀναγεννήσεως τῆς ἐτι στεναζούσης μεγάλης Πατρίδος!...

¹ Κελοκοτρώνη Ἐπομν. σελ. 68. Καστέρχη σελ. 35 Οἶκον. Ἱστορ. σελ. 868. Ἱερων. Βογιατζῆς ἐν ἡμερολογίῳ Ἀσωπίου 1868. Ὁ δὲ Γ. Παρασκευόπουλος ἐν τοῖς «Ταξιδίοις» σελ. 253 γράφει. «Ἐκλειψάντων τῶν φυσικῶν, ἢ γόμων τῶν ὄπλων ἐπιτυγχάνετο διὰ τῶν σχιζομένων σελίδων τῶν βιβλίων τῆς Σχολῆς. Τί ἀντιθεσις! Ἐθυσιάζοντο τὰ ἐγχειρίδια τῶν σπουδῶν, διὰ νὰ ἐλευθερωθῆ τὸ ἔθνος».

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ VI

Ο Π Λ Α Ρ Χ Η Γ Ο Ι

Εἰς τὸ Δραγατσάνι.—Εἰς τὸν Προὔθον.—Ἀνὰ τὴν Πελοπόννησον.
—Κολοκοτρώνης καὶ Δεληγιανναῖοι. — Εἰς γάμος πολιτικῆς
σημασίας.

Μὴ νομίση τις ὅτι αἱ μνησθεῖσαι ἔθνοσωτήριοι ἐνα-
σχολήσεις, ἀνέστελλον τὸ πολεμικὸν τῆς Δημοτσα-
νης μένος. Οὐδέποτε, οὐδεμία ἐγένετο ἐν Πελοπον-
νήσῳ μάχη, καθ' ἣν οἱ ἐπίλεκτοι τῶν μαχητῶν αὐτῆς
δὲν ἐθριάμβευσαν. Ἡ ἱστορία πολλοὺς ἀναφέρει ἀν-
δρείους πολεμάρχους, ἰδόντας τὸ φῶς ἐν τῇ κοιτίδι
τῶν Μουσῶν, οἵτινες καὶ εἰς αὐτὰς τὰς βορείας χώρας
τῆς Ἑλληνικῆς χερσονήσου ἔδρασαν ἐνδόξως.

Ὁ **Γεώργιος Ἀνδρόνικος**, ἀδελφὸς τοῦ ποιητοῦ,
ἦτο ἐκ τῶν πρώτων Φιλικῶν τῆς Βασσαραβίας καὶ τό-
σης ἀξίας, ὥστε ὁ Ἄλεξ. Ὑψηλάντης ἀνέδειξεν αὐ-
τὸν ἓνα τῶν ἐξ ἑκατοντάρχων τοῦ Ἱεροῦ Λόχου, μεθ'
οὔ ἔπεσεν ἥρωικῶς μαχόμενος ἐν Δραγατσανίῳ¹.

Ὁ **Νικόλαος Κοντογόνης** ὅστις ἀνήκεν εἰς τὸ
παρὰ τὸν Προὔθον σῶμα τοῦ Ἄλεξ. Καντακουζηνοῦ,
ἀνεκκρύχθη αἰφνης, διὰ τὴν ἀτολμίαν τοῦ ἀρχηγοῦ,
τὴν 18 Ἰουνίου, ταξιάρχης ὑπὸ τοῦ στρατοῦ, μεθ' οὔ
διαβάς ἥρωικώτατα τὸν ποταμὸν, κατεστράφη ὑπὸ
τῶν Τουρκικῶν τηλεβόλων· Ὁ Πουκεβίλ διὰ πέντε με-

¹ Κακῶς ὁ Φιλίμων (Φιλικὴ Ἑταιρ. 213) λέγει τοὺς Ἀνδρονίκους
Τριπολίτας, ἐνῶ ἐγεννήθησαν καὶ ἀνετρόφησαν ἐν Δημοτσανή ἔνθα, ὡς
προεῖπομεν, σώζεται καὶ ἡ πιτρικὴ οἰκία των.—Σπηλιάδου Ἀπομν. Α'
62. Πουκεβίλ Β' 254.—Οἶκον. σελ. 59.

γάλων σελίδων¹ ἐκφράζει τὸν θαυμασμόν του πρὸς τοὺς πεντακοσίους ἐκείνους, οἵτινες, μέγα τολμήσαντες, ἔβαψαν τὸν Προῦθον μετὰ τὸ εὐγενὲς αὐτῶν αἷμα.

Ὁ Ἀνδρέας Παπαδιαμαντόπουλος, ἀνεψιὸς τοῦ Πατριάρχου, ὑφ' οὗ καὶ ἐμνήθη εἰς τὰ τῆς Ἐταιρίας καὶ συνεστήθη εἰς τοὺς ἀρχηγοὺς τοῦ κινήματος², ὅστις ἅμα τῇ ἐκρήξει τῆς ἐπαναστάσεως εἰπὼν, κατὰ Σπηλιάδην³, χαίρειν εἰς τὸν κερδῶον Ἑρμῆν, ἐζώσθη τὴν ρομφαίαν. Μόλις δὲ φθάσας ἐν Γορτυνίᾳ, διωρίσθη ὑπὸ τοῦ ἀρχιστρατήγου Κολοκοτρώνη ἀρχηγὸς ἐνὸς τῶν τριῶν σωμάτων ἐκείνου, ἥτοι τῶν ὄρεινῶν καὶ πεδινῶν⁴. ὡς τοιοῦτος δὲ ἔλαβεν ἔξοχον μέρος καθ' ὅλας τὰς ἐν Πελοποννήσῳ μάχας, εἰς ἃς ἐθριάμβευσεν ὁ μέγας ἀρχιστράτηγος⁵, ἐπιφορτισθεὶς ἐν τέλει καὶ τὴν γενικὴν προμήθειαν τῶν τροφῶν τοῦ στρατοῦ. Ἀπέθανε δ' ἐν Τριπόλει τὴν 3 Φεβρουαρίου 1857.

Ὁ Βασίλ. Ἀνιγνωτόπουλος ἦτο εἰς τῶν Σωματαρχῶν τοῦ Κολοκοτρώνη, λαβὼν μέρος εἰς πλείστας μετ' ἐκείνου μάχας καὶ θριαμβεύσας κατὰ τὴν πολιορκίαν τοῦ Ναυπλίου⁶.

Οἱ ἀδελφοὶ Σπηλιωτόπουλοι, οἵτινες ἐπεστάτουν εἰς τὴν παρασκευὴν τῶν πολεμοφοδίων, ἠγοῦντο ἐναλλάξ τῶν Δημητσανιτῶν εἰς τὰς μάχας, τιμῶνοι, μετὰ βαθυτάτου σεβασμοῦ καὶ λατρείας, οὐ μόνον παρὰ τῶν συμπολιτῶν αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ εἰς ὅλην τὴν

1 Πουκεβίλ Γ' 258—259.—2 Ἀγγελοπ. Βίος Πατριάρχου σελ. 425 καὶ 427.—3 Ἀπομν. Α' σ. 319.—4 Οἶκον. σελ. 130.—5 Σπηλιάδου Α' σελ. 143 καὶ Δ' 141—Οἶκον. σ. 377. Δοκ. Φιλημ. Δ' σελ. 101 καὶ Γ' 437.—6 Οἶκ. Ἱστορικὰ σελ. 439.

Ἑλλάδα, ὑμνηθέντες πολυτρόπως ὑπὸ πάντων τῶν ἱστορικῶν. Ἀληθῶς δὲ καταπλήσσει ἡ δραστηριότης καὶ ἡ φιλοπατρία τῆς ἀπαραμίλλου ταύτης δυνάδος. Τιμὴ καὶ δόξα εἰς τὴν Δημητσίαναν, δυνηθεῖσαν νὰ παράσχη εἰς τὴν Πατρίδα τοιαῦτα τέκνα, ἅτινα θὰ ἐζήλευον καὶ αὐταὶ αἱ ἀρχαῖαι Ἀθηναὶ διὰ τὴν θυμαστὴν αὐτῶν αὐταπάρνησιν. Εἶνε δὲ περιττὸν νὰ προσθέσωμεν, ὅτι οἱ πλούσιοι ἐκεῖνοι ἄνδρες κατέλιπον πτωχὰς τὰς οἰκογενεῖας των, λαβόντες μόνον παρὰ τοῦ Ἐθνικοῦ ταμείου ἀπόδειξιν, ὅτι ὀφείλονται αὐτοῖς διὰ τὰ καταβληθέντα δι' ἔθνικοὺς σκοποὺς κατὰ τὰ δύο πρῶτα μόνον ἔτη τοῦ πολέμου 230 χιλιάδες γροσίων, πληρωτέων παρὰ τοῦ Γένους, ἀλλ' οὐδέποτε πληρωθέντων. Ἐξένισαν δὲ εἰς τὴν οἰκίαν των πολλάκις τοὺς ἐπιφανεστάτους τῶν Ἑλλήνων στρατηγῶν, ὡς τὸν Ἀνδροῦτσον καὶ τὸν Καραϊσκάκην, καὶ εἶδον ἡμέρας σπανιωτάτης εὐκλείας καὶ τιμῆς, ἔχοντες θερμοτάτην ἀλληλογραφίαν μετὰ τῶν ἀρχηγῶν καὶ τοῦ Ὑψηλάντου¹.

Ἐκ τούτων ὁ **Νικόλαος**, ὁ καὶ πρεσβύτερος, εἶχε συστήσει μετὰ τοῦ Δικαίου ἐν Ἀργεὶ ἀρχὴν, κοινήν Καγγελαρίαν ὀνομασθεῖσαν, καὶ διηύθυνε τὰ πράγματα, κατόπιν δὲ ὑπέγραψεν, ὡς ἀρχηγός, τὰ δύο Πελοποννησιακὰ πολιτεύματα καὶ ἔδρασεν ὑπερόχως ἐν ταῖς πολεμικαῖς ἐκστρατεῖαις². Δεῖγμα τοῦ μεγάλου αὐτοῦ πολιτικοῦ πνεύματος καὶ τῆς σοφῆς περινοίας εἶνε ἡ προσπάθειά του, ὅπως συμφιλιώσῃ τὰς δύο ἀν-

¹ Ἴδε τὰ κείμενα τῶν ἐκχιτέρωθεν ἐπιστολῶν παρὰ Φιλήμονι, Ἱστορ. Γ'. σελ. 463.—² Φιλ. Δοκ. Γ'. 296 καὶ Δ'. 415.

τιμαχομένας Γορτυνιακάς οίκογενείας τοῦ Δεληγιάννη καὶ Κολοκοτρώνη, ἐκ τῆς ἐπικειμένης ρύξεως τῶν ὁποίων ἠπειλεῖτο αὐτὴ ἢ καταστροφὴ τοῦ ἀγῶνος. Τὸ σχέδιόν του δὲ, τὸ ὑπὸ θαυμασίας στεφθὲν ἐπιτυχίας, ἦτο τὸ ἐξῆς. Ἐζήτησεν ὡς σύζυγον διὰ τὸν ἀδελφόν του Σπῦρον τὴν ὡραίαν κόρην τοῦ Ἀντωνοπούλου, γαμβροῦ ἐπ' ἀδελφῆ τῶν Δεληγιανναίων, Κατήγγων καὶ ἐκάλεσε τὸν Κολοκοτρώνη, ἵνα στεφανώσῃ. Ἐντὸς δὲ τῆς ἱστορικῆς τοῦ Ἀντωνοπούλου αἰθούσης, ἐτελέσθησαν μεγαλοπρεπῶς οἱ μεγίστης πολιτικῆς σημασίας γάμοι, ἐν ἀδελφικῇ διαχύσει τῶν δύο μεγάλων οἰκογενειῶν ἐπὶ ὀλοκλήρους ἐβδομάδας. Ἄμεσος δὲ συνέπεια τῆς συμφιλιώσεως ἐκείνης, ἦτο ἡ ἀνακήρυξις τοῦ Κολοκοτρώνη ἀρχιστρατήγου, διατηρησάντων τῶν Δεληγιανναίων τὴν πολιτικὴν ἐξουσίαν¹. Ὁ μέγας οὗτος πατριώτης ἀπέθανε δυστυχῶς· προώρως κατὰ τὸν Ἰούλιον τοῦ 1828 καταλιπὼν μέγα μέρος τῆς περιουσίας του εἰς τὴν Σχολὴν τῆς ἰδίας πατρίδος².

Ὁ δὲ **Σπῦρος**, ὁ νεώτερος τῶν ἀδελφῶν, διαπρέψας ἐξόχως εἰς τὰς πρώτας μάχας διωρίσθη τὴν 1 Ἰουλίου 1821 ὑπασπιστὴς τοῦ Κολοκοτρώνη³, μεθ' οὗ ἠγωνίσθη εἰς ὅλας τὰς τροπαιούχους μάχας, «τολμήσας καὶ κινδυνεύσας ὑπὲρ πάντα τινὰ», ὡς βεβαιοῖ δι' ἐπισήμου ἐγγράφου του αὐτὸς ὁ Κολοκοτρώνης, ἐφ' ᾧ

1 Περὶ πάντων τούτων, ὡς καὶ τῶν μαχῶν, θὰ γράψωμεν ἐν μεγίστη λεπτομερείᾳ ἐν τῇ δευτέρᾳ ἡμῶν μονογραφίᾳ περὶ Γορτυνιακῆς, ἐκδοθησομένης πρὸς ἄλλους.— 2 Ἡ διαθήκη αὐτοῦ, διασωθεῖσα, περιῆλθεν εἰς χεῖράς μου.— 3 Οἶκον. σελ. 362, Σπηλιάδ. Α'. σελ. 404.

καὶ τὴν 22 Ὀβρίου 1824 προήχθη ὑπὸ τῆς προσωρινῆς Διοικήσεως εἰς τὸν βαθμὸν τοῦ στρατηγοῦ, συνοδευθέντος τοῦ διορισμοῦ του καὶ δι' ὠραίας ἐπιστολῆς τοῦ Ὑπουργοῦ. Μετὰ δὲ τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ Κράτους ἐξελέγη πληρεξούσιος Ναυπλίου, ἔνθα ἐγκατεστάθη καὶ ἀπέθανεν αἰφνης τὴν 6 Αὐγούστου 1841, καθ' ἣν ἡμέραν ἐφθανε καὶ ὁ διορισμὸς αὐτοῦ ὡς Δημάρχου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ VI

ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΣ ΚΑΙ ΛΟΓΙΟΙ

Ὁ ἱστορικὸς Οἰκονόμου. — Διάφοροι λόγιοι. — Ὁ περίφημος ποιητὴς Τσοπανάκος. — Κρίσεις Φιλήμονος.

Οὐδένα θὰ ἐκπλήξῃ βεβαίως, ὅτι πόλις, ἥτις μόνη ἐν Πελοποννήσῳ εἶχε Σχολήν, παρέσχεν εἰς τοὺς διαφόρους ἀρχηγούς γραμματεῖς, ὧν ὑπῆρχεν ἀπόλυτος τότε ἀνάγκη. Εἰς τῶν διαπρεπεστέρων δὲ τοιούτων ἦτο καὶ ὁ **Μιχαὴλ Γ. Οἰκονόμου** προσληφθεὶς κατὰ τὸ 1822 ὡς πρῶτος γραμματεὺς τοῦ ἀρχιστρατήγου Κολοκοτρώνη, παρ' ᾧ ἔμεινε πιστότατος, μεθ' ὅλας τὰς ραδιουργίας καὶ ὑπηρετήσε, κατὰ Σπηλιάδην¹, τὴν πατρίδα, χρησιμεύσας καὶ εἰς τὰ τοῦ πολέμου. Συλλέγων δὲ διαφόρους πληροφορίας ἐκ τῶν μαχῶν συνέγραψε κατόπιν, ἐφέτης ὧν, χίλιοσέλιδον πο-

1 Σπηλιάδου Α' 319.

λύτιμον ιστορίαν, ἐξ ἧς κατάδηλος καθίσταται ἡ εὐρυμάθεια καὶ ἡ βαθεῖα αὐτοῦ κρίσις.

Ὁ Ἀναγνώστης Ζαφειρόπουλος, μαθητὴς τῆς Σχολῆς, προσελήφθη ὡς γραμματεὺς τοῦ στρατηγοῦ Πλαπούτα ². Οἱ μνησθέντες Πατριάρχαι συνέγραψαν σπουδαιότατα συγγράμματα. Ὁ Γερμανὸς συνέγραψεν ιστορίαν περιπούδαστον τῶν τριῶν πρώτων ἐτῶν, ἣν ἐξέδωκεν ὁ Φιλήμων μετὰ προλεγομένων. Ὁ Ἀνδρόνικος ἔγραψε ποιήματα καὶ πλεῖστοι ἄλλοι διέπρεψαν εἰς τὰ γράμματα, ἀφέντες φαιινὰ σημεῖα τῆς διαβάσεώς των ἐπὶ τῆς συγχρόνου πενιχρᾶς φιλολογίας.

Ἄλλ' ὑπὲρ πάντας ἐγένετο πασίγνωστος ὁ Παναγιώτης Κάλλας ἢ **Τσοπανάκος**, περὶ οὗ γράφει τὰ ἐξῆς ὁ ιστορικὸς Φιλήμων ³:

«Τὸ στρατόπεδον τῶν Τρικώρφων κατὰ τὴν πολιορκίαν τῆς Τρ πόλεως εἶχε καὶ τὸν ὕμνωδὸν αὐτοῦ. Ὁ ἐκ Δημητσάνης Τσοπανάκος ἀνὴρ δυσμορφότατος, κυφὸς καὶ οἰονεὶ νάνος, πικρουσιάζθη νέος τῆς ἐποχῆς Τυρταῖος, ἐξάπτων τὸν ἐνθουσιασμὸν τῶν στρατιωτῶν διὰ τῶν δημωδῶν ποιήσεών του καὶ διακωνίζων τὴν μνήμην τῶν ὑπὲρ πατρίδος πιπτόντων. Ἦτο ἐν φαινόμενον περίεργον, «ἀπὸ τῆς ποιήσεως τὴν βιοτήν ἔχον». Τὰς αὐτοσχεδίους ποιήσεις τούτου οἱ μὲν νοήμονες ἐπήνουν ὡς ἀναγκαίαις, οἱ δὲ στρατιῶται ἤκουον εὐχαρίστως ὡς εὐλήπτους. Βεβαίως μεταξὺ τοῦ ἀμαθοῦς αὐτοῦ κυροῦ καὶ τοῦ χωλοῦ ἀλλὰ περιφήμου ποιητοῦ τῆς ἀρχαιότητος Τυρταίου οὐδεμίαν ὑπῆρξε σύγκρισις, εἰ μὴ καθέσεν ὁ μὲν Τυρταῖος ἠργάσθη, πεμφθεὶς παρὰ τῶν συμπολιτῶν αὐτοῦ, ἐναντίον Ἑλλήνων, ὁ δὲ Τσοπανάκος ὠρμήθη ἐξ ἰδίας προαιρέσεως ἐναντίον τῶν Τούρκων».

Ἡ δ' ἔκρυθμος αὕτη λογία προσωπικότης εἶδε τὸ

1 Φραντζῆ Β' 38.—2 Δολ. Φιλ. Δ'. σελ. 100.

φῶς κατὰ τὸ 1789 καὶ ἐξεπαιδεύθη ἐν τῇ Σχολῇ. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἔγραφε καυστικάς σατύρας τῶν συμπολιτῶν του, προκαλῶν ἄσβεστον τὸν γέλωτα πάντων· κατόπιν ὅμως ἐκραγέντος τοῦ πολέμου, ἐστιχούργει θούρια· μεταβαίνων δὲ εἰς τὰ στρατόπεδα ἐζώννυτο ἀντὶ σπάθης λέπενον (καυλὸν χόρτου) καὶ ἔψαλλε διὰ τῆς λαμπρᾶς φωνῆς του, κωμικῶς κομπορρημονῶν : «Γιὰ δέτ' αὐτὸ τὸ λέπενο, πόσον μοῦ φέρνει ἔπαινο!» Ἄλλος Θερσίτης τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοπέδου, πλὴν Θερσίτης προσφιλεῖς, ἐφέρετο ἴσος πρὸς ἴσον πρὸς τοὺς ἐπισημοτέρους στρατηγούς, μυκτηρίζων τοὺς πάντας δηκτικώτατα, ἵνα εὐθύς μετ' ὀλίγον ψάλλη πρὸς τιμὴν των παιᾶνας Ἡ μνήμη τοῦ Τσοπανάκου, θανόντος προῶρος κατὰ τὸ 1825, διατηρεῖται ζωνροτάτη ἔτι παρὰ τῷ λαῷ, ὅστις ἐκάλει αὐτὸν Ὀμηρίδιον, τὰ δὲ ποιήματά του, δις ἐκδοθέντα, ἐγένοντο ἀνάρπαστα. Παροιμιώδης δὲ κατήντησε μία σάτυρά του : «Στὸν καπετὰν Νικηταρᾶ, ποῦχει στὰ πόδια του φτερά». Ὁ στρατηγὸς ἐκεῖνος, θέλων νὰ παίξῃ μετὰ τοῦ κυφοῦ ποιμποῦ, τῷ ἀπέστειλε κολοβὸν ἵππον, ἵνα μεταβαίῃ εὐκολώτερον εἰς τὸ στρατόπεδον, ὃ δὲ Τσοπανάκος, ἀποδεχθεὶς εὐγνωμόνως τὸν ἵππον, ἐκέρδισε καὶ τὴν τροφὴν αὐτοῦ, γράψας εὐθύς πρὸς τὸν γενναιόδωρον φίλον :

Τὸ δῶρό σου Νικηταρᾶ

Εἶν' ἄλογο χωρὶς οὐρά!

Κ' ἢ μοῦ στέλνεις τὸ κριθάρι

Ἡ σοῦ στέλνω τὸ τομάρι!

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ VIII

ΠΟΛΕΜΙΣΤΑΙ

Γερμανικοί ἔπαινοι. — Ὁ Κωλέττης θαυμαστής τῶν παλληκαρίων.
— Οἱ τεσσαράκοντα λεβέντες. — Πόλις ἀπάτητος. — Τὸ ἀπό-
σπασμα τοῦ Ἰμβραήμ. — Φωτὰ στῆς μίνες !

Δὲν ἔχουσιν ἀνάγκην ἕμνων τὰ παλληκάρια τῆς
Δημητσάνης, τὰ λαβόντα μέρος εἰς ὅλας τὰς μάχας
τῆς Πελοποννήσου. Ἡ Φήμη, ἰπταμένη πρὸ πάσης
ἱστορίας, ἀπέδωκεν αὐτοῖς τὸν στέφανον τῆς δάφνης
καὶ περιέβαλε τὸ ὄνομά των δι' αἴγλης, ἥς εὐχόμεθα
νὰ τύχωσι καὶ οἱ ἐπίγονοι. «Οἱ φιλελεύθεροι Δημη-
τσανῖται, λέγει ὁ Γερμανικὸς ὁδηγὸς τῶν περιηγητῶν,
καταλέγονται μεταξὺ τῶν ἐνθερμοτάτων προμάχων
τοῦ ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγῶνος, καυχῶνται δὲ καὶ νῦν
ἔτι, ὅτι οὐδέποτε ἐπάτησε τὴν πόλιν των, Τοῦρκος¹».
Εἰς τοὺς ἥρωας τῆς πολιορκίας τῆς Τριπόλεως καὶ
τῶν Δερβενακίων² ἀρκεῖ ὁ ἔπαινος, ὃν δημοσίᾳ ἀπνύ-
θουνεν αὐτοῖς κατὰ τὸ 1824 ὁ Κωλέττης, ὅτε ἐξεστρά-
τευσε κατὰ τῶν ἀνταρτῶν τοῦ ἐμφυλίου πολέμου καὶ

¹ Baedeker 1893 σελ. 310.

² Κατὰ τὴν φυγὴν τοῦ Δράμαλι ὁ Παναγιώτης Ι. Κανδηλῶρος,
φονεύσας ἔφιππον ἀξιωματικὸν καὶ σκυλλεύων τοῦτον, εἶδε σπεύδοντας
τρεῖς Ἕλληνας, οἵτινες πρὶν προσθάσῃ νὰ τὸ κρύψῃ, ἤρπασαν τὸ χρυ-
σόφορτον κεμέρι τοῦ Τοῦρκου ἐκ τῶν δύο ἄκρων. Ἐπικειμένης δὲ ρή-
ξεως, ὁ Κανδηλῶρος ἐπρότεινε νὰ λάβῃ ἕκαστος ὃ,τι ἐκράτει. Ὅθεν
ἀνασύραντες τὰ ξίφη, ἔκοψαν εἰς τρία τὸ κεμέρι, ἀλλ' ἐκεῖνος ὡς κρα-
τῶν τὸ μέσον ἔλαβεν εἰκοσαπλάσια φλωρία, περὶ τὰ 500.

έστρατοπέδευσεν έν Λαγκαδίοις καὶ κατόπιν έν Δημητσάνη¹. Ὁ Ν. Σπλιωτόπουλος λαβὼν τότε 40 παλληκάρια, ὡς τιμητικὴν φρουρὰν, μὲ παλλεύκους στολὰς καὶ χρυσᾶ ὄπλα, έσπευσεν εἰς Λαγγάδια, ἵνα προλάβῃ ένδεχομένην έφοδὸν τῶν κυβερνητικῶν στρατευμάτων. Ὁ δὲ Κωλέττης μετὰ θαυμασμοῦ κ' έκπλήξεως απάντησεν, ὅτι «οὐδέποτε θὰ προσβάλῃ ιστορικὴν πόλιν, ἥτις τρέφει ὀπλίτας, έχοντας παράστημα στρατηγοῦ, ἀνθ' ὧν προθύμως θ' ἀντίλλασσε τὸ ἥμισυ τοῦ πενιχροῦ στρατοῦ του». Τὸ έπεισόδιον τοῦτο μετ' εὐλόγου υπερηφανίας διασώζει ἢ ὠχριῶσα ἥδη παράδοσις, ὡς διασώζει καὶ τὰ ὀνόματα τῶν τεσσαράκοντα ἐκείνων σωματοφυλάκων, οἵτινες ἦσαν οἱ έξῆς:

Ἄνάστος Κάλλας, Ἄθαν. Μανωλόπουλος, Γιαννάκης Καζῆς, Γεωρ. Σακελλάριος, Γιαν. Κανδηλῶρος, Θεόδωρος Λεῦλος, Γιαν. Ἀναγνωστόπουλος, Ι. Καρνακῆτας, Ἀνδρῖκος Παπαγιάννης, Παν. Τσαλαφός, Γεώρ. Τερζόπουλος, Παναγ. Κανδηλῶρος, Νικήτας Πετρόπουλος, Γεώργ. Κατέχος Κουρῆς, Γιαν. Κουτσιοῦκος, Π. Λεῦλος, Γ. Χαραλαμπόπουλος, Νικ. Λήρης, Π. Σκάγιαννης, Ἰωάν. Κάτζις, Ἐμμ. Καρακάλος, Παν. Τοπιτζῆς, Γεωργ. Πολυγένης, Ι. Λεονάρδος, Μελ. Μελετόπουλος, Μιχ. Οἰκονόμου, Παν. Κόκκαλης, Γεωργ. Διγενόπουλος, Ἀντιόνης Κανδηλῶρος, Ἀθ. Παρασκευόπουλος, Ι. Θεοχάρης, Θ. Λαμπάρδης, Θ. Παπαφώτης, Σταμ. Ψαρούλης, Ἰζαν. Τζανόπουλος, Π. Χρυσοβέργης, Π. Παπαστάθης Βασ. Ἀναγνωστόπουλος καὶ δύο ἥρωικοὶ Ἱερεῖς ὁ Παπανδρέας καὶ ὁ Παπαθανάσης.

Ἄλλ' ἡ μεγαλειτέρα δόξα τῶν Δημητσανιτῶν εἶνε, ὅτι διετήρησαν τὴν πόλιν τῶν ὄλων ἁπάτητον ὑπὸ τῶν Τούρκων καὶ ἐπ' αὐτοῦ τοῦ τρομεροῦ Ἰμβράῆμ,

¹ Οἰκονόμου σελ. 461.

ὅστις ἀφοῦ ἠνάγκασε κατὰ τὸ 1827 τὰς δυτικὰς ἐπαρχίας τῆς Πελοποννήσου εἰς προσκύνημα, διευθύνθη εἰς Τρίπολιν, στείλας πρὸς ὑποταγὴν τῆς Γορτυνίας τὸ ἥμισυ τοῦ στρατοῦ του, ὅπερ καὶ ἐστρατοπέδευσε εἰς τὴν περίφημον Καρκαλοῦν τοῦ πεδίου τῆς Δημητσάνης. Ἀφοῦ δὲ ἔκαψαν τὴν Βυτίναν καὶ τὸ ἐγγὺς τῆς Δημητσάνης Ζυγοβύστιον, ἀπόσπασμα ἐφίππων ἐτρέπη πρὸς κατόπτεισιν καὶ αὐτῆς, ἀλλ' ὁ φυλάσσων ἱερεὺς Παπαθανάσης, πυροβολήσας αἰφνης κάτωθεν τῆς Ἀγ. Παρασκευῆς, ἐφόνευσε τὸν προηγουμένον ἀξιωματικὸν καὶ ἐκρύβη εἰς τινα ὀπὴν, κλείσας ὀπισθὲν του ταύτην διὰ θαλλεροῦ πριναρίου, ὅπερ ἠπάτησε τοὺς λοιποὺς ὀρμήσαντας Τούρκους καὶ δὲν τὸν εὔρον. Μόλις ὅμως, λυσσωντες ἐξ ὀργῆς, ἐτρέπησαν εἰς τὴν πόλιν, ὁ Γιαννάκης Κανδηλῶρος ἐκραύγασεν ἀπὸ τοῦ Ἀγ. Ἡλία «**φωτιά στῆς μένες!**», ἦν κραυγὴν ἐπανελάβον καὶ ἄλλοι ἀπὸ τοῦ Κάστρου. Οἱ δὲ Τούρκοι νομίσαντες, ὅτι πράγματι ἡ Δημητσάνα ἦτο κινδυνωδέστατον ἠφαιστειον, καθήμενον ἐπὶ ὑπόνομων πλήρων πυρίτιδος, ἐπέστρεψαν ἐν σπουδῇ εἰς τὸ στρατόπεδον, εἰς ὃ ἀνήγγειλαν ἔντρομοι τὸ συμβάν¹.

Τὴν νύκτα δὲ ἐξελθόντες οἱ Δημητσανῖται εἰς τοὺς

1 Οὐ μόνον δὲ οἱ ἄνδρες ἀλλὰ καὶ αὐταὶ αἱ γυναῖκες ἦσαν πλήρεις φιλοπατρίας καὶ γενναιότητος. Ἐπιζῆ ἔτι ἑκατονταεῦτις γραῖα, ἥτις ἔφερε φουστανέλλαν καὶ ὄπλον κατὰ τὸν πόλεμον, ἡ Εὐγενικούλα Ἡλιοπούλου. Ἡ δὲ Τρισεύγενη Καζῆ, σύζυγος τοῦ ἐν Λαγκαδίσις Π. Δεληβοριά, κινδυνεύουσα νὰ αἰχμαλωτισθῇ ὑπὸ τῶν διωκόντων Τούρκων, ἔρριψε πρῶτον τὰ δύο τέκνα της εἰς τὸν Λάδωνα καὶ κατόπιν ἐπνίγη καὶ αὐτὴ ἡρωικώτατα. — Οἶκον. Ἰστορ. 537.

πέριξ τοῦ πεδίου λόφους ἐπυροβόλουν τὸν παρὰ τὰς πυρὰς στρατὸν, ὅστις νομίσας, ὅτι περιεκυκλώθη ὑπὸ μυριάδων Ἑλλήνων, ἀπῆλθε πρὸ τῆς προΐας εἰς Τρίπολιν, καταλιπὼν ὅλας τὰς ἀποσκευάς του, δι' ὧν οἱ Δημητσανῖται ἔστησαν Τρόπαιον ἀφθίτου εὐκλείας¹.

ΜΕΡΟΣ ΠΕΜΠΤΟΝ

ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι

ΠΕΡΙΣΥΛΛΟΓΗ ΣΥΝΤΡΙΜΜΑΤΩΝ

Φιλοπατρία γυμνητευόντων.—Τὸ ἐγγραφοῦ τοῦ Κωλέττη.—Κυβερνητικὴ ἀγνωμοσύνη.—Τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Βλαχομανώλη.—
Ἄκμῃ ἐκ τῶν ἐρειπίων.—Λογίδριον Καστόρχη.

Ἡ Μεγάλῃ Ἐπανάστασις, ἡ δημιουργήσασα μικρὸν ἐν Ἑλλάδι καὶ ἀνεξάρτητον Βασίλειον, ἔληξεν, ἀλλ' οἱ κάτοικοι εἶχον εἰς βαθμὸν ἀπελπιστικώτατον ἔξαντληθῆ. Ἐπτὰ ἐτῶν διενεκῆς πόλεμος, ἐπτὰ ἐτῶν διαρκῆς ἐγκατάλειψις τῶν εἰρηνικῶν ἔργων, εἶχον ἀφαιρέσει πᾶσαν ἰκμάδα ζωῆς ἐκ τοῦ ἀπωρφανισμένου λαοῦ. Οἱ Δημητσανῖται δὲ ὑφίσταντο προδήλως σκληρ.

¹ Οἶκον. σελ. 749.

ροτέρας τὰς συνεπείας τῆς γενικῆς καταστάσεως, καθόσον εἶχον θυσιάσει κολοσσαῖα ποσὰ πρὸς παρασκευὴν τῶν ἐφοδίων, ἀνθ' ὧν οὐδὲ λεπτόν ἐλαβον. Καὶ ὅμως μεθ' ὅλα ταῦτα οἱ ἀξιοθαύμαστοι ἐκεῖνοι πατριῶται, ἀντὶ πάσης ἀποζημιώσεως, ἐζήτησαν ἐξ ἀρχῆς παρὰ τῆς προσωρινῆς κυβερνήσεως προστασίαν τῆς ἐκ τῶν περιστάσεων διαλυθείσης καὶ καταστραφείσης οἰκονομικῶς Σχολῆς των. Πράγματι δ' ἐξεδόθη κατὰ τὸ 1822 ἢ ὑπ' ἀριθ. 110 διαταγὴ τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐσωτερικῶν διορίζουσα τριμελῆ ἐπιτροπὴν πρὸς τακτοποίησιν καὶ ἐπεξεργασίαν τῶν ἀπαιτήσεων τῆς Σχολῆς. «Εἶνε γνωστόν, λέγει τὸ μνησθὲν ἐπίσημον τοῦ Κωλέττη ἔγγραφον, τὸ πόσον συνήργησεν ἡ ἀξιοσέβαστος αὕτη σχολὴ εἰς τὴν ἠθικὴν πρόοδον τοῦ Γένους, ἐπειδὴ ἀπὸ αὐτῆν, ὡς ἀπὸ ἱερὰν κολυμβήθραν, ἐξῆλθον τοσοῦτοι πεπαιδευμένοι ὁμογενεῖς, πρόδρομοι τῆς τοῦ Γένους ἀπολυτρόσεως»¹.

Μετὰ δὲ τὴν ὑποβολὴν τῆς ἐκθέσεως τῆς ἐπιτροπῆς καὶ αἱ κυβερνήσεις τοῦ 1824 καὶ 1825, οὐ μόνον ἀνεγνώρισαν τὰ ἀρχαῖα προνόμια τῆς Σχολῆς καὶ τὴν ἐπὶ τῶν κτημάτων τῆς Μονῆς τοῦ Φιλοσόφου ἰδιοκτησίαν της, ἀλλ' ἀπεφάσισαν νὰ δωρήσωσιν αὐτῇ καὶ ὀλόκληρον χωρίον, πρὸς πλήρη ἐκπλήρωσιν τῆς μεγάλης ἀποστολῆς της.

Τίς ὅμως θὰ πιστεύσῃ μανθάνων, ὅτι ἀντὶ τούτων καὶ αὐτὴ ἡ Μονὴ τοῦ Φιλοσόφου κατελέχθη μεταξὺ

¹ Παρὰ Καστέρχη σελ. 74 ὀλόκληρος ἡ διαταγὴ.

τῶν διαλυθεισῶν μονῶν καὶ τὰ κτήματα αὐτῆς, τὸ μόνον στήριγμα τῆς σχολῆς, ἐπωλήθησαν εὐτελέστατα ὑπὲρ τοῦ Δημοσίου ! Ὅλαι αἱ ὑπηρεσίαι παρεγνωρίσθησαν, ὅλαι αἱ μέχρι καταστροφῆς θυσίαι τῆς μικρᾶς πόλεως ἀγνωμόνως ἐλησμονήθησαν καὶ ἀντὶ τὰ δωρηθῆ εἰς τὴν Σχολὴν ἐκ τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης ἴσος ἀριθμὸς πρὸς τοὺς ψαλλιδισθέντας τόμους ἀφηρέθησαν ἀνεπιστρεπτὶ ἀπ' αὐτῆς καὶ δύο πολύτιμα διασωθέντα χειρόγραφα, τὸ περίφημον καὶ πανάρχαιον Εὐαγγέλιον τοῦ Βλαχομανώλη, ἐφ' οὗ ὠρκίζοντο ἐπὶ Ἐνετοκρατίας καὶ Τουρκοκρατίας οἱ Πελοποννήσιοι ἀδελφοποιτοί, καὶ τὰ ἐπὶ μεμβράνης Ἄπαντα τοῦ Μεγάλου Βασιλείου¹.

Καὶ ἐν τούτοις ἡ Σχολὴ ἡ ἄπορος καὶ κατερρειπωμένη ἤκμαζεν ἔτι. Ἐκτακτος ἐπίτροπος τῆς Κυβερνήσεως, ἐλθὼν κατὰ τὸ 1828 εἰς Δημητσάναν, τοσοῦτον ἐκτάκτου καὶ πρωτοφανοῦς δι' αὐτὸν ὑποδοχῆς ἔτυχε παρὰ τῶν μαθητῶν ἀμφοτέρων τῶν σχολείων, προσφωνήσαντος τοῦ μικροῦ τότε Εὐθ. Καστόρχη, ὥστε συνέταξεν ἐνθουσιώδη τὴν ὑπ' ἀριθ. 180 ἐκθεσίν του, δι' ἧς συνίστα νὰ ληφθῆ σπουδαία πρόνοια περὶ τῆς ἐπιφανοῦς ἐκείνης καὶ προοδευτικωτάτης Σχολῆς.

¹ Καστόρχη παράρτημα σελ. 10. Οἶκον. ἱστορ. σελ. 868.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΙ

ΟΙ ΔΗΜΗΤΣΑΝΙΤΑΙ

Ἡ Ἱερωτέρα δόξα. — Εὐεργέται τῆς Σχολῆς καὶ τῆς Πιστ. οὐθῆκης.
 Ὁ Μακρῆ-Νικόλας — Δύο μεγαλοπρεπῆ μέγαρα. — Τὸ κληροδό-
 τημα. — Ἐκατομμυριοῦχοι καὶ πλούσιοι. — Ἀνὰ τὸν Ἑλλη-
 νισμόν καὶ τὴν Ὑψηλίον.

«Οἱ Δημητσανῖται, λέγει ὁ Φιλίμων, κατοικοῦντες ὄρεινόν, πετρῶδη καὶ δυστυχεῖν τόπον ἀπολαύουσιν ἰδιαιτέρας παρ' ὅλης τῆς Πελοποννήσου τιμῆς διὰ τὴν εὐαίσθησίαν τῶν πρὸς τὰς Μούσας καὶ διὰ τὴν διαδοθεῖσαν ὠφέλειαν τῆς Σχολῆς τῶν. Εἶνε ἀδύνατον νὰ ὑπάρξῃ εἰς ἄνθρωπον δόξα Ἱερωτέρα»¹. Οὐδεὶς ὄντως δύναται ν' ἀρνηθῆ αὐτοῖς ἐμφυτόν τινα δραστηριότητα, χαρακτηριζομένην δι' ἰδιαζούσης ἐπιτηδειότητος περὶ τὸ προνοεῖν καὶ ἐκτελεῖν, εἰς ὃ συντείνει καὶ τοῦ ἐδάφους τὸ ἄστοργον, τὸ ἀναγκάζον αὐτοὺς νὰ ἐκπατρίζωνται παιδιόθεν μόλις μάθωσι τὰ πρῶτα γράμματα. Καίτοι δὲ ἀποδημοῦσι μακρὰν καὶ πλεῖστοι οὐδέποτε ἐπιστρέφουσιν, οὐδέποτε ὁμως λησμονοῦσι τὴν γενέτειραν, ὑπὲρ ἧς δείκνυνται πάντοτε πρόθυμοι εἰς πᾶσαν θυσίαν.

Οὕτως, ὅταν ἡ Σχολὴ ἐκινδύνευσεν ἐξ ἀπορίας νὰ διαλυθῆ συνελθόντες κατὰ τὸ 1831 πάντες οἱ Δημητσανῖται ἀφιέρωσαν αὐτῇ τὴν νομὴν τοῦ μεγίστου λειβαδίου τοῦ κάμπου τῆς Δημητσάνης, πλεῖστοι δὲ συμπολίται ἀνέλαβον νὰ πληρώσωσι τὰς κενωθείσας

¹ Ἐν προλεγομ. ὑπεμνημῶν Γερμανοῦ γ'.

προθήκας τῆς Βιβλιοθήκης της. Πρῶτος ὁ Εὐγ. Διογενείδης ἀφιέρωσεν εἰς αὐτὴν προθύμως ὀλόκληρον τὴν μεγάλην Βιβλιοθήκην του, εἶτα ὁ Δημ. Κοντογόνης ἅπαντας τοὺς ἔλληνας ποιητὰς καὶ συγγραφεῖς, πρὸς δὲ καὶ ὁ Καλλίνικος Καστόρχης καὶ ἐσχάτως ὁ Εὐθύμιος Καστόρχης καὶ ὁ Παπασταθόπουλος.

Πρὸ παντὸς ὁμῶς ὀφείλομεν νὰ μνησθῶμεν τοῦ ἐπιφανοῦς τέκνου καὶ μεγάλου εὐεργέτου τῆς Δημητσάνης τοῦ Νικ. Μακρῆ, οὗτινος τὸ ὄνομα μετὰ λατρείας καὶ βαθυτάτης εὐγνωμοσύνης μνημονεύει καὶ θὰ μνημονεύη ἔσαεὶ ὅλη ἡ πόλις. Ὁ ἐξόχως φιλόπατρις αὐτός ἀνὴρ, ἀνεψιὸς τοῦ Ἀγαπίου καὶ τοῦ Πατριάρχου, πλουτήσας ἐν Κισνοβίῳ τῆς Βασσαραβίας καὶ ἐπανελθὼν κατὰ τὸ 1835 εἰς τὴν γενέτειραν ὑπεσχέθη ν' ἀνοικοδομήσῃ ἐκ βάθρων τὰ δύο κατερειπωμένα Σχολεῖα. Μόλις δ' ἐπιστρέψας εἰς Βασσαραβίαν ἀπέστειλε μέγα χρηματικὸν ποσόν, ὑποσχόμενος καὶ ἄλλα πλείονα, καὶ διώρισεν ἐπιτροπὴν, ἵνα ἐπεβλέψῃ τὴν ὡς οἶόν τε ἐντελεστέραν καὶ ἀνταξίαν τῆς μεγάλης ἠθικῆς ἐπιβολῆς της ἀνίδρουσιν τῆς Σχολῆς¹

Ἐπὶ σχεδίου δὲ τοῦ διευθυντοῦ τοῦ Πολυτεχνείου Λυσάνδρου Καυτατζόγλου ἀνηγέρθησαν τὰ κοσμοῦντα τὴν πλατεῖαν τῆς Ἀγ. Κυριακῆς δύο κομψότατα κτίρια, ἃ καὶ ὁ Γερμανικὸς ὁδηγὸς καλεῖ μεγαλοπρεπῆ, καὶ δι' ἃ δικαίως καυχᾶται ἡ Δημητσάνα, ὡς μοναδικὰ καθ' ὅλην τὴν Πελοπόννησον, εἰ μὴ τὴν Ἑλλάδα. Δὲν ἠρκέσθη δ' εἰς τοῦτο μόνον ὁ εὐεργέτης ἀλλὰ

¹ Καστόρχη περὶ Σχολ. Δημ. σελ. 40. Οἶκον. Ἱστορ. σελ. 868.

καὶ χρηματικὸν ποσὸν 13,000 δραχ. κατέθηκεν εἰς τὴν Ἔθν. Τράπεζαν, ἵνα ἐκ τῶν τόκων αὐτῶν συντηρῶνται αἱ σχολαὶ καὶ πλουτίζηται ἡ Βιβλιοθήκη. Ἴνα δ' εὐπρεπέστερον καταστήσῃ καὶ τὸν περιβάλλοντα τὴν σχολὴν χώρον διεσκεύασε τὴν πλατεῖαν καὶ ἀνεκαίνισε τὴν ἐκκλήσιαν διὰ γενναιοτάτης δωρεᾶς¹. Ἐπειδὴ δὲ καὶ δι' ἄλλους ἐθνικοὺς σκοποὺς ἀφιέρωσε μεγάλα ποσὰ ἀπενεμήθη αὐτῷ ὁ χρυσοῦς Σταυρός. Προσῆκει ὅμως ἤδη ἐντὸς τοῦ μικροῦ ἐν μέσῳ τῶν δύο Σχολείων του κήπου νὰ ἰδρυθῆ, διὰ πανδύμων εἰσφορῶν, ἡ προτομὴ τοῦ μεγάλου συμπολίτου πρὸς τιμὴν εὐλογον καὶ δικαίαν αὐτῆς τῆς Δημητσάνης καὶ εἰς πρόκλησιν εὐγενοῦς ἀμίλλης μεταξὺ τῶν ἄλλων εὐπόρων συμπολιτῶν.

Ἀπὸ αἰῶνων ἤδη ἀποδημοῦσιν οἱ Δημητσανῖται καὶ ἐπιδιδόμενοι εἰς τὸ ἐμπόριον ἰδίᾳ, πλουτοῦσι καὶ καθίστανται πασίγνωστοι ἀνὰ πᾶν τὸ Ἑλληνικόν. Οὐ μόνον δ' ἐν τῇ Ἀνατολῇ πάσῃ εὐρίσκονται ἐγκατεστημένοι ἀλλὰ καὶ ἀνὰ πᾶσαν τὴν ὑφήλιον καὶ εἰς αὐτὴν τὴν Μαδαγασκάρ καὶ τὴν Αὐστραλίαν ὑπάρχουν ἤδη εὐποροὶ Δημητσανῖται, ἐκβιάζοντες διὰ τῆς ὑπομονῆς καὶ τῆς λιτότητος τὰ σπάνια δῶρα τῆς δυσκόλου τύχης. Τὸ σπουδαῖον δὲ εἶνε ὅτι οἱ πλεῖστοι τῶν ἐμπόρων εἶνε τέκνα πτωχῶν οἰκογενειῶν ἀνελθόντες ἀξιολύτως ἀπὸ τοῦ ὑπηρετοῦ καταστημάτων εἰς τὴν τάξιν τῶν πλουσίων, ἔξ δὲ ἐν Πάτραις καὶ Ἀγγλίᾳ εἰς τὴν τάξιν τῶν ἑκατομμυριούχων. Πλὴν ὅμως τοῦ ἐμ-

¹ Καττόρχη σχολῆς Δημητσάνης σελ. 40.

πορίου ἐπεδόθησαν οἱ Δημητσανῖται καὶ εἰς τὰς ἐπιστήμας, πλείστοι δὲ τιμῶσιν ἐξόχως αὐτὴν διεσπαρμένοι ἀνὰ τὴν Πελοπόννησον, τὴν Στερεάν καὶ τὰς Νήσους καὶ δύο ἐπιφανεῖς ἐπιστήμονες, ὁ κυφὸς Κωνσταν. Κοντογόνης καὶ ὁ Εὐθ. Καστόρχης, ἐτίμησαν ὡς καθηγηταὶ τὸ Ἐθνικὸν Πανεπιστήμιον.

Οἱ δ' ἐν τῇ γενετείρᾳ διαμένοντες ἀσχολοῦνται εἰς τὸ μεταπρατικὸν ἰδίᾳ ἐμπόριον, διασκορπίζοντες ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα τὴν παραγομένην διὰ τῶν αὐτῶν 14 ἱστορικῶν μύλων πυρίτιδα, ἥτις εἶνε ἀκόμη περίφημος καὶ περιζήτητος διὰ τὴν ἀκαταγώνιστον αὐτῆς εὐθηνίαν, χρησιμεύουσα ἀπαραιτήτως καὶ εἰς τὰ παιδία ἀκόμη πρὸς κατασκευὴν πυροτεχνημάτων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΙΙ

Ἡ ΣΗΜΕΡΙΝΗ ΠΟΛΙΣ

Περιγραφαὶ ξένων καὶ ἡμετέρων συγγραφέων. — Ἐξοχαὶ καὶ προάστεια. — Δημόσια ἰδρύματα. — Δρόμοι. — Μοναδικὸν μουσεῖον.

Ἴδου πῶς περιγράφει Στέφανος ὁ Ξένος τὴν Δημητσάναν :

«Εἰς τὴν τερπνὴν καὶ εὐκραῆ τῆς Πελοποννήσου ἐπαρχίαν Ἀρκαδίαν, τὴν ἐξ ὀρέων ὄψηλῶν καὶ ρυκτίων γέμουσαν, εἰς τὴν μικρὰν ταύτην Ἑλβετίαν, ἐν ἧ καὶ τὸ πάλαι Ἴτο, καὶ σήμερον ἔτι εἶνε ἡ Ἄρτεμις καὶ ὁ Πάν τῶν κατοίκων ἡ ἡσυχὴ λατρεία, ὅχι μακρὰν τοῦ μικροῦ ποταμοῦ Γερτυνίου τοῦ εἰς τὸν Ἄλφειδὸν εἰσβάλλοντος κεῖται ἡ μικρὰ πόλις Δημητσάνα, πατρίς τοῦ ἀπαγχονισθέντος Πα-

τριάρχοι Γρηγορίου»¹. Καὶ ἄλλαχού : «... Ἡ μικρὰ πόλις τῆς Δημητσαίνης, ἀμυδρὰ ὡς τῆς πρώτης ὄψιν πικνορίμχτος ἐφάνη. Αἱ τρικώσσαι πεντήκοντα περ' ποιοίαι τῆς κτισμένης ἐπὶ λόφου κωνικοῦ εἰς τὴν πλευρὰν τοῦ ὁποίου, ὡς ταινίαν ἐλικοειδῆς, ζωγραφίζεται στενὴ ὁδὸς ἄγουσα πρὸς τρίτην, παρουσιάζει μίαν τῶν τερπνοτέρων θέσεων, τὰς ὁποίας δύναται ν' ἀπαντήσῃ ὁ εἰς Πελοπόννησον περιηγητὴς, ὅστις μ' εὐάριστον ψιθυρισμὸν ἀκούει, καθέσεν προσέρχεται, τὰς κρυσταλλώδεις κρήνας τῆς, παφλαζούσας πρὸς τοὺς πρόποδας τοῦ Ἐρμύμινθου...»².

Ὁ δὲ ξένος Baedeker γράφει τοιάδε :

« Ἡ θέσις τῆς Δημητσαίνης ἐκτισμένης κατὰ τοῦ πρόποδας καὶ τὴν κλιτὴν ὠραίου λόφου εἶνε γραφικωτάτη. Κατὰ τὴν δυσμικὴν αὐτῆς πλευρὰν παρῄρει οὐθῶν ὁ Λούσιος ἐν στενῇ βραχίῳδει κοίτῃ ἐπὶ τῆς πλατείας αὐτῆς εἶνε καὶ ἡ μεγαλοπρεπὴς οἰκοδομὴ τῆς Σχολῆς, ἣτις καὶ σήμερον ἀπολαύει ὄχμου, διευθυνομένη ὑπὸ τοῦ δικεκριμένου κληρικοῦ Ἱερωνόμου Βογιτζῆ. Ἡ καλῶς διατηρουμένη πλατεία παρέχει πρὸς νότον ὠραιοτάτην θέαν ἐπὶ τῶν προκειμένων ὁρέων καὶ τοῦ χλοεροῦ αὐτῆς προισταίου Παλαιοχωρίου. Ἐκεῖ ἐκτείνονται προσέτι καὶ οἱ περικλυτοὶ κατὰ τὴν ἐπανάστασιν γενόμενοι πυρσιδοῦμοι, ἔπειτα δὲ τὰ ὑπὸ ἀμπελώνων κεκοσμημένα ὑψώματα ἐκατέρωθεν τοῦ Λουσίου καὶ μακρὰν τὰ χιονοσκεπῆ ὄρη τῆς Λακωνίας³. »

Ὁ δὲ συγγραφεὺς τῶν «Ταξειδίων» πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐγκωμίοις γράφει :

Δημητσάνα. Ὅνομα δόξης καὶ ἱστορίας! Ἐκεῖ ὡς ἐν κιβωτῷ ἔθνικῇ διεσώθη κατὰ τοὺς ζοφεροὺς τοῦ ἔθνους μας χρόνους ἡ παιδεία, τὰ γράμματα. Εἰς τὴν Δημητσαῖναν ὑπῆρχε πεφημισμένη Σχολή,

1 Ἐν τῇ Ἡρωίδι τῆς Ἑλλ. Ἐπαναστάσεως (Α' σ. 26) τοῦ πρώτου μυθιστοριογράφου τῆς Ἑλλάδος, ὅστις τοὺς ἥρωας τούτου τοῦ καλλίστου τῶν ἔργων του, τὴν Ἀνδρονίκην καὶ τὸν Θρασύβουλον, παρουσιάζει ὡς Δημητσαίνιτας.—2 Ἡρωὶς Β' 78.—3 Γερμανικὸς ὁδηγὸς τῶν περιηγητῶν σελ. 311.

πρὸ τοῦ εἰκοσιένα, ὅπου συνεκκεντροῦντο οἱ διψῶντες φώτων ὑπόδουλοι Ἕλληνας καὶ ἐπέδιδοντο ἐκεῖ, μακρὰν τῶν Μουσεουλμάνων φωτοσθεσίων, εἰς τὴν ἐκμάθησιν τῆς γλώσσης μας. Ἐκεῖ σώζεται ἀκόμη περίφημος βιβλιοθήκη, περιέχουσα χιλιάδας τόμων σημαντικῆς φιλολογικῆς σπουδαιότητος... Ἄν καὶ ξηρὴ καὶ ὄρεινὴ ἡ Δημητσάνα ἀλλ' οἱ κάτοικοί της εὐποροῦν. Θὰ ἐκπλαγῆτε δὲ ἂν μάθητε, ὅτι ἐκεῖ τοκίζουσι πρὸς 4^ο%. Τόσῳ εὐθηνὸν τὸ χρῆμα καὶ σταθερὰ ἡ μεταξὺ τῶν συναλλαττομένων πίστις. Παράγει δὲ ἑτόπος καὶ καλὰ κρασιά μαῦρα»¹.

Ὁ δὲ Πουκεβίλ εἰς τὰ ταξιδιά του ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα περιγράφει τὴν Δημητσάναν ἐξ ἀπόπτου, ὡς στεφαννεῦσαν τοὺς λόφους οὗς βλέπει τις μακρόθεν παρὰ τὰς πνοὰς τοῦ ἀρκτοζεφύρου².

Ἡ Δημητσάνα ἔχει γραφικώτατας ἐξοχάς. Ἡ μονὴ τῶν Αἰμυαλῶν εἶνε ἄλλα Τέμπη διὰ τε τὴν ὄψιν καὶ τὸ μυροδόλον τῆς φύσεως. Τὸ προϊστειὸν της, τὸ παρὰ τὸν Λούσιον γραφικὸν Παλαιοχώριον εἶνε ὀλαμπρότερος καὶ χλοερώτερος κήπος, ὃν ἔσχε ποτὲ πόλις³. Τὸ δὲ μαγευτικὸν αὐτῆς «Λειβάδι» καὶ ἡ ἐν τῷ πεδίῳ «Καρκαλοῦ» εἰσὶ τοποθεσίαι, ἃς μόνον ὅστις διεσκέδασεν ἐκεῖ δύναται ἐπαξίως νὰ ὑμνήσῃ. Μίαν ὥραν μακρὰν ἐκτείνεται τὸ ὠραιότερον καὶ μεγαλειότερον δάσος τῆς Πελοποννήσου καὶ τριπλῆ ἀμαξιτὴ ὁδὸς εἶν' ἐν τῷ περατοῦσθαι συνδέουσα αὐτὴν πρὸς τὴν Τρίπολιν τὴν Μεγαλόπολιν καὶ τὴν Ἡλείαν. Ἐχει ἀπὸ ἐτῶν καὶ πληρεῖς Γυμνάσιον⁴, εὐδοκιμώτατα λει-

1 Γ. Παρασκευασπόλου «Ταξιδία» σελ. 253 καὶ ἐξῆς.—2 Voyage dans la Grèce Ε' σ. 147.—3 Ἐν τῷ προοιστίῳ τούτῳ ἕκαστον στρέμμα τιμᾶται πρὸς 3—4 χιλ. δρ. καθόσον παράγει διηνεκῶς, τρεῖς ἔτησως.—4 Πέρυσιν ἡ ἐκ Καθηγητῶν τοῦ Πανεπιστημίου ἐξελεγκτικὴ ἐπιτροπὴ ἔκρινεν αὐτὸ ὡς τὸ κρῆτιστον τῶν ἐν Πελοποννήσῳ.

τουργοῦν³ μετ' ὀργάνων πλήρων Φυσικῆς, καὶ ὄργανα μεγάλου Γυμναστηρίου, ἰδρυθησομένου προσεχῶς.

Ἄλλ' ὅ,τι ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ ἡ Δημητσάνα ὡς μοναδικὸν καὶ σπάνιον εἶνε ἢ ἐκ νέου καταρτισθεῖσα διὰ δωρεῶν φιλοπατρίδων Βιβλιοθήκη καὶ τὸ Μουσεῖον αὐτῆς, οὐ ὅμοιον δὲν ὑπάρχει ἐν Πελοποννήσῳ διὰ τὴν ποικιλίαν καὶ τὴν σπουδαιότητα τῶν ἀντικειμένων. Περὶ τοῦ Μουσείου τούτου ἔχει γράψῃ ἐκτενὲς φυλλάδιον, ὁ διάσημος Ἄγγλος καθηγητῆς Γ. Ριχάρδος ἀρχόμενον οὕτω :

«Πορευόμενος κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ἐξ Ὀλυμπίας εἰς Μεγισπόλιν, διήλθον διὰ τῆς γραφικῆς ὄρεινῆς πόλεως Δημητσάνης καὶ ἔσχον τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἐπισκεθῶ τὸ Μουσεῖον τῆς. Ἡ Συλλογὴ αὕτη εἶνε προσηρημένη εἰς τὸ Ἑλληνικὸν Σχολεῖον, τὸ ὁποῖον διεδέξατο ἄλλο περίφημον ἄλλοτε καθίδρυμα συντελέσαν μεγάλως εἰς τὸ νὰ διετηρηθῇ ζῶσα ἡ Ἑλλ. γλῶσσα καὶ φιλολογία κατὰ τὰς σκοτεινοτάτας ἡμέρας τῆς Τουρκικῆς δεσποτίας». Περιγράφει δὲ κατέπιν διὰ μακρῶν τὰ κειμήλια, ὧν παραθέτει καὶ εἰκόνας⁴.

Πρὸς τούτοις δὲ καὶ ὁ Γαλλικὸς ὁδηγὸς καὶ ὁ Γερμανικὸς ἐν ἐκτάσει περιγράφουσι τὰ ἐν τῷ μουσεῖῳ ὧν τὰ σπουδαιότερα εἶνε τὰ ἑξῆς : Εἰς λέων μαρμαρινὸς καλῆς ἀρχαϊκῆς τέχνης· δύο σπουδαιότατα ἐπιτύμβια ἀναθήματα μετ' ἀναγλύφων καὶ ἐπιγραφῶν Τιμοκλῆς καὶ Ἀριστοκλῆς. Δύο κεφαλαὶ Ἡρακλέους Ἐρμαῖ τετραγώνου ἐργασίας. Τρίμορφος Ἐκάτη. Μέγα τεμάχιον Ἀτλάντος λιθίνου. Εἰδώλια ἐξ ὀπτῆς γῆς. ἀγγεῖα, ποικίλα χαλκᾶ ἀντικείμενα, μεγάλην συλλογὴ νομισμάτων καὶ κεφαλαὶ ἡλῶν ἐκ τῆς θύρας τοῦ ναοῦ

1 ARCHAIC RELIEFS At Dhimitzana by G. C. Richards ἐκ τῆς ἀγγλικῆς Ἐφημερίδος τῶν Ἑλληνικῶν Σπουδῶν 1891.

τῆς Θεισίας. Πρὸς τούτοις δὲ καὶ πληθὺς ἄλλων περιέργων ἀντικειμένων, ὡς λ. χ. πλευρὰ ἀνθρωπίνη μετὰ τοῦ κρέατος, ἀπολιθωθείσα.

Ἡ Δημητσάνα κεκτημένη ἤδη δύο μεγάλα κληροδοτήματα τοῦ Ν. Μακρῆ καὶ Π. Φιλοσοφοπούλου βαίνει πρὸς τὴν πρόσοδον καὶ τὴν ἀκμὴν. πολλὴν δὲ θὰ προσδώσῃ εἰς αὐτὴν ἐπισημότητα ἢ προσεχῆς ἀνίδρυσις τοῦ ἀνδριάντος τοῦ Πατριάρχου, ὃν τῇ ἐδώρησεν ὁ φιλογενέστατος καὶ ἐπιφανὴς τῆς Ὀδησσοῦ δῆμαρχος κ. Γρηγορ. Μαραυλῆς πρὸς δὲ καὶ ὁ τοῦ Γερμανοῦ, δι' ὃν ὑπάρχουσιν ἤδη ἱκαναὶ χιλιάδες δραχμῶν συνειλεγμένοι.

~~— — — — —~~

ΜΕΡΟΣ ΕΚΤΟΝ

ΔΥΑΣ ΙΕΡΑΡΧΩΝ¹

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι

Ο ΓΕΡΜΑΝΟΣ

Θαυμασία σύμπτωσις.— Ἡρωισμὸς νηπίου.— Μαθητεία καὶ διακονία.— Ὁ Γερμανὸς Μητροπολίτης Πατρῶν.— Τρία σχέδια Μεγαλοφυΐας.— Ἐπεκφυγὴ πονηροτάτη.— Ὁ Λόγος τῆς Ἁγίας Λαύρας.— Πολεμικὴ δράσις.— Ἡ Σημαία τῆς Ἀναστάσεως.

Τὴν **25 Μαρτίου** παραδόξως τοῦ 1771 εἶδε τὸ φῶς νήπιον, ὃπερ προώριστο ν' ἀναδείξῃ τὴν ἐπέ-

¹ Οἱ Β'οὶ τοῦ Πατριάρχου καὶ τοῦ Γερμανοῦ ἐν ἀναλύσει ἐκτιθέμενοι δύνανται νὰ χιτηλάβωσιν ἕκαστος μέγαν τόμον, ἐπομένως ἐν

τειον ἐκείνην ἀθάνατον διὰ τῆς ὑψώσεως τῆς Σημαίας τῆς Ἀγ. Λαύρας¹. Τρισευλογημένη ἡ στιγμή ἡ προάγουσα εἰς τὸ ἔθνος τοιούτους ἄνδρας, σημειοῦντας σταθμὸν ἐν τῇ ἱστορίᾳ καὶ χαράττοντας χρυσοῖς ἀστροῖς τ' ὄνομά των εἰς τὸν γαλανόν μας οὐρανόν. Πόσον εὐτυχεστέρα, πόσον Μεγάλη θὰ ἦτο ἡ πατρὶς ἂν εἶχε νὰ δείξῃ πέντε Γερμανούς. Καὶ πόσον μεγαλειτέρα θὰ γείνη, ἂν θελήσῃ νὰ γαλουχῇ τὰ τέκνα της διὰ τῶν θεσπεσίων διδαγμάτων ἐκ τοῦ βίου ἀνδρῶν, ὧν τὰ ὀνόματα ἤρπασεν ἡδὴ αἴθερία ἡ στεφανηφόρος Φήμη καὶ ὧν τὴν δόξαν θὰ διαλαλῶσιν ἐν ἐναμίλλῳ συναυλία οἱ Αἰῶνες τοῦ ἀπείρου. Ναί. Ἔχει προγόνους ἡ Ἑλλάς καὶ προγόνους, οὐχὶ μόνον παλαιούς ἀλλὰ καὶ νεωτέρους ἰσαξίους, ἐπὶ τῆς μνήμης τῶν ὁποίων ἐρειδόμενοι δὲν πρέπει νὰ θεωρῶμεν οὐτοπίαν πλέον τὴν Μεγάλην Ἰδέαν, ὅτι θὰ στήσωμεν προσεχῶς εἰς τὴν Ἀγίαν Σοφίαν τὸ ἐθνικὸν Λάβαρον, ὅπερ, ἐκεῖ ἀτενίζων ὁ ἔνθεος Γερμανός, ὑψώσε προσκαίρως ἀπὸ τῆς Ἀγίας Λαύρας.

Γεννηθεὶς ἐν οἰκίᾳ σωζομένη ἔτι ἀκεραία² ἐκ πατρὸς Ἰωάν. Κοντζιά καὶ μητρὸς Κανέλλας, ἔδειξε τὴν ὑπέροχον αὐτοῦ φύσιν διὰ παραδόξου οἰωνοῦ. Νήπιον σχεδὸν κοιμώμενος ἐν τῷ ἀλωνίῳ καὶ προσβληθεὶς ὑπὸ μεγάλου ὄφεως συνέθλιψε τὴν κεφαλὴν του τοσοῦτον ἰχυρῶς, ὥστε ἔδωκε καιρὸν εἰς τὸν

τῇ παρούσῃ μονογραφίᾳ ἀπλῆν μόνον σκιαγραφίαν των χαράττων.

1 Γούδα Βίσι Παρὰλ. Α', σελ. 93—133.—2 Ἡ παρὰ τὸ κάστρον οἰκία αὕτη περιῆλθε σήμερον ἐκ διχοδοχῆς εἰς τὴν ἐγγονὴν τῆς ἀδελφῆς του, σύζυγον τοῦ ἱερέως Γεωρ. Βερροιοπούλου.

προσδραμόντα ἔντρομον πατέρα νά κόψη διὰ ψαλλίδος τὴν κεφαλὴν τοῦ ἔρπετοῦ. τοῦ συμβο' ἴζοντος τὸν ἀπαίσιον τοῦ Ἑλληνισμοῦ τύραννον ¹. Νοῦς εὐρύς, εὐφυσία σπινθηρίζουσα, καρδία ἀπαράμιλλος, εὐθύς ἐξ ἀρχῆς διεκρίθη ἐν τῇ Σχολῇ τῆς πατρίδος του ² καὶ ὅτε ὁ Ἀργολίδος Ἰάκωβος ἐζήτησε γραμματέα, αὐτὸν ὁ Ἀγάπιος προέπεμψε μετ' ἐλπίδων πρὸς τὸν ἐπίσκοπον, ὅστις ἀνέδειξεν αὐτὸν εὐθύς διάκονον, κατὰ σπανιωτάτην ἐξαίρεσιν, μετονομάσας ἀπὸ Γεωργίου εἰς Γερμανόν

Ἄλλ' ὁ Γερμανὸς στενὴν εὐρίσκων καὶ τὴν Ἀργολίδα ἐτράπη εἰς Σύρηνν παρὰ τῷ συμπολίτῃ καὶ μητροπολίτῃ Γρηγορίῳ, ὅστις τὸν ἐσπούδασεν εὐρύτατα τὴν Ἑλληνικὴν καὶ Γαλλικὴν φιλολογίαν, ἧς κατέστη ἐγκρατέστατος ³. Γενόμενος δὲ Πατριάρχης ἀπέστειλεν αὐτὸν ἐπισήμως Ἐξαρχον ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα, ἵνα προστατεύσῃ τὰ προνόμια τῶν μονῶν καὶ τῶν ἐκκλησιῶν, ἐνθα ὁ Γερμανὸς ἐτίμησεν ἑαυτὸν καὶ τὸν προστάτην διὰ θαυμασίας ἐπιτυχίας τῆς ἀποστολῆς. Παρακολουθήσας δὲ τὸν ἐξόριστον Πατριάρχην εἰς τὸν Ἄθω ἐβιάσθη συγκινητικώτατα παρ' αὐτοῦ νά ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν πρωτεύουσαν, ἐνθα τελειοποιήσας τὰς σπουδὰς του παρὰ τῷ Πρωίῳ, διωρίσθη μετ' οὐ πολὺ ἔφορος τῆς μητροπόλεως Κυζίκου καὶ κατόπιν ἀρχιεπίσκοπος Π. Πατρῶν χειροτονηθεὶς τὴν 25 Μαρτίου 1806 τὴν αὐτὴν ἡμέραν πάλιν, ἦν ἔμελλε νά καταστήσῃ Ἐθνικὴν καὶ Ἀγίαν.

Τὸ ὄνομα τοῦ Γερμανοῦ ἐπλήρωσεν εὐθύς τὴν Πε-

1 Γούδα Α' 94.—2 Πευκεβίλ. Β' 166.—3 Πευκεβίλ Β' 167.

λοπόννησον. Ὑπερήφανος, μεγαλοπρεπής, γενναιόδωρος. ζῶν βασιλικῶς διὰ τὸν κόσμον καὶ ἀσκητικῶς δι' ἑαυτὸν, ἀληθῆς ἀρχηγὸς τῆς ταλαίνης νήσου, ἐνέπνεε φόβον καὶ βαθὺν σεβασμὸν καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς Τούρκους. Ὅτε δ' ἐπανῆλθεν ἐκ τῆς πρωτευούσης ἔνθα εἶχε κληθῆ ὡς Συνοδικὸς, τὴν 2 Ἰανουαρίου 1819, Τούρκοι καὶ Ἕλληνες ὑπεδέχθησαν αὐτόν, ὡς ἄλλον Σουλτάνον. Ἀλλ' ὁ Γερμανὸς ἦτο σκυθρωπὸς ἔκτοτε. Ἐγνώριζε πολλὰ περὶ τοῦ ἔθνους αὐτοῦ. Μυηθεὶς ὑπὸ τοῦ Πελοπίδα εἰς τὰ τῆς Φιλικῆς Ἐταιρίας δὲν ἐβράδυνε νὰ γείνη ἡ ψυχὴ αὐτῆς ἐν Πελοποννήσῳ, τῶν πάντων αἰσιοδοξούντων παρὰ τὸ πλευρόν του.

Ὁ Γερμανὸς ἦτο μέγας πολιτικὸς νοῦς καὶ ἤρξατο ἀμέσως νὰ δρᾷ διπλωματικώτατα, προβλέπων διὰ τῆς φρονήσεως, ὅτι ἠγνούν οἱ ἄλλοι, τυφλοῦμενοι ὑπὸ ὑπὸ τῆς καρδίας. Ἦτο εἰς ἐκ τῶν ὀλιγίστων γλωσσομαθῶν καὶ πολιτικῶν, οὓς ἀνέδειξε τότε ἡ Ἑλλάς. Κ' ἐνῶ διεβουκόλει διὰ τοῦ Παπαρηγοπούλου τὸν Ἀλῆ πασᾶ εἰς ἀνταρσίαν, ὑποσχόμενος αὐτῷ Ἑλληνικὴν Ἡγεμονίαν, συνίστα τῇ συμπράξει καὶ εὐλογία τοῦ Πατριάρχου ἐφορίας πρὸς συλλογὴν ἐράνων διὰ σχολεῖα δῆθεν, πράγματι ὅμως πρὸς παρασκευὴν πολεμοφοδίων, καὶ κατῴρθου νὰ ἐμπνεύσῃ εἰς τοὺς Τούρκους δυσπιστίαν πρὸς τοὺς Ἀγγλοὺς, τὴν ἐν τοῖς μελετωμένοις ὀξύδερκειαν τῶν ὁποίων εὐλόγως ἐφοβεῖτο. Ὅτε δ' ἀποκαλυφθέντος τοῦ σκοποῦ τῶν Ἑλλήνων, ἐκλήθησαν οἱ προεστῶτες καὶ οἱ ἐπίσκοποι, μόνος ὁ Γερμανὸς βραδύτατα κινήσας ἐκ Πατρῶν δὲν ἔστερξε νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸ μακελειὸν τῆς Τριπόλεως, προσποιηθεὶς πρὸ τῶν Καλαβρύτων ἰσχυρὸν πόνον τοῦ ποδὸς καὶ λαθῶν, ὡς παρὰ Τούρκου δῆθεν πεμφθεῖσαν ἐπιστολὴν, προσημαίνουσαν τὸν κίνδυνον.

Δὲν παρήλθον δ' ὀλίγαι ἡμέραι καὶ τὴν **25 Μαρτίου** ἀνεπέτασε τὴν Σημαίαν τῆς Ἀναστάσεως

τοῦ Γένους ἀπὸ τῆς Ἀγίας Λαύρας. Ἐξεφώνησε δ' εὐθύς ἐκεῖ τὸν Δημοσθένειον ἐκεῖνον λόγον, ὃν ἀπηθανάτισεν ὁ Πουκεβίλ καὶ ἐν ᾧ περιέχεται ἡ αἰωνία δυστυχῶς ἀλήθεια: «Ὁ ὕδ' ἐν παρὰ τῆς Εὐρώπης, τὰ πάντα ἐκ τῶν χειρῶν μας», ὅπερ καὶ ἤδη εἶνε καὶ ἔσαι εἶσται τὸ θούριον σύμβολον τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Τὴν ἀπαράμιλλον εὐγλωττίαν τοῦ Γερμανοῦ ἀναγνωρίζουσι πλὴν τοῦ πολλοῦ ἀκαδημαϊκοῦ Πουκεβίλ καὶ ὁ Γόρδων καὶ αὐτὸς ὁ μισέλλην Φίλιναῦ, οἵτινες διὰ πλείστων σελίδων ἐν ταῖς ἱστορίαις τῶν ἐξυμνοῦσι τὸν Ἱεράρχην. Τότε ὁ Γερμανὸς ἐκοινοποίησε πρὸς τὰς Δυνάμεις γαλλιστὶ περίφημον διακοίνωσιν καὶ πρῶτος συνεβούλευσε τοὺς ὀπλαρχηγοὺς νὰ συνταχθῶσιν ὑπὸ Κυβέρνησιν μεταβαίνων ἀκαμάτως ἀπὸ στρατοπέδου εἰς στρατόπεδον καὶ προσπαθῶν διὰ τῆς μεγάλης ἐπιρροῆς του νὰ ἐξομαλύνῃ ἐμφυλίους ἐριδας, ὅπερ πλειστάκις κατώρθωσεν. Ὁ Μέγας δ' ἐκεῖνος κολοσσὸς ὁ λαβὼν θέσιν εἰς τὰς κορυφὰς τῆς Ἑλληνικῆς δόξης κατήλθε προῶρος εἰς τὸν τάφον τὴν 10 Μαΐου 1826 ἐν Ναυπλίῳ θρηνηθεὶς ὑφ' ἅπαντος τοῦ Ἔθνους, ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ ὁποίου θὰ ζῆ ὁσημέραι μεγαλυνόμενος, ὡς δημιουργὸς τῆς μεγίστης τῶν ἡμερῶν, τῆς Εἰκοστῆς Πέμπτῃς Μαρτίου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΙ

Ο ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΣ

Ἐκατονταετηρὶς Ἐθνάρχου.—Ἱεραρχικὰ στάδια.—Ὁ Προστάτης τῶν Μουσῶν.—Ὁ ὑπέρτατος τῶν Ἐταίρων.—Τὸ δεύτερον μαρτύριον.—Ἡ Πύλη τῶν Πατριαρχείων.—Νέος Σωτήρ.

Παιδίον ἔτι τὸν προέπεμψεν ἡ γενέτειρα, ἐνῶ ἠκτινοβόλει ἐπὶ τοῦ παρθενικοῦ μετώπου του ἡ αἴγλη τῆς ἀρετῆς κ' ἐσφίγγετο μετὰ πόνου ἐν τῇ καρδίᾳ του τὸ

κατὰ τῶν τυράννων μῖσος, τὸ ἀναπτυχθὲν ἀπλῆτως ἐν τῇ Μονῇ τοῦ Φιλοσόφου ἐνθα τὸν ἐδίδαξαν πατριῶται διδάσκαλοι. Παιδίον ἔτι ὁ πρωτομάρτυς καὶ πρωθιεράρχης κατέλιπε τὴν λιτὴν οἰκίαν του, ἵνα τοσοῦτον ἐπαξίως ἀνέλθῃ εἰς τὸν ὑπατον θρόνον. Καὶ τὸ παιδίον ἐκεῖνο, τὸ δειλὸν βλάστημα τοῦ ἐπαχθοῦς ζυγοῦ, ἐπιστρέφει σήμερον εἰς τὴν ἰδίαν πατρίδα ἵνα σιτηθῇ ὡς σύμβολον τοῦ ὑψίστου πατριωτισμοῦ καὶ σκορπίζη τὰς εὐλαβίαις εὐλογίας του ἀνὰ πᾶν τὸ Ἑλληνικὸν ἀπὸ τῆς κορυφῆς τῶν βουνῶν τῆς ἠρωικωτάτης τῶν νήσων .. Παιδίον ἔτι τὸν προέπεμψεν ἡ γενέτειρα καὶ ἀνοίγει ἤδη ἐν κατανύξει τοὺς κόλπους, ἵνα δεχθῇ φιλοστόργως τὸ πανελλήνιον τέκνον της, τὸν κατ' ἐξοχὴν Πατριάρχην.

Γεννηθεὶς ὁ Γρηγόριος ἐν πενιχρῇ καὶ σωζομένῃ οἰκίᾳ κατὰ τὸ 1445 καὶ ἀναπτυχθεὶς ἐν Δημητσάνῃ προσελήφθη ἀρχιδιάκονος ἐν Σμύρνῃ, ὅπου μετέφερε καὶ τοὺς γονεῖς του καὶ ἐξέδωκε τοὺς λόγους τοῦ Χρυσοστόμου. Προχειρισθεὶς δὲ Μητροπολίτης Σμύρνης κατὰ τὸ 1781 ἐκλήθη μετὰ 13 ἐτῶν εὐκλεῖα ἱεραρχίαν εἰς τὸν θρόνον τοῦ Βυζαντίου τὴν 1 Μαΐου **1797**, ἥτοι ἀκριβῶς πρὸ μιᾶς ἑκατονταετηρίδος¹. Φαινόμενος ὁμως αὐστηρὸς πρὸς τοὺς ἀδρανεῖς ἀρχιερεῖς καὶ μὴ στέιξας νὰ καταστείλῃ τὸν ἀναβρασμὸν τῶν ὑποδοῦλων ἐπὶ τῇ ἀποβάσει τοῦ Ναπολέοντος εἰς Αἴγυπτον, ἐξωρίσθη εἰς τὸν Ἄθω ἀφοῦ πρῶτον ἀνήγειρεν ἐκ βάθρων τὰ σεσαθρωμένα Πατριαρχεῖα καὶ ἵδρυσεν μέγα τυπογραφεῖον δι' ἔθνικοὺς σκοποὺς. Κληθεὶς ὁμως αὐθις εἰς τὸν θρόνον συνέστησε πανταχοῦ ἐφορίας πρὸς ἵδρυσιν Σχολείων καὶ ἐξέδοτο περισπούδαστον Ἠθικὴν ἐκ τῆς Ἀριστοτελείου, ἀλλ'

¹ Γεδεών σ. 675. Μαθᾶ Πατριαρ. Πίνακες σ. 262. Παραδόξως τινὲς βιογράφοι διατείνονται, ὅτι ἀνηγορεύθη κατὰ τὸ 1798, ἐνῶ σώζεται καὶ Πατριαρχικὴ σφραγὶς του τοῦ 1797 (Ἄγγελ. σελ. 426).

ἐπελθουσῶν ταραχῶν ἀπεσύρθη καὶ πάλιν εἰς τὸν Ἄθω ὅπου καὶ ἐμνήθη ὑπὸ τοῦ Φαρμάκη τὰ τῆς Ἐταιρίας, ἣν ἐκθύμως ὑπεστήριξε, κατόπιν δ' ἐκλήθη τὸ τρίτον εἰς τὸν θρόνον ὅτε καὶ ἐμαρτύρησε.

Αἱ πρὸς τὴν Ἐταιρίαν δύο πολυτιμώταται ὑπηρεσίαι τοῦ Πατριάρχου, ἐκτὸς τῆς μεγίστης ἠθικῆς ἐπιρροῆς τῆς ἐγνωσμένης μυστικῆς συμμετοχῆς του, ἦσαν ἡ διὰ τῶν ἐφοριῶν πρὸς σύστασιν δῆθεν Ἑλληνομοουσίου παρασκευῆ τῆς ἐγέρσεως καὶ ἡ κατάπεισις τοῦ Πετρόμπεη τῆς Μάνης δι' ἐπιστολῆς αὐτογράφου ὅπως συμμετάσχη εἰς τὸ κίνημα. Ἄλλ' οἱ Τοῦρκοι ὑπώπτευσαν τὰ πάντα καὶ κηρυχθείσης τῆς Ἐπαναστάσεως ὑπὸ τὴν εὐλογίαν τοῦ Πατριάρχου πρὸς ἐκεῖνον ἐστρίψαν τὰ θηριώδη ὄνματα. Πλὴν μάτην οἱ συνοδικοὶ προέτρεπον εἰς αὐτὸν φυγὴν προβλέποντες τὸ φοβερὸν τέλος. Ὁ Γρηγόριος ἐπέμεινε καὶ λειτουργήσας ὑπέρποτε μεγαλοπρεπῶς τὴν ἀνάστασιν τοῦ Σωτῆρος καὶ τοῦ Γένους, ἀπήχθη εἰς τὸν τόπον τοῦ Μαρτυρίου. Βλέπων ὁ Σουλτάνος συντριθέντα τὰ δεσμά τοῦ Ἐθνους τὰ ἤρπασε καὶ ἐν ἀπογνώσει περιέβαλε δι' αὐτῶν τὸν λαιμὸν τοῦ Ἐθνάρχου. Τιμὴ καὶ δόξα εἰς τὴν Πύλιν ἐλείνην τῶν Πατριαρχείων, ἥτις ἐκρίθη τόσον ὑψηλὰ ὥστε νὰ δυνηθῆ νὰ βαστάσῃ τὸν βρόχον τοῦ Γίγαντος τῶν Πατριαρχῶν. Καὶ μένει μὲν ἔκτοτε κλειστὴ ἡ μαρτυρικὴ πύλη, ἀλλ' ὁ Θεὸς τῆς Ἑλλάδος θὰ εὐδοκήσῃ ν' ἀνοίξῃ, ὅταν ἐξ αὐτῆς ἡ Σκιά του θὰ δεχθῆ τὸν νέον Ἐθνάρχην, τὸν ἄγνωστον Βασιλέα τῆς πανελευθέρας Ἑλληνίδος γῆς!

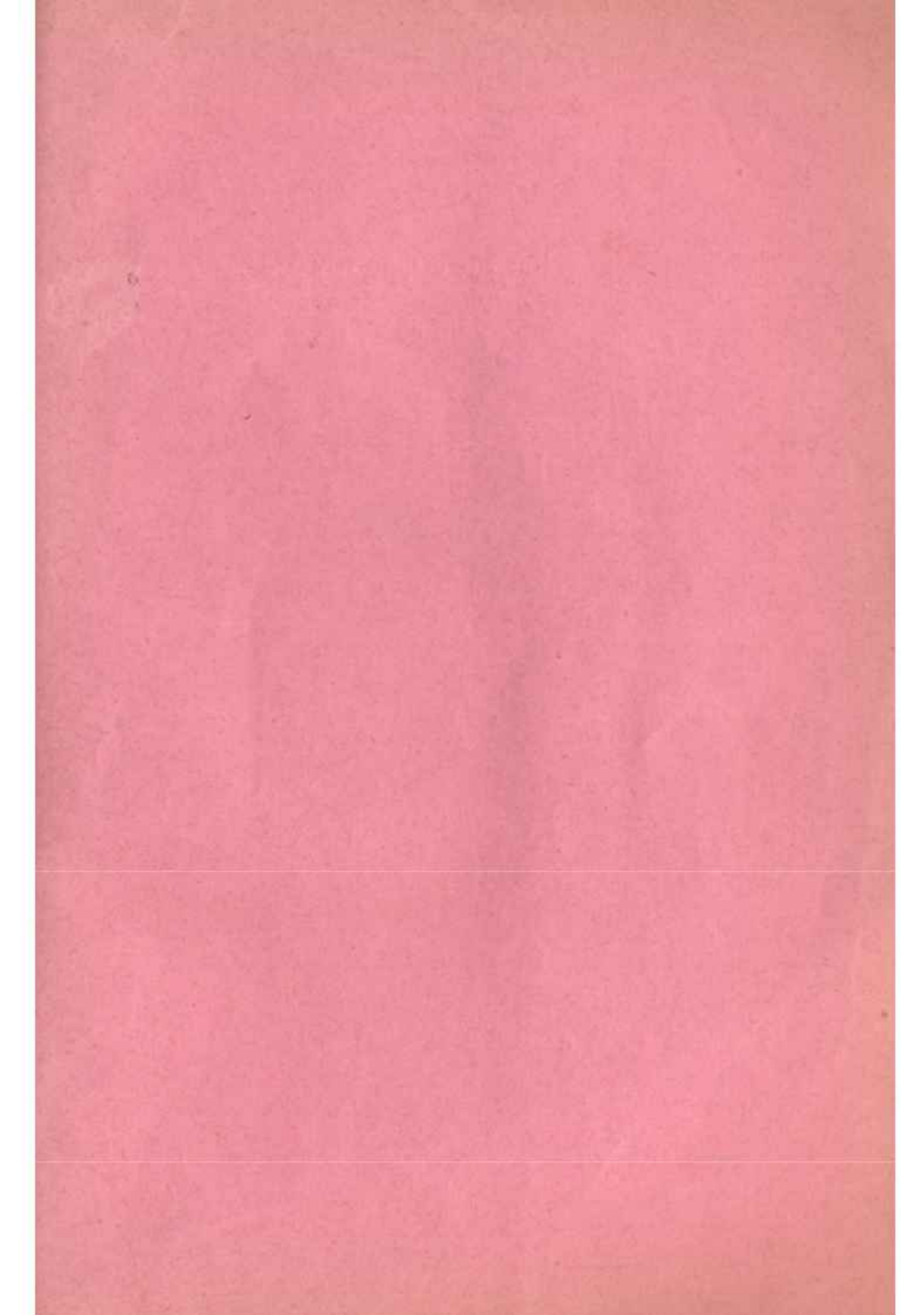
Τραῦμα διαμπερὲς εἰς τὴν πλευρὰν εὐρέθη ὅταν ὄχλος Μουσουλμάνων καὶ Ἰουδαίων ἔσυρε τὸ σεπτὸν λείψανον μέχρι τῆς θαλάσσης. Τὸ μέγα καὶ θεῖον τῆς

1 Περὶ τοῦ Πατριάρχου ἔγραψε πρωτότυπον καὶ βιβλιοποιήσασάν μελέτην ὁ σοφὸς καθηγητῆς κ. Παῦλος Κιζιλ δης ἐν τῇ «ἱστορίᾳ τοῦ 16' Αἰῶνος» σελ. 207—235.

Ἱερουσαλήμ μαρτύριον ἐπανελαμβάνετο καὶ ἐν τῇ πόλει τοῦ Βυζαντίου. Ἐπύσαν τὸν μάρτυρα βασανισθέντα οἱ ἄνομοι καὶ ἀνῆρτησεν ἐπ' αὐτοῦ ἔγγραφον βασιλικὸν ὁ Βεζύρης. Ὅτε δ' ἐρρίφθη τὸ σῶμα εἰς τὸν βυθόν, οἱ προσδεδεμένοι λίθοι ἐλύθησαν καὶ ὑπὸ τὰ ὄμματα τῶν φρουρούντων ἀνέστη ἐκ τοῦ πόντου ὁ Πατριάρχης τὴν Τρίτην ἀπὸ τοῦ μαρτυρίου ἡμέραν. Ὅλος ὁ Ἑλληνισμὸς συνεταράχθη. Ἡ ψυχὴ τοῦ Πατριάρχου, ἀποκρυσταλλωθεῖσα εἰς θούριον ποίημα κυκλοφορῆσαν εὐθύς, ἐνέπνεε τοὺς ἀγωνιστὰς καὶ ἐπέστεφε μυστηριωδῶς τὰ τρόπαια τῶν πολεμάρχων. Ὁ Χριστὸς μαρτυρήσας ἔσωσε τὸν Κόσμον, ὁ Πατριάρχης τὸν Ἑλληνισμὸν.

Μετακομισθεὶς εἰς Ὀδησὸν ἐτάφη μεγαλοπρεπῶς ἐν τῇ Ἁγίᾳ Τριάδι ἐκφώνησαντος τοῦ Οἰκονόμου λόγον δεινότατον, τὸν δὲ Ἀπρίλιον τοῦ 1871 μετεφέρθη ἐπὶ τοῦ θωρηκτοῦ «Γεωργίου» εἰς Ἀθήνας ἐνθα ἐγένετο δεκτὸς ὑπὸ τῶν Βασιλέων καὶ τῶν Ἱεραρχῶν μετὰ τιμῶν Ἐθνάρχου καὶ κατετέθη ἐν τῇ Μητροπόλει. Ἐν δ' ἔτος κατόπιν ἐτελέσθησαν τὰ ἀποκαλυπτήρια τοῦ ἀνδριάντος του πρὸ τοῦ Πανεπιστημίου, ἐκφώνησαντος θαυμάσιον ποίημα τοῦ Βαλαωρίτου καὶ κατ' ἔτος ἔκτοτε στεφανοῦται καὶ θὰ στεφανοῦται αἰωνίως μέχρις ὅτου πληρωθῇ τὸ μέγα του ὄνειρον.

ΠΡΟΣΕΧΩΣ ΕΚΔΟΘΗΣΟΝΤΑΙ

Ἐκ τῆς σειρᾶς τῶν

ΑΝΑΛΕΚΤΩΝ

Η ΛΙΤΑΝΕΙΑ

Ἑθνικὸν δράμα

Εἰς πράξεις τέσσαρας.

Η ΓΟΡΤΥΝΙΑ

Μεγάλη ἱστορική μονογραφία

μετ' ὀλοσελίδων εἰκόνων

